

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра банківської справи

СОРОКІВСЬКИЙ Максим Ігорович

**Небанківські фінансово-кредитні інститути на ринку
фінансових послуг України / Non-bank financial and credit
institutions in the financial services market of Ukraine**

спеціальність: 072 – Фінанси, банківська справа та страхування
магістерська програма – Банківська справа

Магістерська робота

Виконав студент групи
ФБСм-21
М.І. Сороківський

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, Ю. М. Галіцейська

Магістерську роботу допущено
до захисту:

«__»_____20__р.

Завідувач кафедри

_____ **О.В. Дзюблюк**

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ІНСТИТУТІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ	
1.1. Еволюція теоретичних поглядів на економічну сутність та місце фінансових посередників у фінансовій системі держави.....	7
1.2. Небанківські фінансово-кредитні інститути як складова ринку фінансових послуг.....	19
1.3. Види і форми небанківських фінансово-кредитних інститутів та їх класифікація.....	30
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1.....	43
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ІНСТИТУТІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ	
2.1. Аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України.....	45
2.2. Страхові компанії на ринку фінансових послуг.....	59
2.3. Діяльність кредитних спілок в Україні.....	75
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2.....	93
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ІНСТИТУТІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ	
3.1. Шляхи удосконалення економіко-правового середовища функціонування небанківських фінансово-кредитних інститутів в Україні.....	95
3.2. Напрямки удосконалення інституційних основ функціонування небанківського фінансового сектору в Україні.....	103
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	109
ВИСНОВКИ.....	112
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	116
ДОДАТКИ.....	127

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток фінансового сектора, підприємництва та конкурентного середовища в Україні призводять до перебудови всіх складових фінансового ринку, зокрема ринку фінансових послуг. При цьому нового значення набуває діяльність фінансових посередників, передусім небанківських кредитно-фінансових інститутів, які задовольняють потреби економічних суб'єктів через надання широкого спектру вузькоспеціалізованих фінансових послуг. Це обумовлює зростання конкурентного потенціалу окремих небанківських кредитно-фінансових установ, що охоплюють максимальну кількість споживачів на різних рівнях економічної діяльності.

Досвід розвинених країн свідчить, що при ефективному функціонуванні небанківських фінансових інститутів досягається значний економічний ефект. Це проявляється у спроможності ефективно впливати на зростання обсягів інвестиційних ресурсів в економіці країни, задовольняючи потреби економічних суб'єктів у необхідному капіталі. Даний напрямок є особливо актуальним для України в сучасних умовах виходу із фінансової кризи, необхідності становлення інвестиційно-інноваційної моделі розвитку національної економіки та її фінансової системи.

Огляд літератури з теми дослідження. Вагомий внесок у розробку даної проблематики зробили вчені країн СНД: М.М. Васильєв, В.Д. Газман, А.А. Гвозденко, В.А. Горемикін, Є.Ф. Жуков, В.М. Іванов І.Н. Кожевнікова, С.А. Куліков, В.Г. Макєєв, А.К. Соловійов та інші. Різномічні аспекти становлення і розвитку небанківських фінансових інститутів досліджують і вітчизняні вчені: В.Д. Базилевич, З.М. Васильченко, Н.М. Внукова, О.Д. Вовчак, В.В. Гончаренко, Л.М. Горбач, В.І. Грушко, В.В. Зимовець, О.Б. Каун, Ю.М. Коваленко, А.С. Криклій, В.В. Корнеєв, І.О. Лютий, С.О. Маслов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова, О.А. Опалов, С.С. Осадець, С.К. Реверчук, М.І. Савлук, В.П. Ходаківська, І.Б. Хома та інші.

Відаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних та зарубіжних вчених у дослідженні даної проблематики, потрібно відмітити, що до цього часу деякі питання не знайшли свого вирішення або залишаються дискусійними. Зокрема, серед українських і закордонних науковців немає консенсусного розуміння ролі, яку вони відіграють в сучасних умовах розвитку ринку фінансових послуг України. Недостатньо досліджено конкурентний потенціал небанківських фінансових інститутів та перспективи їх розвитку в контексті зростання ринку фінансових послуг. Тому дослідження діяльності небанківських фінансово-кредитних установ потребує подальших наукових досліджень і розробок.

Мета і завдання дослідження. Метою даної магістерської роботи є обґрунтування теоретичних основ організації діяльності небанківських фінансово-кредитних установ, дослідження практичних аспектів діяльності окремих видів парабанківських установ в сучасних умовах в Україні, удосконалення економіко – правового середовища їх функціонування та розробка пропозицій щодо подальшого удосконалення їх діяльності.

Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання і розв'язання наступних наукових й практичних завдань:

- дослідити теоретичні основи організації діяльності небанківських фінансово-кредитних інститутів;
- визначити економічну сутність та місце фінансових посередників на ринку фінансових послуг;
- охарактеризувати види і форми небанківських фінансово-кредитних інститутів та їх класифікацію;
- обґрунтувати та визначити місце і роль небанківських фінансово-кредитних інститутів на ринку фінансових послуг;
- проаналізувати діючу практику функціонування основних видів небанківських фінансово-кредитних інститутів;
- узагальнити зарубіжний і вітчизняний досвід і визначити можливості удосконалення діяльності небанківських фінансово-кредитних інститутів.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є економічні відносини між суб'єктами ринку фінансових послуг.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практика функціонування небанківських фінансово-кредитних інститутів в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення мети роботи використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: діалектичний – для розкриття теоретичних основ функціонування фінансового посередництва; аналітичний – при дослідженні небанківської фінансової системи на різних етапах розвитку; метод статистичного аналізу – для оцінки стану та тенденцій розвитку небанківських фінансово-кредитних установ. Крім того, застосовувалися прийоми спостереження, групування та графічного зображення результатів для більш наочного відображення отриманих даних.

Інформаційна база роботи. Статистичну і фактологічну основу дослідження складають закони України, постанови та декрети Кабінету Міністрів України, аналітичні та статистичні матеріали Державного комітету статистики України, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національного банку України.

Наукова новизна роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному вирішенні комплексу питань, пов'язаних з удосконаленням діяльності небанківських фінансово-кредитних інститутів. Безпосередньо в процесі дослідження одержано такі наукові результати:

- дістало подальшого розвитку визначення поняття небанківські фінансово-кредитні інститути, що виразилося в уточненні його змісту. Запропоновано трактувати небанківські фінансово-кредитні установи як юридичні особи, які відповідно до законодавства не є банками, надають одну або декілька фінансових послуг та які віднесено до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, установленому законодавством;

- доповнено класифікацію небанківських фінансово-кредитних посередників за основними функціональними ознаками (формами власності,

способом організації, територіальним розміщенням, категоріями клієнтів, яким надаються послуги, за тривалістю дії, формами, типами послуг) і за внутрішньою ієрархічною структурою (класами, групами, видами та підвидами);

- визначено комплекс конкурентних переваг функціонування небанківських фінансово-кредитних інститутів у системі фінансового посередництва України у процесі задоволення фінансових потреб юридичних та фізичних осіб через розширення їх доступу до ринку фінансових послуг шляхом трансформації власних, залучених і запозичених грошових коштів та надання вузькоспеціалізованих фінансових послуг (кредитування, інвестування, послуг техніко-посередницького характеру);

- удосконалено систему організації моніторингу та нагляду за діяльністю небанківських фінансових посередників через запровадження комплексу нормативів, нових методик нагляду у сфері регулювання, вдосконалення нормативно-правової бази формування резервів на можливі втрати, введення процедури раннього попередження банкрутства, що дасть змогу підвищити якість контролю за діяльністю небанківських фінансових посередників та рівень ефективності функціонування небанківських фінансових інститутів в Україні.

Практичне значення роботи полягає у тому, що розроблені рекомендації можуть використовуватися у процесі вдосконалення функціонування фінансових посередників при розробці основних напрямків організації ринку фінансових послуг.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 136 сторінок, основний зміст роботи викладено на 116 сторінках. Магістерська робота містить 6 таблиць та 11 рисунків, список використаних джерел включає 118 найменувань та викладений на 11 сторінках, 10 додатків подано на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ІНСТИТУТІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

1.1. Еволюція теоретичних поглядів на економічну сутність та місце фінансових посередників у фінансовій системі держави

Економіка будь-якої країни залежить від розвитку окремих її складових. У ринковій економіці основний вплив на всі економічні процеси має фінансова система. Взагалі фінансову систему можна визначити як сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових відносин і фінансових установ, за допомогою яких держава формує, розподіляє та використовує централізовані та децентралізовані грошові фонди. Однією з основних складових фінансової системи є фінансовий ринок.

Фінансовий ринок є сферою грошових відносин, що виникають у процесі купівлі-продажу фінансових активів, як зобов'язань економічних суб'єктів один перед одним щодо сплати боргів і доходів. Окремою ланкою фінансового ринку є ринок фінансових послуг, на якому здійснюють свою діяльність, щодо надання послуг, фінансові посередники. При цьому, окрім основної функції перерозподілу фінансових ресурсів між різними секторами економіки і забезпечення руху грошових коштів від тих, хто їх має, до тих, хто відчуває в них потребу, вони виконують ряд інших важливих функцій. Зокрема, через надання фінансових послуг фінансові посередники сприяють зростанню інвестиційного потенціалу та підвищенню соціальних стандартів життя населення [114, с.36].

В останні роки інтерес до дослідження ролі і значення фінансового посередництва постійно зростає. Цей процес обумовлений докорінною зміною структури ринку фінансових послуг і появою на ньому відносно нових фінансових посередників – небанківських фінансово-кредитних інститутів.

Фінансові посередники, як об'єкт дослідження цікавили науковців на протязі багатьох років, тому доцільним є дослідження їх еволюції – з позиції історичного становлення системи фінансового посередництва.

Так на думку вітчизняних і зарубіжних класиків економічної думки поява посередників на ринку є результатом поглиблення суспільного поділу праці. Визначним етапом процесу подальшого поглиблення суспільного поділу праці стала поява в економічних відносинах фінансових посередників, що забезпечують оптимальний рух товарів особливого роду – фінансових цінностей. Саме суспільна потреба в підвищенні продуктивності праці і прискоренні економічного росту забезпечила розширення присутності фінансових посередників у системі ринкових відносин.

Французький економіст Ф. Бастіа створив так звану теорію послуг, згідно якої, той, хто зробив послугу, має право на певну винагороду, яка може виступати у формі процента, ренти чи орендної плати [118, с.90].

В свою чергу представник «кембриджської» А. Маршалл наголошував на необхідності нагромадження коштів з подальшим перетворенням їх на інвестиції. На його думку, такий процес може бути можливим лише за участі фінансових посередників. Він також зазначав, що новітні методи ведення бізнесу фінансовими посередниками, тобто надання ними нових видів фінансових послуг, відкрили можливості гарантійного розміщення капіталу. Вони приносять прибуток навіть тим, у кого немає здатності до ведення самостійного бізнесу, таким чином стало можливим забезпечення старості та накопичення грошей [46, с.535].

Вагомий внесок у дослідження суті та ролі фінансових посередників було зроблено такими вченими як М. Бунге та М. Туган-Барановським.

Зокрема, М. Бунге досліджував особливості функціонування ломбардів. Він один із перших дослідив призначення ломбардів і зростання їх кількості наприкінці XIX ст., що було пов'язане зі збільшенням потреби у кредитних коштах різних соціальних груп населення: комерсантів, підприємців, чиновників, інтелігенції, робітників та найбідніших громадян [11, с.195].

Щодо внеску М. Туган-Барановського у дослідження фінансового посередництва, то слід відзначити розробку ним теорії кооперації [106, с.410].

Подальший розвиток теоретичних положень фінансового посередництва проводили як вітчизняні, так і зарубіжні економісти ХХ століття. Так, Дж. Кейнс довів, що вкладники й інвестори належать до різних груп і не завжди взаємодіють: між ними знаходяться фінансові посередники [55, с.219].

Теоретичне обґрунтування ідеї фінансового посередництва в економічному розвитку найбільш детально виклав англійський економіст А. Пігу у своїй “Теорії добробуту та ефективного розміщення ресурсів”. У ній він доводить, що зростання економічного добробуту, тобто ВВП залежить від оптимального розміщення таких ресурсів, як праця і капітал. Основною проблемою, яка існує у власника капіталу, є те, що він здебільшого не володіє достатньою кількістю інформації про те, як найбільш ефективно розмістити капітал. На думку А. Пігу, система фінансового посередництва буде сприяти раціональному розміщенню фінансових ресурсів. За допомогою посередників потенційні інвестори зменшують невизначеність при виборі об’єкту інвестування та можуть одержати більш повний об’єм інформації. Таким чином, фінансові посередники через фінансовий ринок і за допомогою його інструментів не тільки мінімізують, але й управляють ризики інвесторів [49, с.225].

Багато уваги дослідженню ролі і значення фінансових посередників в економіці приділяв і Й. Шумпетер. Основною роллю фінансового посередництва у теорії економічного розвитку є зростання якості інвестицій, а не кількісний їх приріст. За теорією Й. Шумпетера рушійною силою економічного розвитку є не інвестор, а підприємець, здатний ефективно комбінувати економічні фактори. Забезпечують ці комбінації фінансовими ресурсами фінансові посередники [116, с.168].

Подальше теоретичне обґрунтування системи фінансового посередництва знайшло своє відображення у роботах сучасних науковців. Так в середині ХХ ст. починає формуватись рання теорія фінансового посередництва, яка стала основою створення сучасної теорії. Серед науковців, роботи яких започаткували

дану теорію, були американські економісти Дж. Герлі і Є.Шоу. Розроблені ними наукові положення стали базою формування трансакційного напрямку теорії фінансового посередництва.

У своїх роботах вони, проаналізувавши статистичні данні економічного розвитку США у першій половині ХХ ст., довели, що зростання було пов'язане зі значним збільшенням випуску фінансових інструментів, перш за все боргових цінних паперів. Крім того, як зазначають економісти, розвиток фінансових ринків обумовлений виникненням великої кількості фінансових інститутів (посередників), у результаті чого з'явилось велике різноманіття фінансових інструментів і відбулась диверсифікація каналів переміщення кредитних фондів між економічними суб'єктами. Таким чином Дж. Герлі та Є. Шоу безпосередньо пов'язали економічний розвиток з розвитком фінансової системи і ростом активності фінансових посередників [49, с.5116]. Значний вклад науковці також внесли у дослідження співвідношення заощаджень, інвестицій та фінансових посередників. Так, аналізуючи економіку США у першій половині ХХ ст., вони зробили висновок, що інституціоналізація заощаджень і інвестицій супроводжувалась виникненням конкуренції між посередниками, а також сприяла загостренню їх конкуренції з суб'єктами прямого фінансування, що в свою чергу призвело до тенденції відносного зниження темпів росту і економічного значення банківського сектору [118, с.261].

Дослідженням взаємозв'язку економічного зростання і кількості фінансових посередників займався і Р. Голдсміт. Він встановив наявність взаємозв'язку між розміром фінансової системи, який визначив як співвідношення сукупних активів фінансових посередників до ВВП, та темпами економічного зростання. Досліджуючи показники різних країн за період 1860–1963 рр. економіст виявив, що за допомогою фінансових посередників механізм передачі коштів від власників капіталу до його користувачів є більш ефективним, ніж безпосередня співпраця між ними. Крім того, високий рівень розвитку фінансових посередників стимулює інвестування коштів навіть тих

власників капіталу, які б не інвестували їх у “первинні зобов’язання” [118, с.187].

Теорії фінансового посередництва присвяченні і роботи Дж. Тобіна. Він сформував положення про те, що однією з основних функцій фінансових посередників є одночасне задоволення портфельних переваг кредиторів і позичальників. Так як їх вимоги не співпадають за рядом параметрів кредитних договорів, фінансові посередники беруть на себе зобов’язання, які мають менший кредитний ризик і більш високу ліквідність. Таким чином, фінансові посередники можуть здійснювати видову трансформацію зобов’язань позичальників і активів кінцевих кредиторів [46, с.411].

Дж. Герлі, Е. Шоу та Дж. Тобін заклали основу для подальшого формування двох напрямків теорії фінансового посередництва: трансакційного та інформаційного.

Розвиток трансакційного підходу, що виник у 70-х роках ХХ ст., був пов’язаний із дослідженнями Дж. Бенстона та К. Сміта. Економісти розглядали причини існування феномену фінансового посередництва і виявили, що він пов’язаний із наявністю інформаційних та трансакційних витрат, які проявляються через недосконалість ринку. Вони довели положення, що фінансові посередники виникають у ринковій економіці для того, щоб задовольнити фінансові потреби своїх клієнтів (зберігачів та інвесторів) з відносно низькими для них трансакційними витратами, через створення і реалізацію власних фінансових продуктів та послуг [46, с.218-221].

Інший підхід до фінансового посередництва – інформаційний – досліджували Х. Ліленд і Д. Пайл. В основу діяльності фінансових посередників і структури їх капіталу вони поклали вивчення ситуації несприятливого відбору при фінансуванні інвестиційних проектів. Такий відбір означає виникнення ситуації, при якій одна сторона по договору знає про фінансовий стан продавця фінансових активів або про якість його проекту менше, ніж продавець. Ці вихідні положення дозволили розкрити специфіку діяльності фінансових посередників, які могли б діяти як інформаційні посередники з тим, щоб збирати

і продавати точну інформацію про певний клас активів потенційним кредиторам [118, с.376].

Значний внесок у розвиток інформаційного підходу зробив Д. Даймонд. Він розробив концепцію фінансового посередництва як делегованого моніторингу, в основі якого знаходиться мінімізація витрат виробництва інформації, необхідної для вирішення проблеми стимулювання поведінки позичальника в інтересах кредитора. Д. Даймонд розглянув діяльність фінансових посередників у якості агентів багатьох інвесторів, які передають посередникам свої кошти для кредитування підприємців і делегують їх повноваження по дорогому моніторингу кредитних контрактів. Таким чином, дана концепція пояснює діяльність кредиторів та позичальників у ситуації морального ризику і доповнює попередній підхід [49, с.65].

Проаналізувавши положення класиків економічної теорії, можна зробити наступні висновки. З моменту виникнення посередницької діяльності її специфічні функції (з перетворення грошей у товар, а товару в гроші) поєднувались з виконанням певних виробничих операцій у тій мірі, у який це було ефективно в умовах ринкової конкуренції. Спеціалізуючись на виконанні тих чи інших виробничих операцій, фінансові посередники здобували особливі знання і навички, формували відповідну матеріально-технічну та інформаційну базу, що дозволяло виконувати ці операції більш якісно і продуктивно.

Дослідивши еволюцію поглядів на роль і місце фінансових посередників, перейдемо до розгляду сутності поняття “фінансові посередники”. Перш за все треба зазначити, що, незважаючи на поступове розширення теоретичних уявлень про фінансове посередництво, багато аспектів проблеми взаємозв’язку понять “фінансове посередництво”, “фінансові посередники”, “фінансові інститути”, “фінансові установи” залишають дискусійними.

Перший підхід полягає у тому, що фінансове посередництво розглядається як вид діяльності, який полягає у залученні коштів з метою їх подальшого вкладення. Такий підхід відображений у визначеннях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, за думкою американського економіста Ф.

Мишкіна, це процес непрямого інвестування, за якого фінансові посередники позичають кошти у тих, хто їх заощадив, і надають позики іншим [75, с.903]. Подібної точки зору притримуються українські науковці І. Пилипенко і О.Жук, вони вважають, що “фінансове посередництво” – це перерозподіл вільних грошових ресурсів на основі залучення їх у вклади та інші види фінансових зобов’язань з одночасним спрямуванням цих ресурсів на кредитування, інвестування та інші об’єкти вкладень [89, с.253].

Аналогічним до попереднього є і визначення М. Савлука, на думку якого фінансове посередництво – це специфічний вид діяльності на грошовому ринку, що полягає в акумуляції його суб’єктами, в обмін на свої зобов’язання, вільних грошових капіталів і розміщення їх від свого імені в дохідні активи [23, с.438].

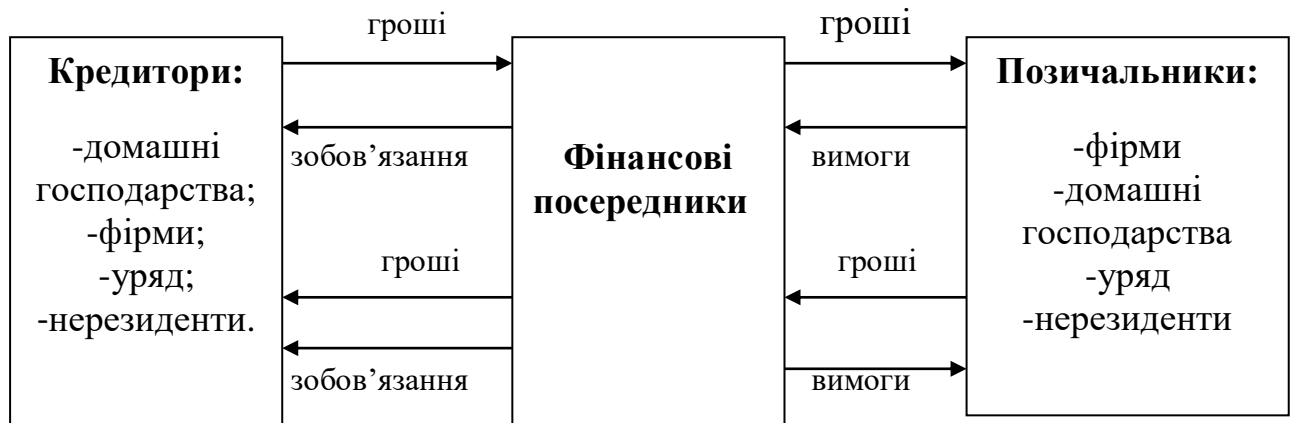
Обмеженість наведеного підходу полягає у тому, що функції фінансових посередників полягають не лише у наданні позик, адже вони пропонують й інші фінансові послуги. Крім того, вони можуть надавати позики не тільки за рахунок залучених, а й за рахунок власних коштів. Багато існуючих на сьогодні фінансових посередників взагалі не залучають кошти і не здійснюють операції кредитування, однак відіграють важливу роль на ринку фінансових послуг, надаючи інвестиційні, технічні та інші види фінансових послуг.

Другий підхід базується на розгляді фінансового посередництва з точки зору кредитних відносин (рис.1.1). Він був запропонований американськими економістами Р. Міллером і Д. Ван-Хузом [73, с.96].

Рис. 1.1. Процес фінансового посередництва

Більш деталізованою, у рамках даного підходу є схема, наведена у підручнику “Гроші та кредит” за редакцією М. Савлука. Практично вона є подібною до попередньої, але більш деталізовано відображає процес руху грошей, вимог та зобов’язань між основними кредиторами, позичальниками і фінансовими посередниками.

Рис. 1.2. Загальна схема фінансового посередництва [23, с.439]

Рисунок 1.2 є більш деталізованим порівняно із рис.1.1, проте також на нашу думку не позбавлений певних недоліків. Зокрема, при розгляді таких категорій економічних суб’єктів, як кредитори і позичальники, не повністю враховані всі потенційні агенти фінансового ринку. на рисунку відсутні такі суб’єкти, як місцеві і регіональні органи самоврядування, Центральний банк, суспільні організації.

Однією із позицій щодо трактування суті фінансового посередництва є його дослідження у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні – це система опосередкованого фінансування, яка полягає у залученні фінансових ресурсів з метою їх подальшого розміщення у фінансові активи. У широкому розумінні – це будь-яка професійна посередницька діяльність на фінансовому ринку, включаючи комерційну та комісійну діяльність із цінними паперами, представницьку, довірчу тощо. Такої думки притримуються українські економісти В. Зимовець та С. Зубик [43, с.180].

Підсумовуючи думки економістів, можна дати таке визначення: фінансове посередництво – це законодавчо врегульована діяльність фінансових установ на ринку фінансових послуг, спрямована на трансформацію власних, залучених і запозичених грошових коштів у різні фінансові активи та надання інших фінансових послуг з метою одержання прибутку.

Фінансове посередництво можна поділити на основне і допоміжне. Основне посередництво включає надання фінансових послуг і страхування, перестраховання та недержавне пенсійне забезпечення. Надання фінансових послуг включає грошове посередництво – група, яка забезпечує отримання коштів у формі депозитів, діяльність НБУ та інші види грошового посередництва. Крім грошового посередництва, основна група фінансового посередництва включає діяльність холдингових компаній, трастів, фондів і подібних фінансових суб'єктів, а також посередників, які займаються наданням кредитів, факторинговими послугами, фінансовим лізингом, страхуванням, перестрахованням і недержавним пенсійним забезпеченням. Страхування включає довгострокове та короткострокове покриття страхових ризиків з елементом заощаджень або без нього, а недержавне пенсійне забезпечення забезпечує виплату у зв'язку з виходом на пенсію [13, с.40].

Допоміжне посередництво також включає сферу фінансових послуг і страхування, але переважно це діяльність, що пов'язана з управлінням фінансовими ринками – включає функціонування фінансових ринків і контроль за їх діяльністю; посередництво за договорами з цінних паперів або товарів; здійснення операцій на ринках фінансових послуг за дорученням інших осіб (наприклад, брокерські операції на фондовій біржі) та пов'язану з цим діяльність; оцінювання ризиків і завданої шкоди, діяльність страхових агентів і брокерів, управління фондами тощо. Окрему групу допоміжного посередництва формує інше фінансове посередництво – це діяльність, пов'язана переважно з розміщенням фінансових коштів: операції зі зливками золота на фінансових ринках, біржові операції з фондовими цінностями; вкладення коштів у власність;

укладання свопів, опціонів та інших арбітражних операцій; діяльність ломбардів; діяльність пунктів обміну валют тощо.

У сучасних умовах в розвинутих країнах сформувались певні моделі структурної організації фінансового сектору, в якому діють і розвиваються фінансові посередники. Серед моделей набули поширення ринково орієнтована, банківська і змішана [10, с.37]. Кожна із моделей має своє законодавче регулювання діяльності фінансових посередників і визначає своє коло професійних учасників. Ринково орієнтована модель характеризується наявністю певної рівноваги в розвитку банківських і небанківських фінансових установ і розвиненим небанківським фінансовим сектором, який займається реалізацією інвестиційних, страхових та інших фінансових послуг. Така модель поділяє фінансових посередників на три типи:

1) депозитні інститути – це посередники, основною функцією яких є залучення коштів населення і підприємств у вигляді депозитів і надання позик населенню та суб'єктам господарювання (банки, позиково-ощадні асоціації, трастові компанії, кредитні спілки, взаємоощадні банки);

2) ощадні установи контрактного типу – установи, які здійснюють довготермінове накопичення капіталів клієнтів з метою подальших виплат цільового характеру на користь таких клієнтів.

Такі фінансові установи на розвинутих ринках є провідними фінансовими посередниками, які включають страхові компанії і недержавні пенсійні фонди;

3) інвестиційні посередники – фінансові установи, діяльність яких полягає в об'єднанні коштів індивідуальних інвесторів і розміщенні цих коштів у різноманітні фінансові активи з метою прибутку. Головне призначення інвестиційних посередників полягає в допомозі власникам заощаджень правильно здійснити інвестування [15, с.98].

Спеціалізуються такі посередники на проведенні інвестиційних операцій з фінансовими активами, нерухомістю тощо. У той же час інвестиційні посередники можуть залучати наявний на ринку капітал, випускаючи для цього власні цінні папери.

Така група посередників включає інвестиційні та іпотечні банки, інвестиційні компанії, а також інвестиційні фонди.

Банківська модель – це тип посередництва, при якому провідна роль у здійсненні операцій належить банкам, які мають право займатися, крім традиційних, іпотечними, інвестиційними, деякими страховими операціями та іншими. Ключова роль банків у фінансовому посередництві є характерною і для України. У структурі банківської моделі виділяють банківські установи (банківське посередництво) і небанківські фінансові установи (небанківське посередництво). Основою такого поділу є критерій участі посередників у формуванні пропозиції грошей на ринку. Банки мають різні можливості пропонувати грошові кошти на ринку, у небанківських установ така здатність відсутня. Небанківські фінансові установи спеціалізуються тільки на окремих видах фінансових операцій, на ринку фінансових послуг займають невеликі ніші тому у фінансовому посередництві їм належить другорядна роль [28, с.271].

Змішана модель фінансового посередництва – це модель, яка поєднує діяльність банківських і небанківських фінансових установ. Причиною появи такої моделі є процеси інтернаціоналізації та глобалізації фінансового ринку, що сприяють зближенню моделей, розширенню кола функцій фінансових посередників, збільшенню переліку їх фінансових операцій.

Згідно вітчизняного законодавства в Україні фінансове посередництво, як і на більшості ринках розвинених країн, поділяють на два типи: банківське та небанківське фінансове посередництво.

Ключова роль у здійсненні посередницької діяльності, як уже зазначалось, належить банкам. Небанківським фінансовим установам дозволяється здійснювати окремі банківські операції за умови одержання ліцензії Національного банку України [31, с.248].

Значення діяльності фінансових посередників проявляється в їх функціях. Якщо фінансові посередники діють на високоефективних, розвинутих ринках фінансових послуг, що функціонують на засадах цілісності, прозорості, конкурентності, централізації, їх діяльність забезпечує деномінацію заощаджень

– дрібні позички у посередника нагромаджуються поступово і згодом на їх основі укладаються угоди з цінними паперами на більші суми. Посередник має кращий доступ і можливість придбати інформацію з широкого кола питань, які стосуються обігу цінних паперів. Крім деномінації заощаджень роль посередництва на сучасних ринках фінансових послуг визначається і такими функціями фінансових посередників, як консолідація ризиків, акумуляція коштів населення, забезпечення розвитку фінансового ринку та його інфраструктури, надання інформаційних і консультаційних послуг, забезпеченням ліквідності ринку тощо. Фінансові посередники шляхом проведення депозитних операцій, випуску своїх фінансових активів та розміщення їх на ринку позичальників акумулюють грошові кошти для подальшого вкладення в розвиток економіки. Ступінь реалізації цієї функції залежить від наявності на ринку привабливих фінансових інструментів і довіри до них з боку заощадників [35, с.63].

Застосування посередниками механізмів хеджування, гарантій, дотримання диверсифікації при формуванні портфеля фінансових активів тощо сприяє зниженню фінансових ризиків. На високорозвинених ефективних ринках фінансові посередники допомагають інвесторам у прийнятті зважених та оперативних рішень щодо інвестування коштів у фінансові активи і забезпечують реалізацію цих рішень. На таких ринках фінансові посередники дають інвесторам можливість в будь-який час вилучити кошти і в разі потреби знову інвестувати їх на більш вигідних умовах [45, с.48].

Посередництвом займається значна кількість фінансових інститутів, багато з яких мають власні функціональні обов'язки. Так, банки обслуговують клієнтуру, залучають грошові кошти на рахунки, надають позички на різні строки. Але, крім цього, вони на замовлення клієнтів купують і продають цінні папери, виплачують по них дивіденди і проценти. Пенсійні фонди, які за своїм призначенням мають нагромаджувати кошти членів фонду для наступних виплат пенсій (за укладеним договором між адміністрацією фонду та його членами), нагромаджені грошові вклади учасників вкладають в цінні папери, і

фонд отримує певні доходи. В інститутів спільного інвестування функції посередництва пов'язані з предметом їх діяльності:

- функція управління індивідуальними капіталами інвесторів реалізується шляхом надання послуг інформаційного характеру;

- функція диверсифікації дрібних капіталів учасників спільного інвестування проявляється через формування портфеля колективних інвесторів;

- функція відбору об'єктів інвестування, моніторингу та контролю за ризиками в процесі безпосередньої діяльності.

Отже, в результаті проведених досліджень можна зробити висновок, що фінансове посередництво – це діяльність професійних учасників фінансового ринку, яка спрямована на фінансування економіки за рахунок коштів інших учасників.

У сучасних умовах розвитку економіки можна впевнено стверджувати, що ступінь розвитку ринку фінансових послуг характеризується кількістю і різноманітністю фінансових посередників, а також асортиментом фінансових послуг, які вони надають учасникам ринку.

Варто зазначити, що фінансові посередники відіграють важливу роль на ринку фінансових послуг. Їхня діяльність сприяє зменшенню вартості фінансових операцій, підвищує ліквідність фінансових активів, диверсифікує ризик, створює умови для активізації роботи всіх учасників ринку фінансових послуг.

1.2. Небанківські фінансово-кредитні інститути як складова ринку фінансових послуг

При розгляді фінансових посередників більшість науковців поділяють їх на банки та небанківські фінансові посередники. Виділяються також і технічні посередники, але єдиної точки зору щодо цього у науковців немає. Серед всіх фінансових посередників найбільш досліджуваними є банки. Це пов'язано з високим рівнем їх розвитку порівняно з іншими фінансовими посередниками,

тому детальнішого розгляду потребує поняття “небанківські фінансово-кредитні інститути”.

У економічних джерелах можна зустріти різні практично тотожні за змістом поняття: “спеціалізовані небанківські фінансово-кредитні інститути”, “небанківські кредитні установи”, “кредитно-гарантійні установи”, “спеціалізовані кредитні інститути”, “небанківські спеціалізовані кредитно-фінансові установи”. Сукупність зазначених посередників ототожнюється з поняттям “парабанківська система” [109, с.129; 77, с.34; 39, с.380; 103, с.45].

За думкою окремих науковців парабанківська система – це сукупність небанківських кредитних установ, що орієнтовані: а) на обслуговування певних видів клієнтів чи б) на виконання окремих кредитних послуг (лізингові, факторингові фірми, пенсійні фонди тощо) [69, с.85].

При дослідженні особливостей небанківського фінансового сектору можна виділити два основні підходи. Перший підхід об’єднує визначення економістів, які по-перше розглядають лише поняття “небанківські фінансові установи”, не виділяючи при цьому “посередників” та “інститути”; по-друге надають визначення даного поняття через сутність банків та банківських операцій. Прикладом таких визначень може бути наступне: небанківська установа – організація, яка має право здійснювати окремі банківські операції, передбачені законодавством, наведене у двох економічних енциклопедичних словниках В. Додонова та Є. Румянцева [26, с.137; 95, с.412].

Схожим до попереднього є визначення небанківських фінансових посередників, що надається у енциклопедії банківської справи, де небанківські фінансово-кредитні інститути (парабанки) – фінансово-кредитні інститути, які здійснюють ряд функцій банків, проте не підпадають під вимоги законодавства, якими регулюється діяльність банківських установ. До них належать спеціалізовані фінансово-кредитні інституції, їх об’єднання і поштово-ощадні установи [32, с.380].

Дещо ширшим, у межах даного підходу, є визначення, у відповідності до якого небанківська фінансова установа – юридична особа, яка відповідно до

законодавства не є банком, надає одну або декілька фінансових послуг та яку віднесено до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, установленому законодавством [52, с.170].

Недоліками даного підходу є те, що практично не фіксуються певні положення, напрями діяльності та суть діяльності небанківських фінансово-кредитних інститутів. Поняття “небанківські фінансово-кредитні інститути” визначається через окремі банківські операції, які вони можуть виконувати. На нашу думку, такий підхід не тільки не відображає повною мірою особливості і специфіку тих послуг, які притаманні для небанківських фінансово-кредитних інститутів, але й не виділяє їх місце і роль на ринку фінансових послуг.

Інший підхід запропоновано у підручнику “Гроші та кредит” під редакцією Б. Івасіва, у відповідності до якого спеціалізовані кредитно-фінансові інститути – це установи кредитної системи небанківського типу, що акумулюють грошові доходи, капітали та заощадження населення, підприємств, держави, спеціалізуючись на виконанні кількох операцій або обслуговуванні обмеженого кола клієнтури [22, с.451].

Даний підхід є більш широким, порівняно з першим, проте має недоліки, пов’язанні, в першу чергу, з нечіткістю визначення самого поняття “небанківські фінансові інститути”, також воно не окреслює коло фінансових послуг, які є притаманні саме небанківським установам.

Проаналізувавши погляди вчених на сутність небанківських фінансово-кредитних установ на нашу думку найбільш вдалим є наступне їх тлумачення. Небанківські фінансово-кредитні інститути – це сукупність небанківських фінансових посередників (страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, кредитних спілок, фінансових компаній, ломбардів, лізингових і факторингових компаній та інших), які провадять діяльність у сфері вузькоспеціалізованих фінансових послуг відповідно до чинного законодавства, що регулює економічні відносини на ринку фінансових послуг.

Проте, дискусійними залишаються питання щодо приналежності цих інститутів до тих чи інших елементів фінансової системи. Немає однозначного підходу і до визначення місця небанківських фінансово-кредитних інститутів у фінансовій системі. Як показало дослідження, науковці виділяють декілька напрямків:

- небанківські фінансово-кредитні інститути як елемент кредитної (або кредитно-банківської) системи;
- небанківські фінансово-кредитні інститути як суб'єкти фінансового ринку;
- небанківські фінансово-кредитні інститути як фінансові посередники;
- небанківські фінансово-кредитні інститути як суб'єкти ринку фінансових послуг.

Більшість авторів визначають небанківські фінансово-кредитні інститути як елемент кредитної системи. При дослідженні небанківських фінансово-кредитних інститутів як елемента кредитної системи науковці відносять їх, як правило і до суб'єктів фінансового ринку. Суб'єктами фінансового ринку у загальному значенні є позичальники, інвестори і фінансові інститути. При цьому ряд науковців наголошують на тому, що небанківські фінансові інститути виступають посередниками, які забезпечують зустріч позичальника і інвестора (кредитора) на фінансовому ринку [45, с.6; 71, с.15]. Таке трактування небанківських фінансово-кредитних інститутів не повною мірою відображає всі сторони їх діяльності, адже вони розглядаються як суто технічні посередники між позичальниками і кредиторами.

Інший підхід полягає у відображенні суті і значення небанківських фінансово-кредитних інститутів як фінансових посередників [114, с.315]. Такий підхід лежить в основі функціонування небанківських фінансових інститутів, але він відрізняється від двох попередніх тим, що практично, виконуючи роль технічних посередників між інвесторами та позичальниками, вони відіграють набагато важливішу роль у фінансовій системі. Завдяки спеціалізації і

невеликим обсягам операцій, які провадять небанківські фінансові посередники, дрібні заощадження населення та підприємств трансформуються у великі обсяги інвестицій у вітчизняну економіку, крім того за допомогою цих інститутів відбувається трансформація ризиків.

Найбільш глибоким є підхід, що визначає небанківські фінансово-кредитні інститути як складову ринку фінансових послуг. Ринок фінансових послуг у відповідності до даного підходу – сукупність фінансових інститутів, які обумовлюють перехід коштів від власників фінансових ресурсів до їх користувачів під контролем державних органів управління [94, с.45]. Однак, розгляд фінансових посередників, у тому числі і небанківських, на ринку фінансових послуг потребує виокремлення переліку фінансових послуг, що надаються на ньому, а вже потім розгляд сутності їх самих.

У відповідності до Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” зазначено, що ринки фінансових послуг – це сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання та споживання певних фінансових послуг. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги на ринках банківських послуг, страхових послуг, інвестиційних послуг, операцій з цінними паперами та інші види ринків, що забезпечують обіг фінансових активів [42, с.1].

Щодо визначень “ринку фінансових послуг”, то можна навести один з найбільш розповсюджених підходів – інституційний, у відповідності до якого ринок фінансових послуг – діяльність державних і фінансових інститутів щодо задоволення фінансових потреб і формування пропозиції на фінансові та супутні послуги в межах держави або у світовій інтеграції країни [107, с.32].

Законодавчі особливості визначення ринку фінансових послуг вказують на те, що по суті це система розгалужених вузькоспеціалізованих ринків, на яких, через окремих фінансових посередників, надаються характерні для них види фінансових послуг. Отже, основу розгляду ринку фінансових послуг складають різні види фінансових послуг, тому першочерговим є дослідження їх сутності, виходячи із вітчизняних особливостей.

Як зазначено у Законі України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, фінансові послуги – операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, – і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів. До фінансових послуг відносяться такі: випуск платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків; довірче управління фінансовими активами; діяльність з обміну валют та переказу грошей; залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення; факторинг та фінансовий лізинг; надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту; надання гарантій та поручительств; послуги у сфері страхування та накопичувального пенсійного забезпечення; торгівля цінними паперами; інші операції [42, с.3].

Так як попередньо було встановлено, що основу ринку фінансових послуг складають фінансові посередники та фінансові послуги, які ними надаються, тому, на нашу думку, з метою уточнення специфіки діяльності ринку фінансових послуг та для урахування як всіх видів фінансових послуг, так і фінансових посередників, які їх надають, доцільно розглянути структуру ринку фінансових послуг за окремими характеристиками (дод. А).

У зв'язку із наведеним попередньо переліком фінансових послуг, що пропонуються на вітчизняному ринку фінансових послуг, закономірно викликає питання щодо означення кола фінансових посередників, які функціонують на ньому. Так у найбільш загальному вигляді всі фінансові посередники можуть бути поділені на банки, небанківські фінансові інститути та технічні посередники, до яких відносяться брокерські, дилерські компанії та інші (дод. Б).

Однак, фінансове посередництво відрізняється від брокерсько-дилерської діяльності. Специфічною рисою цієї діяльності є те, що вона не створює вимог і зобов'язань, а діє за поручительством клієнтів. Що стосується фінансових

посередників, то в процесі їх діяльності створюються нові вимоги і зобов'язання, які стають товаром на ринку фінансових послуг. Так, залучаючи кошти, фінансові посередники формують нові зобов'язання, а надаючи кредити – нові вимоги. Цей процес створення нових зобов'язань і обміну їх на зобов'язання інших контрагентів і є суттю процесу фінансового посередництва.

Незважаючи на те, що теоретично на ринку фінансових послуг можуть функціонувати всі три зазначені групи фінансових посередників, найбільшого розвитку на сьогодні набули тільки банки і небанківські фінансові інститути [60, с.52]. Щодо технічних посередників, то треба відмітити, що їх діяльність, в першу чергу, пов'язана із забезпеченням операцій, що здійснюються на фондовому ринку, а послуги, які вони надають із купівлею та продажем цінних паперів. Враховуючи низький рівень розвитку останнього в Україні, у більшості наукових праць даний вид фінансових посередників не виділяється.

Виокремлення небанківських фінансово-кредитних інститутів в окрему ланку зумовлене існуванням певних відмінностей у посередницькій діяльності їх та банків. Як зазначається у Законі України “Про банки і банківську діяльність”, банки здійснюють у сукупності такі операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття та ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [38, с.44]. Фінансові посередники, для яких ці операції не є базовими, відносяться до небанківських фінансових інститутів. Ще однією характерною рисою є вузька спеціалізація небанківських фінансових інститутів проти більш універсальної діяльності банків (дод. В).

У підручнику “Гроші і кредит” за редакцією М. Савлука виділяються такі особливості посередницької діяльності небанківських фінансових посередників порівняно з банками:

- 1) вона не пов'язана з тими операціями, які визнані як базові банківські;
- 2) вона не зачіпає процесу створення депозитів і не впливає на динаміку пропозиції грошей, а отже нема потреби контролювати їх діяльність так само

ретельно, як банківську, насамперед поширюючи на них вимоги обов'язкового резервування. Тому законодавство дає їм інший статус, ніж банкам;

3) вона є вузько спеціалізованою. Спеціалізація небанківських посередників здійснюється за двома критеріями:

- за характером залучення вільних грошових коштів кредиторів;
- за тими додатковими послугами, які надають фінансові посередники своїм кредиторам [23, с.470].

Кожна з груп фінансових посередників відіграє специфічну роль на ринку фінансових послуг, однак банки як правило виступають його основою. Це пов'язано з тим, що, окрім надання найбільшого спектру фінансових послуг порівняно з іншими фінансовими інститутами, банки також відіграють вирішальну роль у реалізації грошово-кредитної політики Національного банку України [63, с.185].

Специфіка становлення ринку фінансових послуг в Україні сприяла створенню і розвитку з початку 90-х років саме банків з-поміж інших посередників. Досвід їх функціонування у даний період істотно вплинув на процес зростання не тільки кількісних, але й якісних показників їх діяльності. Тому банки з-поміж інших фінансових посередників є найбільш розвинутими. Незважаючи на це, на ринку фінансових послуг створені сприятливі умови для появи великої кількості різноманітних небанківських фінансових посередників, а так як більшість фінансових послуг, що ними надаються, притаманні і банкам, у цьому аспекті можливе загострення конкуренції за споживачів таких послуг.

Щодо спільних рис у діяльності банків та небанківських фінансових інститутів, то основною метою діяльності всіх цих інститутів у масштабах фінансової системи є здійснення перерозподілу вільних грошових коштів від тих, хто має їх надлишок, до тих, хто має в них потребу [59, с.80].

Розглянуті особливості банків і небанківських фінансових інститутів на ринку фінансових послуг дають розуміння, що практично банки виконують більшість з зафіксованих у законодавстві фінансових послуг, однак поряд з цим існують і розвиваються також небанківські фінансово-кредитні інститути. Це

пояснюється особливостями функціонування небанківських фінансових інститутів. Так спеціалізація окремих з них на обмеженому колі фінансових послуг створює умови не тільки для забезпечення попиту на ті послуги, які не є пріоритетними чи не вигідними для банків, але й призводять до посилення конкуренції між фінансовими посередниками (дод. Д).

Як видно з додатку Д фінансові послуги, що надаються небанківськими фінансовими посередниками, практично створюють основу їх групування за окремими ознаками. Проте, окрім механічного переліку фінансових послуг, постає більш важливе питання визначення сутності фінансових послуг і наслідків функціонування небанківських фінансових посередників, що їх надають. Ринок фінансових послуг є складовою фінансового ринку, а останній в свою чергу складовою фінансової системи. Фінансова система це основа економіки будь-якої держави, тому функціонування небанківських фінансово-кредитних інститутів у великих масштабах може не тільки істотно впливати на фінансовий ринок, але й на всю економіку в цілому [85, с.78].

Розглянемо пріоритетні напрямки, в яких, через небанківські фінансові інститути, можна істотно вплинути на розвиток національної економіки:

- 1) економічний напрямок;
- 2) соціальний напрямок.

1. В контексті розгляду економічного напрямку доцільним є виділити такі складові:

- інвестиційну;
- фінансову;
- вплив на галузі господарювання.

Щодо інвестиційної складової, то треба зазначити, що подальше провадження процесів глибинної перебудови української економіки потребує значного збільшення інвестиційних ресурсів та активізації інвестиційної діяльності. Незважаючи на певні позитивні зміни у накопиченні власних інвестиційних ресурсів підприємств, їх обсяги для забезпечення зростаючих потреб виробництва та подальшого розвитку в масштабах економіки є

недостатніми. Основною перевагою небанківських фінансових посередників є те, що вони в першу чергу спрямовані на інвестування малого та середнього бізнесу, який є основою ринкової економіки. Крім того, їх переваги полягають і у прийнятних умовах кредитування через лізинг, факторинг та інші види доступних, порівняно з банківськими, кредитів [109, с.145].

Для західних країн, характерним є широко розвинутий ринок фінансового посередництва. Посередники покликані виконувати роль інвестиційних інвесторів, а основну роль у даних процесах відіграють саме небанківські фінансові посередники. Тому, враховуючи зарубіжний досвід, в подальшому, з розвитком фінансового ринку та зростанням обсягів фінансових ресурсів слід очікувати, що небанківські фінансові інститути можуть виконувати одне з основних завдань інвестиційної політики держави, яке полягає у створенні сприятливого середовища для нагромадження фінансових ресурсів, як юридичними, так і фізичними особами. Крім того, вони можуть забезпечувати функціонування ефективного механізму трансформації грошових коштів у інвестиції на фінансовому ринку.

Сутність фінансової складової полягає в тому, що як суб'єкти ринку фінансових послуг небанківські фінансові інститути не тільки є посередниками, які задовольняють інтереси інвесторів та позичальників, але й суттєво впливають на формування структури активів на фінансовому ринку. Так зарубіжна практика вказує на їх значну роль при формуванні внутрішнього фондового ринку, що є особливо важливим в умовах нерозвиненості цього елемента фінансового ринку в Україні. Залучаючи кошти дрібних інвесторів, серед яких найбільшу частку складає населення, небанківські фінансові посередники при розвиненому фондовому ринку розміщують їх у цінні папери, таким чином впливаючи на всю економіку [109, с.155].

Вплив на галузі господарювання проявляється через активну участь небанківських фінансових інститутів у покращенні умов та перспектив функціонування підприємницьких структур, що є досить актуальним, враховуючи низький рівень розвитку окремих галузей, в яких вони

функціонують. В умовах формування приватної власності не можна централізовано в наказовому порядку керувати розміщенням фінансових ресурсів. Кожен окремий підприємець, враховуючи свої інтереси, самостійно управляє власною справою, виходячи з ситуації на ринку. Жоден власник не інвестує свій капітал в розвиток виробництва тих чи інших товарів або у сферу послуг, не врахувавши можливого ризику втрати авансованих ресурсів. Тому актуальними стають питання зменшення втрат від ризиків через включення у процес виробництва страхування.

Другим напрямком впливу небанківських фінансових інститутів є соціальний напрямок. На етапі становлення в Україні ринкових відноси відбувається руйнація старих механізмів соціального захисту населення, реорганізація фінансової та економічної сфери. Необхідним у цих процесах є визначення ролі окремих інститутів у забезпеченні ефективного функціонування даних механізмів. Такими інститутами можуть бути окремі небанківські фінансові посередники. Суть їх діяльності полягає у тому, що через механізм перерозподілу фінансових ресурсів відбувається досягнення соціального ефекту. Крім того, діяльність ощадно-договірних небанківських фінансових посередників може значно вплинути на покращення складної ситуації, що склалась у сфері пенсійного забезпечення та інших соціальних напрямках. Досвід розвинутих країн світу свідчить, що здебільшого у ринковій економіці питання соціального захисту населення вирішуються саме через небанківський фінансовий сектор [111, с. 98].

Розгляд місця та призначення небанківських фінансово-кредитних інститутів у фінансовій системі показав, що найбільш широким є підхід, у відповідності до якого вони є складовою ринку фінансових послуг. Проаналізовані особливості їх діяльності дали розуміння того, що на вітчизняному ринку фінансових послуг створені всі умови для якнайширшого розвитку всіх видів небанківських фінансових посередників. А першопричиною цього є значна їх роль не тільки для ринку фінансових послуг та фінансового ринку, але й для всієї економіки в цілому.

1.3. Види і форми небанківських фінансово-кредитних інститутів та їх класифікація

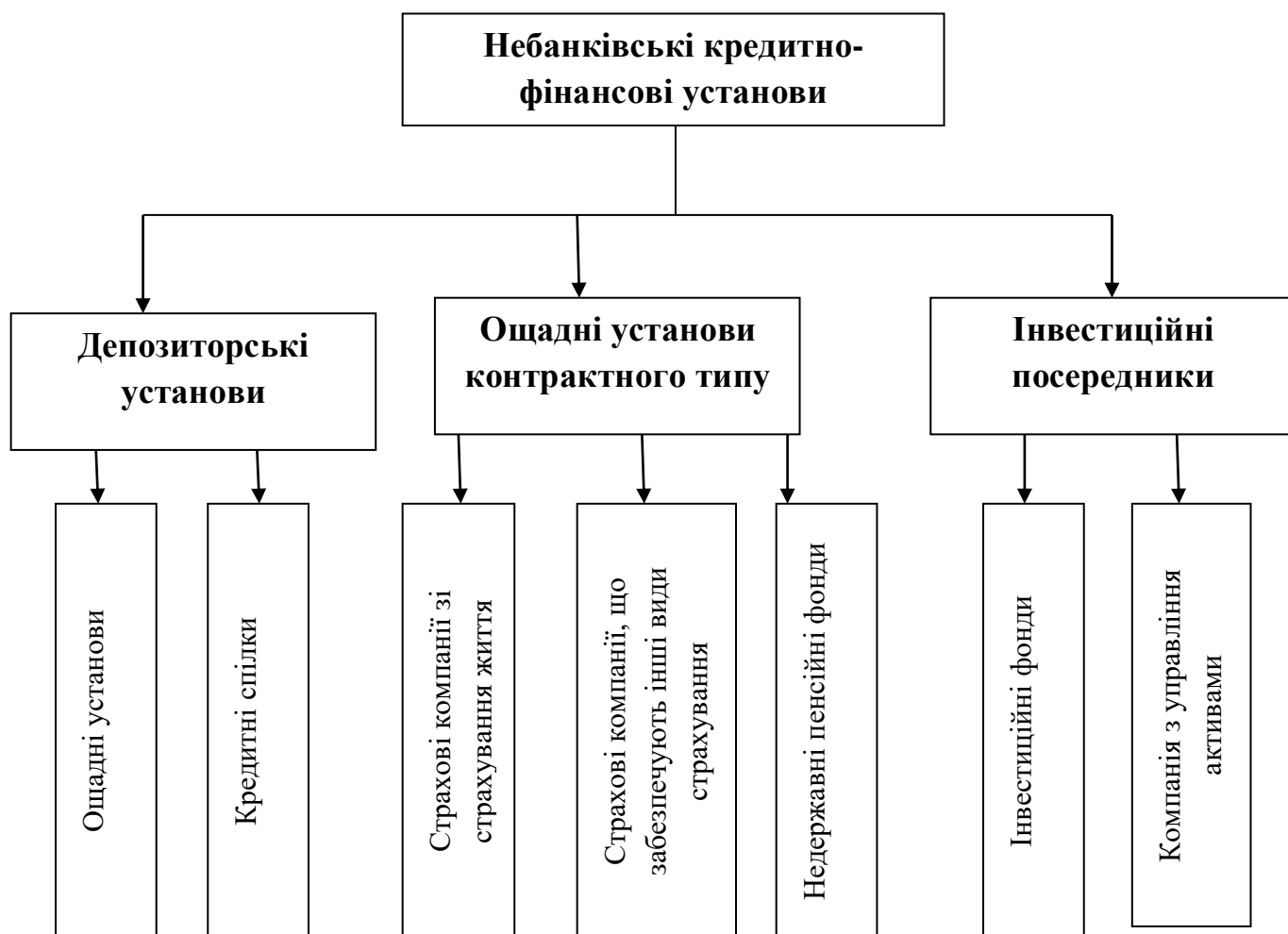
Важливе місце у фінансових системах переважної більшості країн належить спеціалізованим небанківським фінансово-кредитним інститутам, які в останні десятиліття набувають усе більшого розвитку та починають складати серйозну конкуренцію для комерційних банків на ринку фінансових послуг.

Появі та розвитку небанківських інститутів на ринку фінансових послуг сприяють, як правило, три причини: ріст доходів населення; активний розвиток ринку цінних паперів; надання цими установами спеціальних послуг, яких не можуть надавати банки. Небанківські фінансово-кредитні інститути являють собою установи фінансової системи небанківського типу, що акумулюють грошові доходи, капітали та заощадження населення, підприємств, держави, спеціалізуючись на виконанні кількох операцій або обслуговуючи обмежене коло клієнтів. Значне місце у цій системі відводиться спеціалізованим кредитно-фінансовим установам, що діють, як і банки, у різних секторах ринку позичкових капіталів, але вони не виконують усіх основних банківських функцій, а найважливішою рисою, яка їм притаманна та відрізняє їх від банківських установ, є вузька спеціалізація [112].

Розвиток фінансового посередництва є одним із найбільш перспективних напрямків реструктуризації вітчизняного фінансового ринку, а створення збалансованого й ефективного механізму фінансового посередництва в Україні буде свідчити про кардинально новий етап розвитку фінансового ринку країни.

Небанківські фінансово-кредитні інститути можна класифікувати за різними класифікаційними ознаками. На наш погляд, основними класифікаційними ознаками є такі: статус інвестора, характер проведення фінансових операцій, рівень спеціалізації, інституціональна структура фінансового ринку. Так, підкреслюючи статус інвестора, розглядають індивідуальних інвесторів – фізичних осіб, інституціональних, тобто колективних та професійних інвесторів – фінансових посередників [115, с.83].

У світовій практиці найчастіше небанківські кредитно-фінансові установи класифікують за характером проведення фінансових операцій (рис. 1.3).

Рис. 1. 3. Структура небанківських кредитно-фінансових установ за характером проведення операцій [94, с.49]

За характером проведення операцій виділяють депозиторські установи – ощадні установи, кредитні спілки, характер проведення операцій яких полягає в тому, що вони залучають тимчасово вільні фінансові ресурси у фізичних та юридичних осіб, а потім розміщують їх у вигляді кредитів суб'єктам господарювання.

Ощадні установи контрактного типу включають страхові компанії зі страхування життя, страхові компанії, що забезпечують інші види страхування та недержавні пенсійні фонди. Зазначені фінансові установи залучають кошти перш за все фізичних осіб з розрахунку, що для більшості з них найближчим

часом не потрібно буде здійснювати виплати, які формують довгострокові інвестиційні кошти. Слід зазначити, що в Україні дані фінансові установи порівняно з банками мають значно менші обсяги активів [94, с.51].

Третя група – це безпосередньо інвестиційні посередники – різноманітні інвестиційні фонди та компанії з управління активами, які безпосередньо працюють на ринку капіталу з цінними паперами емітентів.

Слід зазначити, що, на нашу думку, всіх фінансових посередників необхідно поділити на дві групи, оскільки вони виконують принципово різні функції і належать до різних структурних елементів механізму фінансового ринку. Так, перший рівень фінансових посередників – це інституціональні інвестори, які є посередниками безпосередньо між інвесторами – фізичними, юридичними особами та емітентами. Другий рівень – це інфраструктурні фінансові посередники, до яких відносять професійних учасників інфраструктури фінансового ринку. Завдання фінансових посередників першого рівня полягає в тому, щоб акумулювати тимчасово вільні фінансові ресурси фізичних та юридичних осіб, як правило, у невеликих обсягах, і перетворити їх на потужні інвестиції для емітентів – суб'єктів господарювання, місцевих органів самоврядування та уповноважених державних органів. До таких інституціональних інвесторів слід віднести:

- інститути спільного інвестування – проводять діяльність, пов'язану із залученням, об'єднанням грошових коштів інвесторів із метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість;

- взаємні фонди інвестиційних компаній – це фонди, керовані інвестиційною компанією, що акумулює кошти від великої кількості фізичних та юридичних осіб і інвестує їх в акції, облігації, опціони та інші цінні папери на товарному і грошовому ринках. Коли інвестор вкладає кошти в такий фонд, він купує в ньому частку і стає його співвласником;

- недержавні пенсійні фонди – це юридичні особи, які мають статус неприбуткової організації або непідприємницького товариства, що функціонує

та провадить діяльність виключно з метою накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам. Вклади, внесені в недержавні пенсійні фонди, акумулюються та інвестуються у прибуткові активи. При такій системі учасники недержавних пенсійних фондів після досягнення пенсійного віку отримуватимуть пенсію значно вищу, ніж може надати держава; страхові компанії формують страхові фонди та страхові резерви шляхом нагромадження страхових внесків фізичних і юридичних осіб та інвестування сформованих фондів грошових ресурсів в економіку, збільшуючи ці фонди і отримуючи певний прибуток від проведених операцій [60, с.115].

Інший критерій класифікації небанківських фінансово-кредитних установ пов'язаний із способом формування грошових ресурсів цими установами. Як правило для більшості таких установ притаманним є не депозитний спосіб, тобто переданими їм коштами власники не можуть так вільно скористатися, як банківськими вкладками. Як правило, ці кошти вкладаються на тривалий, заздалегідь визначений строк. Чим довший цей строк, тим з більшими ризиками пов'язане таке розміщення і тим вищі доходи воно повинно приносити. Недепозитне залучення коштів може здійснюватися двома способами: на договірних засадах та шляхом продажу посередником своїх цінних паперів (акцій, облігацій). Звідси всі ці посередники поділяються на договірних фінансових посередників, які залучають кошти на підставі договору з кредитором (інвестором), та на інвестиційних фінансових посередників, які залучають кошти через продаж кредиторам (інвесторам) своїх акцій, облігацій, паїв тощо [63, с. 201].

Усередині кожної з цих груп фінансові посередники класифікуються за видами послуг, які вони надають своїм кредиторам понад доходи на залучені кошти. Усередині групи договірних посередників за цим критерієм можна виокремити:

- страхові компанії;
- пенсійні фонди;

– ломбарди, лізингові та факторингові компанії.

Усередині групи інвестиційних посередників за цим критерієм можна виокремити:

- інвестиційні фонди;
- фінансові компанії;
- кредитні товариства, спілки тощо [60, с. 118].

У своїй діяльності вони мають багато спільного з банками:

- функціонують у тому самому секторі грошового ринку, що й банки, – у секторі опосередкованого фінансування;
- формуючи свої ресурси (пасиви), вони випускають, подібно до банків, боргові зобов'язання, які менш ліквідні, ніж зобов'язання банків, проте теж можуть реалізовуватися на ринку як додатковий фінансовий інструмент;
- розміщуючи свої ресурси в дохідні активи, вони купують боргові зобов'язання, створюючи, подібно до банків, власні вимоги до інших економічних суб'єктів, хоч ці вимоги менш ліквідні і більш ризиковані, ніж активи банків;
- діяльність їх щодо створення зобов'язань і вимог ґрунтується на тих самих засадах, що й банків: їх зобов'язання менші за розмірами, більш ліквідні і коротші за термінами, ніж власні вимоги, внаслідок чого їх платежі за зобов'язаннями менші, ніж надходження за вимогами, що створює базу для прибуткової діяльності. Перетворюючи одні зобов'язання в інші, вони, як і банки, забезпечують трансформацію руху грошового капіталу на ринку – трансформацію строкову, обсягову і просторову, а також трансформацію ризиків шляхом диверсифікації [45, с.78].

Разом з тим посередницька діяльність небанківських фінансово-кредитних установ істотно відрізняється від банківської діяльності:

- вона не пов'язана з тими операціями, які визнані як базові банківські. Якщо законодавство окремих країн і дозволяє виконувати подібні операції окремим з таких установ, то рано чи пізно останні підпадають під вимоги банківського законодавства і набувають статусу банків. вона не зачіпає

процесу створення депозитів і не впливає на динаміку пропозиції грошей, а отже немає потреби контролювати їх діяльність так само ретельно, як банківську, насамперед поширюючи на них вимоги обов'язкового резервування. Тому законодавство всіх країн дає їм інший статус, ніж банкам;

- вона є вузько спеціалізованою.

Існують такі договірні небанківські кредитно-фінансові установи:

- страхові компанії;
- пенсійні фонди;
- ломбарди, лізингові та факторингові компанії.

Страхова компанія – це юридична оформлена одиниця підприємницької діяльності, яка бере на себе зобов'язання страховика і має на це відповідну ліцензію [67, с.69].

Страхова компанія користується всіма правами фірми.

В Україні, як і в багатьох інших державах, основу страхової системи становлять компанії у вигляді акціонерних товариств.

Акціонерне страхове товариство (корпорація) – це тип компанії, яка створюється і діє зі статутний капіталом, поділеним на певну кількість часток – акцій. Оплачена акція дає право її власникові на участь в управлінні товариством і отримання частини прибутку у формі дивідендів.

У самій основі акціонерного товариства закладені переваги цього виду компанії. Акціонерна форма нагромадження статутного капіталу дає змогу залучати до страхової індустрії багатьох юридичних і фізичних осіб, зацікавлених вигідно розмістити свої інвестиції. Страхова індустрія при обґрунтованому державному регулюванні має всі можливості для отримання прибутку на рівні, який перевищує середній за всіма галузями бізнесу. У разі несприятливих наслідків діяльності конкретного страховика втрата відносно невеликих внесків до компанії не потягне за собою банкрутства самих акціонерів [82, с.26].

Акціонерні товариства бувають закритого і відкритого типу. В Україні у страховій індустрії переважають акціонерні товариства закритого типу. Це пояснюється кількома мотивами, які не втратили свого значення й досі.

По-перше, створення відкритих акціонерних товариств тривалий час стримувалося низькими вимогами до розміру статутного фонду страховика і відсутністю розвиненого ринку цінних паперів.

По-друге, як уже зазначалося, українське законодавство не передбачає можливості створення страхової компанії у вигляді товариства з обмеженою відповідальністю.

Закрите акціонерне товариство лише формально відрізняється від товариства з обмеженою відповідальністю. До речі, у законодавстві ряду країн компанії, створені на акціонерних засадах, розглядаються як різновид страховиків з обмеженою відповідальністю. За своїми зобов'язаннями товариство з обмеженою відповідальністю відповідає майном, до складу якого входять внески членів. Відповідальність кожного акціонера також обмежується лише вартістю акцій.

По-третє, статус закритого товариства дає змогу контролювати поширення акцій серед певної категорії учасників страхової компанії, що може відповідати інтересам засновників.

По-четверте, процедура створення закритого акціонерного товариства істотно спрощена, що дозволяє економити час і кошти [103, с.93].

Перспективнішими для страхової індустрії є відкриті акціонерні товариства. Це компанії, що орієнтуються на великі обсяги страхових послуг. Вони вимагають пошуків коштів у багатьох власників, які здебільшого не схильні до активної участі в керівництві фірмою. Залучати кошти таких осіб вдається завдяки продажу компаніями акцій на фондовому ринку. Нині вживаються заходи щодо збільшення статутного фонду, стимулювання й прискорення організаційного оформлення продажу і купівлі акцій та інших цінних паперів. Тому є всі підстави очікувати, що акціонерні товариства

відкритого типу незабаром посядуть і утримуватимуть провідне місце на страховому ринку.

За територією обслуговування компанії можна поділити на місцеві, регіональні, національні та транснаціональні. На жаль, нині практично відсутня статистика укладених договорів кожною компанією в межах області. Ліцензії майже всім компаніям видані з правом здійснення діяльності на території всієї країни. Тому важко виокремити страховиків, які діють лише в межах певного регіону [103, с.136].

Транснаціональних страхових компаній в Україні досі немає. Законодавство не дозволяє створення іноземних страхових компаній або їхніх філій. Ідеться про захист розвитку власної страхової індустрії, прагнення поліпшити платіжний баланс країни, використавши тимчасово вільні кошти страховиків для збільшення інвестицій у власну економіку. Такі заходи виправдані в тому разі, коли розвитку внутрішнього страхового ринку надаються відповідні пріоритети. Однією з головних умов є нарощування фінансового і кадрового потенціалу компаній, створення механізму стимулювання попиту на страхові послуги, посилення боротьби з фінансовими махінаціями, а також створення клімату довір'я до страховиків. У попередніх розділах уже зазначалося, що страхування є об'єктивно необхідним атрибутом ринкової економіки. Отже, тривале відставання в розвитку страхової індустрії може відчутно гальмувати розвиток ринкової економіки в цілому [108, с.29].

Досвід країн Європейського Союзу показує, що на вищому етапі свого розвитку страхування об'єктивно потребує виходу за межі країни. Це вигідно страховикові – ризики територіальне розосереджуються, зростає обсяг продажу полісів, а отже, можливість одержати прибуток. Певні переваги очікують і на страхувальників: отримання страхових послуг вищої якості і за порівняно нижчу плату та в необхідному регіоні.

Як і страхові компанії, пенсійні фонди є фінансовими інститутами, де одні фінансові активи трансформуються в інші. Оскільки пенсійні виплати мають досить прогнозований характер, пенсійні фонди можуть вкладати кошти в більш

довгострокові активи, ніж страхові компанії. До 90% активів пенсійних фондів становлять акції та цінні папери з фіксованим доходом, що обумовлюється специфікою діяльності фондів, а саме необхідністю здійснювати періодичні виплати пенсіонерам протягом тривалого періоду. Найбільша частка в активах пенсійних фондів належить корпоративним цінним паперам – акціям та облігаціям [112].

Частина пенсійних фондів, як і інвестиційні компанії, наймають фінансових посередників для забезпечення професійного управління активами. Фонди, які не можуть або не бажають забезпечити професійне управління активами, нерідко мають проблеми з пенсійними виплатами. Нестача коштів у таких фондах часто є наслідком неефективного менеджменту, шахрайства та зловживань з боку засновників фонду – спілок чи корпорацій.

Крім пенсійних фондів на ринку діють інші фінансові інститути, які тією чи іншою мірою реалізують різні пенсійні програми. Одним із варіантів пенсійного забезпечення є накопичення коштів на індивідуальному пенсійному рахунку в банку. Пенсійний рахунок ведеться опікуном, яким виступає банк чи інший фінансовий посередник. Кошти починають знімати з рахунка по досягненні власником рахунка пенсійного віку. З доходів, що отримуються від інвестування коштів, податки не сплачуються до того часу, поки не почнуть вилучатися кошти для здійснення пенсійних виплат [101, с.28].

Ломбард – це небанківська фінансова установа, що провадить діяльність з надання фізичним особам фінансових кредитів під заклад, із зберігання речей та супутню діяльність (ломбардна діяльність) [107, с.427].

Ломбарди в Україні утворюються у формі повного товариства або державного чи комунального підприємства.

Ломбард надає фінансові кредити фізичним особам під заклад за рахунок власних та/або залучених від юридичних осіб та/або фізичних осіб – учасників ломбарду коштів. Ломбард провадить діяльність із зберігання рухомих речей фізичних осіб, у тому числі предмета закладу, яким забезпечено зобов'язання за договором фінансового кредиту.

Ломбарди можуть утворювати господарські об'єднання ломбардів відповідно до Господарського кодексу України, а також об'єднання (у вигляді спілок, асоціацій та інших об'єднань юридичних осіб), які утворюються для представлення інтересів засновників.

Об'єднання ломбардів, які утворюються для представлення інтересів засновників (учасників), утримуються лише за рахунок внесків таких засновників та не можуть провадити господарську діяльність, крім отримання пасивних доходів.

Державне регулювання і нагляд за діяльністю ломбардів здійснює уповноважений орган згідно із законодавством про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг, інші державні органи відповідно до їх компетенції.

Лізингові компанії – юридична особа, яка передає право володіння і користування неспоживчою річчю (предметом лізингу), визначеною індивідуальними ознаками та віднесеною згідно з законодавством до основних фондів, фізичній або юридичній особі (лізингоодержувачу) відповідно до договору лізингу [94, с.88].

Під лізинговою компанією необхідно розуміти суб'єкта господарювання, який за своїм правовим статусом може і не бути фінансовою установою, проте наділений законами та нормативно-правовими актами Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України правом надавати послугу з фінансового лізингу.

Законодавство України не містить обмежень щодо кола юридичних осіб, які можуть здійснювати діяльність з надання послуг фінансового лізингу.

Факторингові компанії – фінансова установа, яка здійснює в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, операції з придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів [94, с.105].

Усередині групи інвестиційних посередників можна виокремити:

- інвестиційні фонди;
- фінансові компанії;
- кредитні товариства, спілки тощо.

Інвестиційний фонд – це сукупні активи, які формуються за рахунок коштів інвесторів (фізичних та юридичних осіб) з метою отримання прибутку від інвестування цих коштів в цінні папери, корпоративні права, нерухомість тощо.

Активи інвестиційного фонду належать його інвесторам на правах спільної власності. Участь кожного інвестора в інвестиційному фонді підтверджується володінням цінними паперами цього фонду: інвестиційними сертифікатами чи акціями.

Професійне управління коштами фонду забезпечує зростання вартості активів фонду. Джерелами такого зростання можуть бути:

- зростання ринкової вартості активів, в які проінвестовано кошти фонду;
- дохід від торгівлі цінними паперами, які є в портфелі фонду;
- проценти та дивіденди від активів, які є в портфелі фонду.

Дохід кожного інвестора забезпечується зростанням вартості його частки в сукупних активах фонду.

Фінансові компанії - це небанківські інститути кредитної системи, що спеціалізуються на кредитування продаж споживчих товарів з відстрочкою платежу [111, с.236].

Фінансові компанії можуть бути створені як самостійні юридичні особи на акціонерних чи пайових засадах або ж як окремі структурні підрозділи, філії, дочірні підприємства банків і страхових компаній, що відображає прагнення останніх опанувати відповідні сектори ринку кредитних послуг. Крім того, фінансові компанії можуть створюватись промисловими фірмами (виробниками споживчих товарів).

Ресурси фінансових компаній формуються шляхом випуску власних боргових зобов'язань (як правило, облігацій або векселів. Крім того, фінансові компанії можуть використовуватися короткостроковими кредитами комерційних банків.

Основною функцією фінансових компаній є надання кредитів покупцям споживчих товарів шляхом придбання у торговельних фірм боргових зобов'язань, якими були оформлені відповідні продажі.

Кредитні спілки – неприбуткові організації, засновані фізичними особами, професійними спілками, їх об'єднаннями на кооперативних засадах з метою задоволення потреб їх членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків членів кредитної спілки [71, с.145].

Кредитна спілка створюється на підставі рішення установчих зборів. Чисельність засновників (членів) кредитної спілки не може бути менше ніж 50 осіб, які можуть бути членами кредитної спілки та об'єднані хоча б за однією з таких ознак:

- мають спільне місце роботи чи навчання;
- належать до однієї професійної спілки, об'єднання професійних спілок;
- іншої громадської чи релігійної організації;
- проживають в одному селі, селищі, місті, районі, області.

Членами кредитної спілки можуть бути:

- громадяни України;
- іноземці;
- особи без громадянства, що постійно проживають на території України;
- об'єднані спільним проживанням, місцем роботи, навчання, членством у громадській організації і т.д.;
- мають повну цивільну дієздатність;

- не позбавлені волі та не мають непогашеної судимості за корисливі злочини [63, с.178].

Кредитні спілки є фінансовими установами, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг передбачених Законом України «Про кредитні спілки».

Небанківські кредитно-фінансові установи відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного функціонування фінансового ринку. Їхній розвиток може мати позитивний вплив на економіку України через сприяння ефективному перерозподілу капіталу та розширення пропозиції інвестиційних ресурсів. Також це має розширити можливості економічних агентів щодо залучення додаткових коштів для розвитку з одного боку та посилити стимули для їх ефективного використання з іншого.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Отже, як висновок, можна сказати, що небанківська фінансово-кредитна сфера – є досить поширеною як у світі в цілому, так і в Україні. Вона має чіткий склад, нормативно-правову базу і є для кожної окремої країни різною, тому зараз досить важко проаналізувати закордонні небанківські фінансово-кредитні інститути.

1. Структура фінансово-кредитної системи, співвідношення банків та небанківських установ, місце і роль окремих їх видів у різних країн значною мірою визначається такими чинниками, як загальний рівень економічного розвитку, розвиток ринку цінних паперів, національні традиції, ділова психологія, рівень фінансової культури та іншими.

2. Об'єктивними передумовами виникнення в країнах Західної Європи, в Україні у середині XIX століття небанківських фінансових установ є соціальні й економічні зміни, пов'язані з індустріальним розвитком суспільства, який характеризувався розвитком великого машинного виробництва, поглибленням розподілу праці, подальшим збагаченням власників засобів виробництва, землевласників і збіднінням широких верств населення, загостренням їх економічних проблем.

3. Отже, в останні роки на національних ринках позикових капіталів розвинутих країн важливу роль стали виконувати спеціалізовані небанківські фінансово-кредитні інститути, які зайняли чільне місце в накопиченні та мобілізації грошового капіталу. До числа цих установ слід віднести: страхові компанії, пенсійні фонди, ощадно-позичкові асоціації, будівельні товариства, інвестиційні та фінансові компанії, благодійні фонди. Ці установи істотно потіснили банки в акумуляції заощаджень населення і стали важливими постачальниками позичкового капіталу.

4. Зростанню впливу спеціалізованих небанківських установ сприяли три основні причини: зростання доходів населення в розвинених капіталістичних країнах; активний розвиток ринку цінних паперів; надання цими установами спеціальних послуг, які не можуть надавати банки.

5. Основні форми діяльності цих установ на ринку позикових капіталів зводяться до акумуляції заощаджень населення, надання кредитів через облігаційні позики корпораціям і державі, мобілізації капіталу через всі види акцій, наданню іпотечних і споживчих кредитів, а також кредитної взаємодопомоги. Вказані інститути ведуть гостру конкуренцію між собою як за залучення грошових заощаджень, так і в сфері кредитних операцій

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ІНСТИТУТІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз діяльності недержавних пенсійних фондів на ринку фінансових послуг України

Процес трансформації заощаджень у інвестиції є важливим для забезпечення економічного зростання. В Україні надзвичайно гостро стоїть питання розвитку фінансової інфраструктури, яка б сприяла активізації трансформації заощаджень в інвестиційні ресурси. Процес залучення діловими суб'єктами фінансових ресурсів у вітчизняній економіці є надзвичайно дорого вартісним, що обумовлено низьким рівнем розвитку інституційних елементів фінансової інфраструктури, а особливо небанківських фінансових інститутів. Тому особливо значення набуває їх кількісне зростання, підвищення ефективності діяльності та довіри з боку населення [34, с. 227]. Окреслені проблеми ще більше загострились в умовах фінансової кризи та кризи банківської системи України, тому докладніше розглянемо функціонування деяких основних видів небанківських кредитно-фінансових установ на сучасному етапі їх розвитку.

У Законі України «Про недержавне пенсійне забезпечення», недержавний пенсійний фонд (далі – НПФ) це юридична особа, яка є неприбутковою організацією, функціонує і здійснює свою діяльність винятково з метою нагромадження пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам фонду у визначеному законодавством порядку. Участь осіб у будь-якому недержавному пенсійному фонді – добровільна. Фізична особа за власним вибором може бути учасником кількох пенсійних фондів [41, с.110].

Варто зазначити, що головний принцип в системі недержавного пенсійного забезпечення полягає в розмежуванні та відділенні активів пенсійного фонду від активів його засновників і роботодавців – платників

пенсійного фонду, адміністраторів, компаній з управління активами та страховиків з метою неможливості банкрутства пенсійного фонду.

Важливою особливістю недержавних пенсійних фондів в Україні є те, що якщо учасник незадоволений роботою фонду, то він має право в будь-який момент перевести свої нагромадження до іншого фонду, який, на його думку, працює успішніше.

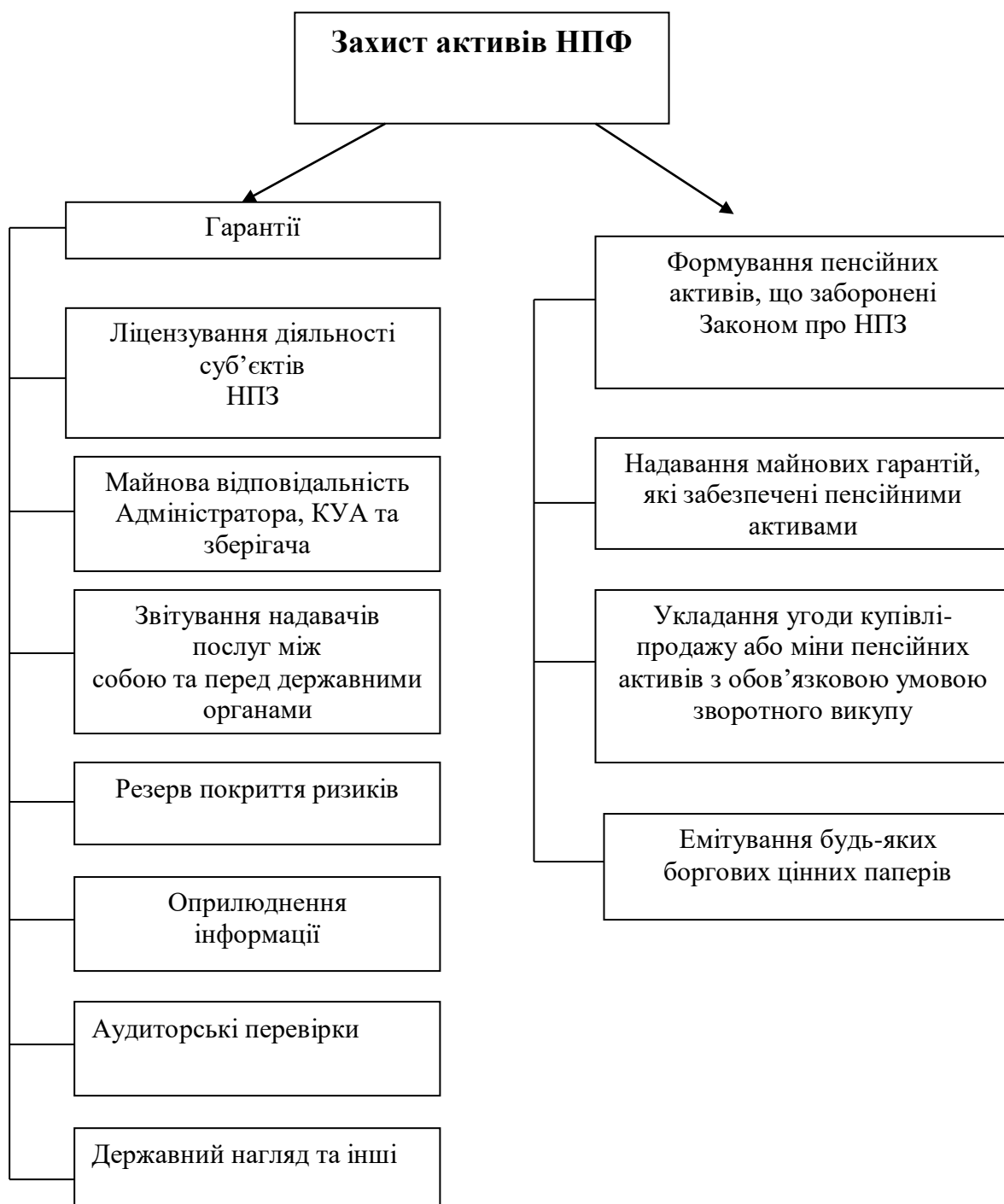
Позитивним явищем у недержавному пенсійному забезпеченні є поступова концентрація ринку недержавних пенсійних фондів.

Кількість фондів, у яких вартість активів вже перевищує 10 млн. грн., зросла за останніх три роки на 20%. Сума активів десяти найбільших фондів за останнє півріччя збільшилась на 78,3% і становить 378,2 млн. грн., або 78,7% від вартості активів усіх недержавних пенсійних фондів. За вартістю чистих активів першу трійку лідерів серед НПФ становлять: Національний банк України – 362,5 млн. грн.; «Перший національний відкритий пенсійний фонд» – 128,34 млн. грн.; НПФ Незалежної галузевої профспілки енергетиків України – 66,17 млн. грн. [83].

Нині недержавні пенсійні фонди є новими фінансовими інституціями для переважної більшості населення України. Цим і пояснюється недовіра громадян до них. Сьогодні держава не стимулює довіру громадян до існування системи недержавного пенсійного забезпечення. Відсутня загальнодержавна стратегія та не ведеться роз'яснювальна кампанія щодо необхідності самостійного забезпечування працюючим населенням свого майбутнього при виході на пенсію. Майже з 21 млн. осіб працюючого населення до недержавних пенсійних фондів залучено менше 2%. У країнах із розвинутою ринковою економікою ці показники в десятки разів більші.

Більшість тих, хто робить внески до НПФ – це компанії. І лише 4 % внесків до НПФ – платежі фізичних осіб. З більш ніж одного мільйону роботодавців – суб'єктів господарювання вкладниками пенсійних фондів за п'ять років їхнього існування стали лише 2300 або тільки кожне п'ятисоте підприємство [76, с.35].

Для підвищення довіри населення до НПФ потрібно дотримуватись певних гарантій захисту активів пенсійних фондів (рис. 2.1).

Рис.2.1. Захист активів НПФ [72, с.203]

Слід зауважити, що одним із гарантій захисту активів НПФ є резерв покриття ризиків. Оскільки фінансові установи формують резерви для покриття ризиків неповернення основного боргу за кредитами, гарантіями, придбаними

цінними паперами, іншими видами заборгованості, визнаними нестандартними відповідно до Методики затвердженої розпорядженням Нацкомфінпослуг України від 01.03.2011р. № 111 [69].

Також до захисту активів НПФ належить формування пенсійних активів, що заборонені Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення».

Так цим Законом конкретно визначено перелік активів пенсійного фонду, ліміти їх інвестування, напрями використання та порядок управління активами.

Формування пенсійних активів НПФ здійснюється за рахунок активів у грошових коштах, цінних паперах та інших активах, не заборонених законодавством, відповідно до затвердженої інвестиційної декларації, яка визначає інвестиційну політику фонду. В інвестиційній декларації відображаються склад активів пенсійного фонду, основні напрями інвестування пенсійних активів та обмеження інвестиційної діяльності з пенсійними активами, встановлені в межах загальних вимог та обмежень інвестиційної діяльності, визначених ст. 47-49 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [41, с. 118].

При цьому пенсійні активи не можуть бути предметом застави і на них не може бути звернуто будь-яке стягнення або застосована конфіскація, якщо вони сформовані за рахунок коштів, отриманих на підставах, що не суперечать законодавству. На пенсійні активи також не може бути звернуто будь-яке стягнення за зобов'язаннями засновників пенсійного фонду, адміністратора, зберігача такого фонду та страхової організації, з якою укладено договір страхування довічної пенсії учасником відповідного пенсійного фонду або договір страхування ризику настання інвалідності чи смерті учасника фонду.

Недержавний пенсійний фонд розміщує активи у різні фінансові інструменти, тобто мінімізує ризики за допомогою розподілу коштів між великою кількістю інвестиційних інструментів. Це гарантує отримання стабільного інвестиційного доходу і надійність майбутніх пенсійних виплат. Ще однією вагомою перевагою є те, що право власності на вкладені кошти громадян

не вимагає виконання ніяких додаткових умов і настає з моменту зарахування внеску на індивідуальний пенсійний рахунок.

За даними Української асоціації інвестиційного бізнесу станом на 30.06.2017 року в Україні функціонувало 66 недержавних пенсійних фондів. Більша частина яких є відкритими – 52, тобто в них можуть вкладати кошти рядові українці, які піклуються про добавку до своєї пенсії. Ще 8- корпоративні, створені працедавцями для своїх працівників. Такі фонди є наприклад у Національного банку України, Укрексімбанку. Шість фондів – професійні недержавні пенсійні фонди. їхніми засновниками є професійні об'єднання, організації або профспілки. В порівнянні із 2014 роком кількість недержавних пенсійних фондів скоротилася на 14. Так станом на 30.06.2014 року в Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 80 недержавних пенсійних фондів. Згідно з даними Державного реєстру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 8 регіонах України (рис.2.2). Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 46, або 71,9% від загальної кількості зареєстрованих НПФ.

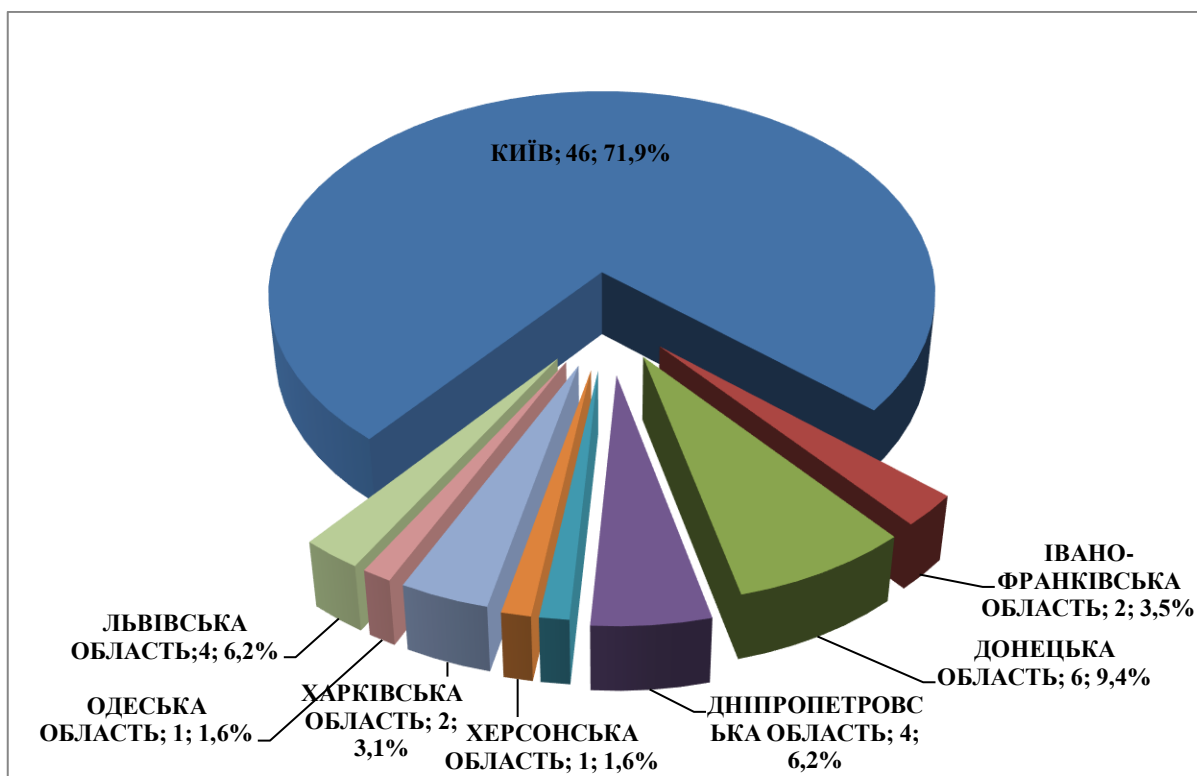

Рис.2.2. Територіальний розподіл НПФ (шт.) [87]

Звичайно система недержавного пенсійного забезпечення протягом останніх років розвивається досить динамічно. Основні показники діяльності НПФ та темпи їх приросту наведені в (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка основних показників діяльності НПФ [83]

НПФ	Станом на 30.06.2015	Станом на 30.06.2016	Станом на 30.06.2017	Темпи приросту,%	
				станом на 30.06.2016/ станом на 30.06.2015	станом на 30.06.2017/ станом на 30.06.2016
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів (тис.шт)	56,5	60,7	66,5	7,4	9,6
Кількість учасників за укладеними контрактами (тис.осіб)	833,5	831,2	838,0	-0,3	0,8
Загальні активи НПФ (млн.грн)	2 157,1	2000,3	2 248,7	-7,3	12,4
Пенсійні внески (млн. грн.), у т.ч.	1 845,6	1847,8	1945,6	0,1	5,3
-від фізичних осіб	74,9	83,0	110,0	10,8	32,5
- від юридичних осіб	1770,5	1763,9	1834,6	-0,4	4,0
-від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0
Пенсійні виплати (млн. грн.)	502,2	580,2	685,2	15,5	18,1
Кількість осіб,що отримують пенсійні виплати (тис. осіб)	79,7	79,7	83,2	0,0	4,4
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	1014,6	917,6	1227,3	-9,6	33,8
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	822,6	698,0	956,4	-15,1	37,0
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	192,0	219,6	270,9	14,4	23,4

Як видно з таблиці 2.1, що протягом 3 місяців 2014 р. НПФ працювали практично як за весь рік 2013 р., а такі показники як: загальні активи НПФ; пенсійні внески; пенсійні виплати; сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, значно зросли відповідно до минулого року. Отже, ми бачимо, що діяльність НПФ з кожним роком має тенденцію до зростання, а відтак зростає довіра населення та підвищується рівень їх фінансової грамотності.

Станом на 30.06.2017 р. адміністраторами не державних пенсійних фондів укладено 66,5 тис. шт. пенсійних контрактів, що більше на 9,6% (5,8 тис. шт.) порівняно зі станом на 30.06.2016 р. [83].

Структура пенсійних контрактів станом на 30.06.2017р.:

- з вкладниками – фізичними особами – 59,0 тис. шт.;
- з вкладниками фізичними особами – підприємцями – 0,1 тис. шт.;
- з вкладниками – юридичними особами – 7,4 тис. шт. [83].

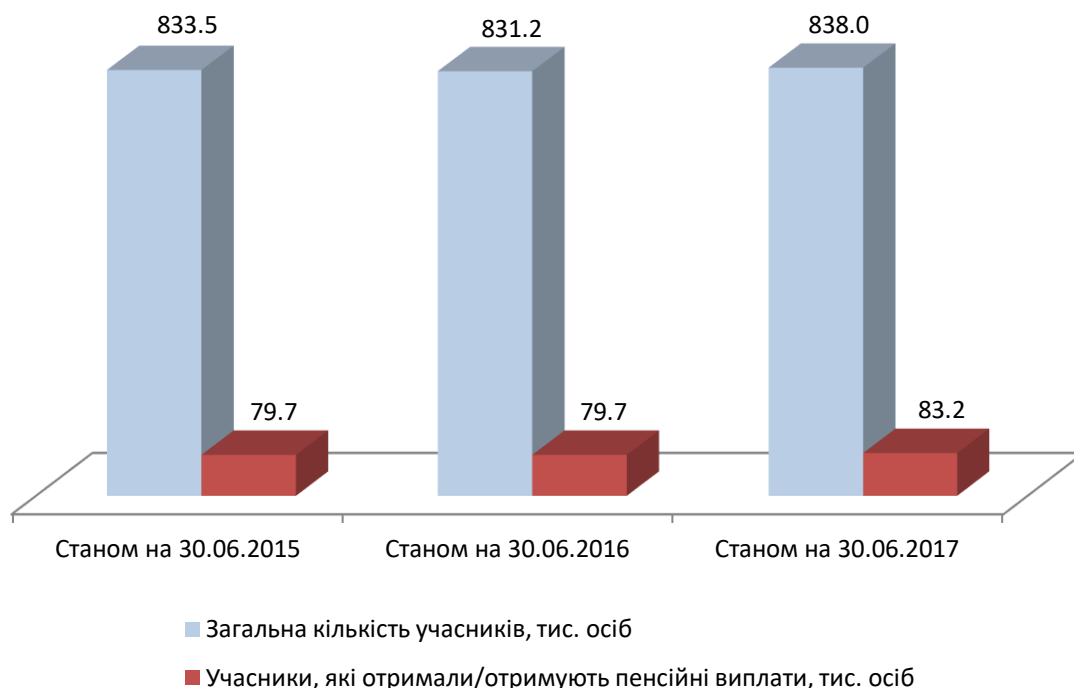
Збільшення кількості пенсійних контрактів пов'язане зі збільшенням пенсійних контрактів з фізичними особами. Так - порівняно зі станом на 30.06.2016 р. збільшення кількості контрактів з фізичними особами станом на 30.06.2017 р. становило 10,9% (5,8 тис. шт.); порівняно зі станом на 30.06.2015 р. збільшення кількості контрактів з фізичними особами станом на 30.06.2017 р. становило 21,1% (10,3 тис. шт.), зменшення кількості контрактів з юридичними особами становило 3,9% (0,3 тис. шт.).

Пенсійні контракти станом на 30.06.2017 р. укладено з 59,8 тисячею вкладників, з яких:

- юридичні особи – 2,3 тисячі, або 3,8% від загальної кількості вкладників,
- фізичні особи – 57,5 тисячі, або 96,2%.

Кількість вкладників станом на 30.06.2017р. збільшилася порівняно з аналогічним періодом 2016 року на 9,3% (5,1 тис. вкладників) та станом на 30.06.2016 р. порівняно з аналогічним періодом 2015 року кількість вкладників збільшилася на 8,7% (4,4 тис. вкладників) [83].

Станом на 30.06.2017 р. загальна кількість учасників НПФ становила 838,0 тис. осіб (станом на 30.06.2016 р. – 831,2 тис. осіб) (рис.2.3).

Рис. 2.3. Динаміка кількості учасників недержавних пенсійних фондів [83]

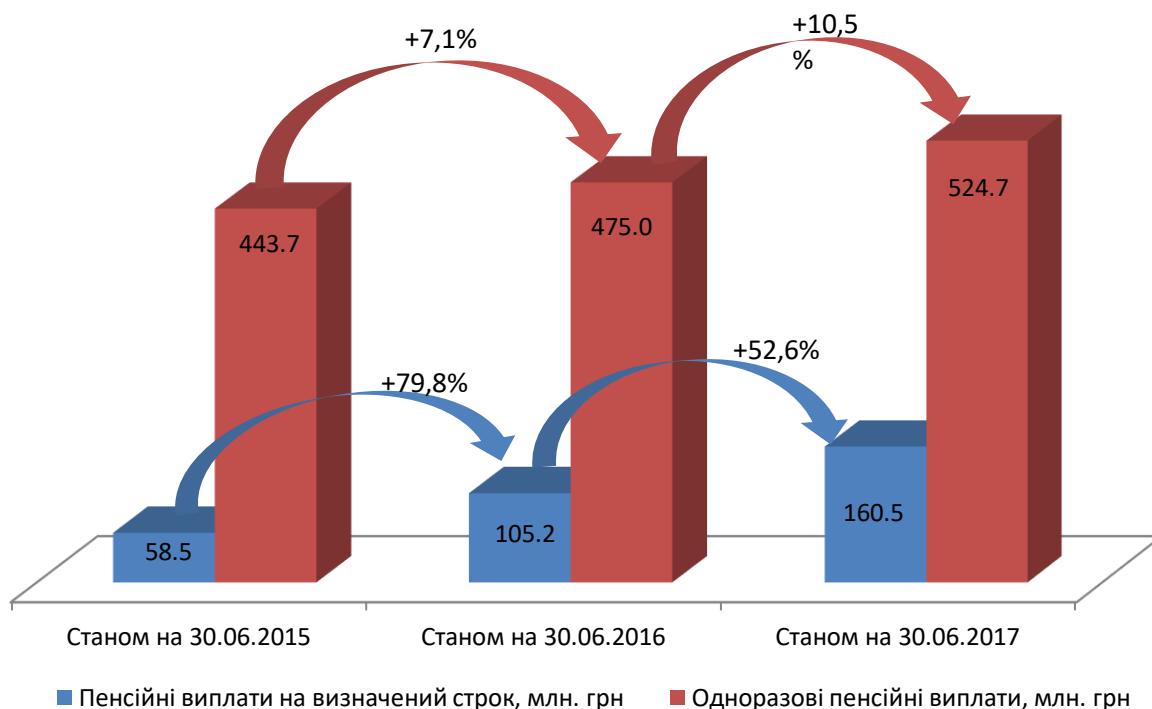
Станом на 30.06.2017 р. переважну більшість учасників НПФ становили особи віком від 25 до 50 років, а саме 61,9%, та особи вікової групи від 50 до 60 років, що становили 26,9%. Частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років становила 9,4%, вікової групи до 25 років – 1,8% (табл.2.2).

Таблиця 2.2

Розподіл учасників НПФ за віковими групами [87]

Вікова група	Кількість учасників станом на 30.06.2017 р. (тис. осіб)	Питома вага, %
до 25 років	14,7	1,8
25-50 років	519,1	61,9
50-60 років	225,4	26,9
більше 60 років	78,8	9,4
Всього	838,0	100,0

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) станом на 30.06.2017 р. становили 685,2 млн. грн., що на 18,1% більше в порівнянні з кінцем минулого року (рис.2.4), при цьому одноразові виплати зросли на 10,5%, пенсійні виплати на визначений строк – на 52,6% [87].

Рис. 2.4. Динаміка пенсійних виплат [87]

Сукупно недержавними пенсійними фондами станом на 30.06.2017 р. було здійснено пенсійних виплат (одноразових та на визначений строк) 83,2 тисячі учасників, тобто 9,9% від загальної кількості учасників, які отримали/отримують пенсійні виплати.

Середній розмір одноразової пенсійної виплати на одного учасника НПФ, який отримав/отримує пенсійну виплату одноразово, станом на 30.06.2017 р. становив 6,6 тис. грн. (станом на 30.06.2016 р. – 6,3 тис. грн., станом на 30.06.2015 – 5,8 тис. грн.) та середній розмір пенсійної виплати на визначений строк на одного учасника НПФ, який отримав/отримує пенсійну виплату на визначений строк, становив 40,2 тис. грн. (станом на 30.06.2016 р.– 28,3 тис. грн., станом на 30.06.2015 – 18,8 тис. грн.) [87].

Одним із основних якісних показників, які характеризують систему недержавного пенсійного забезпечення, є сплачені пенсійні внески.

Сума пенсійних внесків станом на 30.06.2017 р. становить 1 945,6 млн. грн., збільшившись протягом дванадцяти місяців на 5,3% (97,8 млн. грн.). Порівняно зі станом на 30.06.2015 р. сума пенсійних внесків станом на 30.06.2016 збільшилась на 0,1% (2,2 млн. грн.).

У загальній сумі пенсійних внесків станом на 30.06.2017р. основну частину, або 94,3%, становлять пенсійні внески від юридичних осіб, на які припадає 1 834,6 млн. грн.

Середній розмір пенсійного внеску за 6 місяців 2017 року на одного вкладника:

- юридичну особу та фізичну особу - підприємця становить 14 422,58 гривні;

- фізичну особу становить 303,27 гривні [87].

Загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, станом на 30.06.2017 р. становила 2 248,7 млн. грн., що на 12,4%, або а 248,4 млн. грн. більше в порівнянні з аналогічним періодом 2016 року та на 4,2%, або на 91,6 млн. грн. більше в порівнянні з аналогічним періодом 2015 року (табл.2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка основних показників системи НПЗ [87]

Показник	Станом на			Приріст станом на 30.06 2017 р./станом на 30.06.2016 р (%)
	30.06.2015 р.	30.06.2016 р.	30.06 2017 р.	
Пенсійні виплати, млн. грн.	502,2	580,2	685,2	18,1
Пенсійні внески, млн. грн	1845,6	1847,8	1945,6	5,3
Пенсійні активи, млн, грн.	2157,1	2000,3	2248,7	12,1

Для недержавних пенсійних фондів властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які ці фонди зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу.

Станом на 30.06.2017 р. переважними напрямками інвестування пенсійних активів стали цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (43,3%), депозити в банках (39,5% інвестованих активів), облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України (9,0%), акції українських емітентів (0,6%) (дод. Е).

Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Тому стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ.

Тому станом на 30.06.2017 р. відбувся приріст вкладень в цінні папери, дохід по яких гарантовано Кабінетом Міністрів України (на 25,1%) та значно зменшився обсяг активів, що вкладені в акції (на 51,7%) та облігації (на 7,9%) українських емітентів [87].

Крім того, у порівнянні з аналогічним періодом 2016 року, відбулося незначне інвестування пенсійних активів в акції іноземних емітентів, яке станом на 30.06.2017 становить 1,8 млн. грн. або 0,1% від загальної вартості активів.

Загальний дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів, станом на 30.06.2017 р. становив 1227,3 млн. грн., збільшившись у порівнянні з аналогічним періодом 2016 року на 309,7млн. грн., або на 33,8% [91].

Витрати, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, станом на 30.06.2017 р. зросли на 23,4% у порівнянні з аналогічним періодом 2016 року і в цілому за час існування пенсійних фондів становлять 270,9 млн. грн., або 12,0% від загальної вартості активів недержавних пенсійних фондів.

За період з 30.06.2016 р. по 30.06.2017 р. такі витрати зросли на 23,4% (51,3 млн. грн.) за рахунок надання послуг з управління активами фондів на 25,7 млн. грн. (18,6%), з адміністрування фондів на 16,1 млн. грн. (28,7%), послуг

зберігача на 3,0 млн. грн. (26,3%), проведення планових аудиторських перевірок на 1,0 млн. грн. (35,7%), пов'язаних із здійсненням операцій з пенсійними активами, які надаються третіми особами на 0,4 млн. грн. (13,3%) та надання інших послуг, передбачених чинним законодавством з недержавного пенсійного забезпечення, на 5,1 млн. грн. (63,8%) (станом на 30.06.2016 р. такі витрати становили 219,6 млн. грн.). Структуру цих витрат представлено у табл.2.4.

Таблиця 2.4

Динаміка структури витрат, що відшкодовуються, за рахунок пенсійних активів [91]

Витрати, млн.грн.	Станом на		Відхилення		Питома вага, %
	30.06.2016 р.	30.06.2017 р.	млн.грн.	%	
Витрати на оплату послуг з адміністрування НПФ	56,1	72,2	16,1	28,7	26,7
Винагорода за надання послуг з управління активами НПФ	138,3	164,0	25,7	18,6	60,5
Оплата послуг зберігача	11,4	14,4	3,0	26,3	5,3
Оплата послуг з проведення планових аудиторських перевірок НПФ	2,8	3,8	1,0	35,7	1,4
Оплата послуг, пов'язаних із здійсненням операцій з пенсійними активами, які надаються третіми особами	3,0	3,4	0,4	13,3	1,3
Оплата інших послуг, надання яких передбачено чинним законодавством з недержавного пенсійного забезпечення	8,0	13,1	5,1	63,8	4,8
Загальна сума витрат, що відшкодовані за рахунок пенсійних активів	219,6	270,9	51,3	23,4	100,0

Основна частина витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, станом на 30.06.2017 р. припадає на оплату послуг з управління активами недержавних пенсійних фондів – 60,5% від загальної суми витрат. Витрати на оплату послуг з адміністрування пенсійного фонду становили 26,7% від загальної суми витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів. Оплата послуг зберігача, який здійснює відповідальне зберігання активів пенсійного фонду – 5,3% від загальної суми витрат.

Слід зазначити, що недержавні пенсійні фонди набувають свої популярності та розвитку і вже цієї їх кількості достатньо для обслуговування всіх бажаючих роботодавців та громадян країни брати участь у недержавному пенсійному забезпеченні. Для прикладу, в Польщі, де учасників таких фондів більш 11 млн. громадян, працює всього 16 фондів. В Угорщині із 60 фондів, створених у перші декілька років, зараз залишилось всього 21 фонд, в яких бере участь більше 40 відсотків зайнятого населення. В Чилі 80 відсотків учасників зосереджені у 5 великих фондах.

З урахуванням світового досвіду можна зробити висновок про поступове зниження динаміки росту чисельності в Україні недержавних пенсійних фондів та зростання конкуренції та переваг, які несе консолідація цього ринку [68, с.59].

Варто зауважити, що для працівника участь у недержавному пенсійному фонді вигідна не тільки додатковими надбавками на пенсії, але й тим, що незалежно від тривалості його життя ці заощадження отримає якщо не він сам, то його родина.

Гарантією отримання цих заощаджень та прибутку в майбутньому є інвестування пенсійних активів, купівля акцій, облігацій, нерухомості, потім дохід від цих активів розподіляється пропорційно сумах на рахунках конкретних осіб. Для того, щоб застрахуватися від збитків, НПФ слід у договорі з управління активами зазначити наступне зобов'язання – забезпечення мінімальної доходності на рівні офіційного індексу інфляції.

Недержавні пенсійні фонди стануть популярними вже найближчим часом, оскільки вони при здійсненні недержавного пенсійного забезпечення мають істотні переваги перед іншими фінансовими установами, які надають аналогічні послуги [68, с.60]. Порівнюючи діяльність банків, страхових компаній та таких фондів, переваги полягають у наступному:

- недержавний пенсійний фонд повністю розподіляє інвестиційний дохід між учасниками та не може стати банкрутом, оскільки передбачений нагляд з боку держави;

- для фонду передбачені певні пільги з боку податкового законодавства;

- на відміну від банку фонд не вимагає значної суми для здійснення першого внеску, тобто внески можуть здійснюватися невеликими періодичними платежами та за деяких обставин допускається їх тимчасове припинення [68, с.61].

Незважаючи на позитивну динаміку розвитку недержавного пенсійного забезпечення, у цій сфері все ж залишається багато проблем. Насамперед, це нестача фінансових інструментів, в які прибутково можна інвестувати накопичені в недержавному пенсійному фонді кошти. А тому найефективнішим та найшвидшим способом стабілізувати ситуацію на ринку фондів буде реалізувати накопичувальний рівень через недержавні фонди.

Отже, діяльність недержавних пенсійних фондів відіграє важливу роль у збалансуванні попиту та пропозиції на інвестиційні ресурси, що своєю чергою забезпечує довготермінову стабільність на фінансових ринках, є ефективним інструментом гармонійного розвитку економіки, сприяє розбудові як фінансової, так і виробничої сфер національного господарства [51, с.54].

Для забезпечення подальшого розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення, створення належних умов, що сприятимуть стабільному функціонуванню недержавних пенсійних фондів в сучасних ринкових умовах, а особливо з врахуванням негативного впливу світової фінансової кризи, органам управління та контролю у сфері недержавного пенсійного забезпечення, потрібно розробити програму заходів, які сприятимуть зростанню обсягів пенсійних активів фондів, стимулюватимуть їх інвестиційну діяльність, а також підвищуватимуть рівень інвестиційних доходів активів фондів.

Для розвитку діяльності таких фондів необхідно сформулювати додаткові механізми для захисту пенсійних накопичень з метою захисту прав та інтересів вкладників й учасників, створити систему надійного інвестування пенсійних активів, забезпеченню поінформованості працівників, формуванню позитивного їхнього іміджу.

Перераховані заходи допоможуть вдосконалити механізм діяльності недержавного пенсійного забезпечення на основі ефективної ринкової політики соціального спрямування.

2.2. Страхові компанії на ринку фінансових послуг

Страхові компанії виступають на фінансовому ринку як активні інституційні інвестори. Діяльність страхових компаній має особливість, пов'язану з відстроченням надання страхової послуги у часі від моменту отримання грошових коштів. Таким чином відбувається акумуляція значної маси грошових коштів, які набувають форми грошових резервів. Страхові резерви на деякий час стають вільними від зобов'язань і можуть бути ефективно використані шляхом розміщення на фінансовому ринку в частині формування інвестиційного портфеля.

На сьогодні страхова діяльність нерозривно пов'язана з інвестиційною, про це свідчать праці вітчизняних і зарубіжних вчених. Базова операційна діяльність страховика, яка пов'язана зі страхуванням економічних інтересів суб'єктів господарювання від різноманітних ризиків, доволі часто є збитковою. Доходи від інвестиційної діяльності допомагають компенсувати ці збитки і забезпечити ефективне функціонування страхової компанії [53, с. 65].

Можливість здійснення інвестиційної діяльності страховиками обумовлена їх здатністю в ході своєї діяльності акумулювати значні обсяги фінансових ресурсів у вигляді страхових резервів, які на певний час вивільнені від зобов'язання їх повернення страхувальнику. Таким чином утворюється часовий лаг від моменту надходження страхових премій і здійснення страхових виплат по страховому випадку. Обсяги сформованих ресурсів, можливість тимчасового розпоряджання ними та наявність власних коштів створюють передумови для ефективного використання цих ресурсів на благо компанії та економіки країни в цілому, шляхом інвестування в різноманітні інвестиційні інструменти. Тому можна стверджувати, що фінансові ресурси страхової компанії є суттєвим

джерелом інвестицій в економіку країни, а сама страхова компанія виступає потужним інституційним інвестором.

Починаючи з другої половини ХХ століття ринки страхування різних країн стали активно розвиватися в напрямку створення єдиного міжнародного страхового простору. Ця тенденція інтеграції національних страхових ринків зачепила всі сфери страхового бізнесу. У 2016 році обсяг зібраної страхової премії усіма страховими компаніями світу перевищив 4,3 трлн. дол. США, збільшившись на 2,7 % в порівнянні з попереднім роком. У 2015 році Європейські страховики володіли більше ніж 50% всіх європейських інституційних активів, а у 2016 році – здійснювали управління активами на суму 8.5 трлн. євро. У Європі обсяг інвестицій страхових компаній становить більше ніж 25 % ВВП вхідних у неї країн. Так у розвинених країнах світу страхові компанії за обсягами інвестиційних вкладень йдуть попереду загальновизнаних інституціональних інвесторів банків та інвестиційних фондів [29, с.365].

Вплив страхових компаній на активізацію інвестиційних процесів має двоякий прояв: опосередкований та безпосередній. Опосередкований прояв пов'язаний зі стимулюванням інвестиційної діяльності страхувальника шляхом страхування його інтересів і зменшення втрат у разі непередбачуваних негативних подій, а безпосередній вплив проявляється у активному використанні власного інвестиційного потенціалу з метою отримання інвестиційного доходу.

Дискусійним лишається питання рівнозначності страхової та інвестиційної діяльності у страховому бізнесі. Погляди науковців з цього питання неоднозначні, однак усі поділяють думку, що ці види діяльності є тісно взаємозв'язаними. Зміни, що відбулися на фінансовому ринку, призвели до піднесення важливості інвестиційної діяльності і заперечення її другорядного значення.

Так, інвестиційна функція страхових компаній у другій половині ХХ ст. почала домінувати над базовою страховою функцією (відшкодування матеріальних збитків) [44, с.33]. У структурі доходів страхових компаній США

переважають доходи від інвестування на ринку цінних паперів. Така ситуація характерна для страхових компаній у країнах з розвиненими фінансовими ринками. На ринках, що формуються та розвиваються, основний дохід компаній пов'язаний зі страхуванням, а не інвестуванням.

Найбільше значення як інвесторів серед страхових компаній мають компанії зі страхування життя, а не компанії страхування ризиків.

Оскільки вони укладають страхові контракти на тривалий строк (5, 10, 20, 30 років), утворюються довготермінові резерви премій, і це дає їм змогу розміщувати отримані грошові ресурси в довгострокові фінансові інструменти. Виплати страхувальникам за такими контрактами віддалені в часі і підлягають досить точному прогнозуванню, що дозволяє узгодити строки виплат зі строками інвестування. Компанії зі страхування ризиків не мають таких унікальних переваг, акумульовані ними ресурси мають короткостроковий характер (до одного) року і можуть бути затребувані в будь-який час, що вносить особливості в інвестиційну політику в частині вибору короткострокових і ліквідних інвестиційних інструментів [56, с.18].

Ліквідність інвестицій компаній зі страхування ризику превалює над їх прибутковістю, оскільки має бути передбачена можливість негайного відчуження ресурсів з інвестиційного процесу для виконання зобов'язань перед страхувальниками щодо страхових виплат, строки за якими складно спрогнозувати. Контроль за дотриманням ліквідності обов'язкова вимога для забезпечення фінансової стійкості страховика.

Світовий досвід свідчить, що в країнах з фінансовими ринками, які формуються і розвиваються, більш розвинене страхування ризиків, а на розвинених фінансових ринках страхування життя. Найбільшим недоліком вітчизняного страхового ринку є низький попит на страхування життя. Хоча у світовій практиці більше ніж 60 % прибутків страхових компаній пов'язані саме із страхуванням життя (в Японії та Англії – до 80 %) [64, с.9].

Дані вітчизняної статистики свідчать, що кількість компаній зі страхування життя продовжує зменшуватись, крім того їх частка в загальній

кількості страхових компаній незначна, величина сформованих резервів залишається невеликою, однак має тенденцію до зростання. Так в 2016 році страхові резерви склали лише 12577,6 млн. грн. збільшившись порівняно з 2015 роком на 1 380,3 млн. грн. [83].

Відповідальним завданням страхової компанії у розміщенні вільних коштів є обрання правильної стратегії формування та управління інвестиційним портфелем. Інвестиційна стратегія страховиків зазнала змін у зв'язку зі змінами умов інвестування після фінансової кризи.

Спочатку вартість великої кількості фінансових активів різко зменшилась, особливо це стосувалось акцій, однак страхові компанії не постраждали, оскільки притримуються консервативного підходу і формують інвестиційний портфель в основному з облігацій. Але з початком другої фази кризи, яка розпочалась із 2011 року на світовому фінансовому ринку і пов'язана із кризою суверенних боргів в Єврозоні, страхові компанії піддаються більшому ризику, оскільки продовжують зберігати значні боргові зобов'язання власних урядів. Страховики вимушені скорочувати вкладення у державні цінні папери тих країн Європи, які зазнають економічної рецесії [70].

Протягом 2014–2016 рр. близько 70 % інвестицій європейських страховиків припадало на дві категорії:

- 1) акції, інші цінні папери та паї у пайових фондах;
- 2) боргові цінні папери та інші папери з фіксованим доходом [70].

У результаті світової фінансової кризи страхові компанії були змушені переглянути структуру своїх вкладень. Інвестиції тепер ідуть головним чином у надійні цінні папери, такі як держоблігації, що може негативно позначитися на прибутках страховиків у найближчі роки. Основна частка інвестицій спрямовувалась у цінні папери з фіксованим доходом обох видів: цінні папери на продаж (AFS) та цінні папери до погашення (HTM). У період з 2008 по 2015 рік страховики збільшили частку цих паперів з 56 % до 61 % [70].

Основна частина цього зростання відбулася в категорії AFS: частка цих паперів зросла з 44 % до 50 % [82, с.25]. У той же час, мабуть, під впливом

волатильності і депресії фондових ринків, європейські страховики скоротили частку звичайних акцій з 11 % до 7 %. Страхові компанії намагаються убезпечити себе від ризику, інвестуючи в цінні папери з високим інвестиційним рейтингом. Однак вкладення у високорейтингові папери також не завжди обіцяють стабільні прибутки. Саме структуровані інструменти з рейтингом AAA принесли їх вкладникам великі збитки під час кризи. В одному тільки 2008 році більше ніж 11 тис. таких паперів втратили свою високу оцінку рейтингового агентства Fitch [82, с.26].

Вітчизняні страхові компанії відреагували подібним чином змінивши структуру своїх активів у бік збільшення питомої ваги державних цінних паперів та банківських вкладів.

Зростання інвестиційного потенціалу страхових компаній пов'язане з розвитком страхового бізнесу в цілому. З огляду на світові показники участі страхових компаній в інвестиційному процесі вітчизняний страховий ринок має значно посилити свої позиції. Можливості такого потужного інвестиційного інвестора, щодо акумулювання коштів населення та підприємницьких структур і їх розміщення, використовують не повною мірою.

Остання фінансова криза внесла корективи в інвестиційну політику страхових компаній в бік посилення консервативної стратегії в частині спрямування ще більшої частини коштів страхових резервів у більш ліквідні і надійні активи, а саме, банківські вклади і державні облігації, зі значним скороченням інвестицій в акції. Такий підхід притаманний як вітчизняним, так і світовим страховикам [98, с.146].

Серед негативних тенденцій варто відзначити зменшення кількості компаній зі страхування життя, які є важливими постачальниками довго строків інвестиційних ресурсів у національну економіку, що в свою чергу є свідченням недостатньої розвиненості фінансового ринку в цілому і страхового ринку зокрема.

Специфіка страхової діяльності зумовлює різні підходи при здійсненні інвестицій страховими компаніями.

Так, страховики зі страхування життя, фонди страхування життя зазвичай вкладають кошти у довгострокові інвестиційні інструменти, оскільки доходи компаній й зі страхування життя перевищують їх страхові виплати та витрати, а останні можуть бути оплачені з доходів від премій та інвестицій, то недоцільно вкладати фонди страхування життя в короткострокові цінні папери. Водночас ануїтети та дохідні купони з гарантованою викупною сумою потребують іншого підходу до інвестицій, а саме – вкладень у короткострокові інвестиційні інструменти. Для страховиків з ризикового страхування первинне значення має наявність грошей для виплати страхового відшкодування. Це потребує, щоб інвестиції вкладалися на порівняно короткі терміни або, у крайньому випадку, щоб їх можна було легко перетворити на гроші. Крім того деякі страхові претензії, наприклад, претензії зі страхування відповідальності, можуть протягом тривалого часу залишатися неоплаченими повністю. У зв'язку з цим, інвестиції можуть залишатися, але вони мають зберігати свою реальну вартість та приносити дохід, який накопичувався б для подальшої кінцевої виплати відшкодування. Наявність окремих видів страхових резервів, які можуть деякий час не використовуватися страховиками, потребують іншого підходу до інвестицій, а саме – вкладень у довгострокові інвестиційні інструменти. Зауважимо, що перебуваючи в ролі інвестора, страховик не тільки набуває додаткове джерело доходів, але й наражається на додаткові ризики [103, с.113].

Враховуючи той факт, що кошти страхових резервів не є власністю страховика, то важливого значення має державна регламентація розміщення цих резервів. Інвестування та розміщення коштів страхових резервів з урахуванням вимог чинного законодавства означає дотримання страховиком законодавчо регламентованих напрямів розміщення, нормативів розміщення та принципів розміщення [108, с.26]. Ці вимоги сформульовані в таких нормативних актах: Закон України «Про страхування», Правила формування, обліку та розміщення страхових резервів за видами страхування інших, ніж страхування життя, затверджені Розпорядженням Держфінпослуг від 17.12.2011 р. № 3104,

Правила розміщення страхових резервів із страхування життя, затверджені Розпорядженням Держфінпослуг від 22.12. 2011 р. № 2875.

Необхідно зазначити, що Закон України «Про страхування» встановлює принципи і напрями розміщення, а Розпорядження Держфінпослуг встановлюють нормативи розміщення, конкретизуючи норми Закону.

Напрями розміщення і нормативи розміщення є не однаковими для технічних страхових резервів та резервів зі страхування життя, хоча багато в чому вони співпадають.

Загальна динаміка страхового ринку визначалася наступними тенденціями.

Ринок страхових послуг залишається найбільш капіталізованим серед інших небанківських фінансових ринків. Кількість страхових компаній (СК) станом на 30.06.2017 становила 300, з яких 36 зі страхування життя (СК "Life") та 264 страхових компаній, що здійснювали види страхування, інші, ніж страхування життя (СК "non-Life"). За I півріччя 2017 року в порівнянні з аналогічним періодом 2016 року кількість страхових компаній зменшилась на 43 (табл.2.5).

Таблиця 2.5

Кількість страхових компаній [91]

Кількість страхових компаній	Станом на 31.12.2015 р.	Станом на 31.12.2016 р.	Станом на 30.06.2016 р.	Станом на 30.06.2017 р
Загальна кількість	361	310	343	300
в т.ч. страхові компанії "non-Life"	312	271	298	264
в т.ч. страхові компанії "Life"	49	39	45	36

У порівнянні з I півріччям 2016 року на 4 895,8 млн. грн. (30,0%) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій збільшився на 527,5 млн. грн. (4,1%). Збільшення валових страхових премій відбулося майже по всіх видах страхування, а саме: страхування фінансових ризиків (збільшення валових страхових платежів на 1 055,4 млн. грн. (70,0%)); страхування майна (збільшення валових страхових платежів на 958,5 млн. грн. (50,4%)); страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (збільшення валових страхових платежів на 913,4 млн. грн. (83,0%)); страхування вантажів та багажу (збільшення валових страхових платежів на 665,7 млн. грн. (37,6%)); автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, "Зелена картка") (збільшення валових страхових платежів на 599,2 млн. грн. (13,5%)); страхування відповідальності перед третіми особами (збільшення валових страхових платежів на 347,8 млн. грн. (44,4%)); медичне страхування (збільшення валових страхових платежів на 273,3 млн. грн. (24,1%)); авіаційне страхування (збільшення валових страхових платежів на 217,3 млн. грн. (61,3%)); страхування від нещасних випадків (збільшення валових страхових платежів на 133,4 млн. грн. (34,7%)) [91].

Питома вага чистих страхових премій у валових страхових преміях за I півріччя 2017 року становила 63,7%, що на 15,8 в.п. менше в порівнянні з I півріччям 2016 року.

Протягом аналізованого періоду збільшилась кількість укладених договорів страхування на 7 028,8 тис. одиниць (або на 8,5%), при цьому на 19 163,6 тис. одиниць (або в 2 рази) зросла кількість договорів з добровільного страхування, в тому числі збільшилась кількість укладених договорів страхування від нещасних випадків на 12 848,5 тис. одиниць (або в 4 рази), кількість укладених договорів страхування фінансових ризиків зросла на 3 016,4 тис. одиниць (або 2 рази). Кількість укладених договорів з обов'язкового страхування зменшилась на 12 317,1 тис. одиниць (або на 17,4%) за рахунок зменшення кількості договорів страхування від нещасних випадків на транспорті на 12 443,3 тис. одиниць (18,7%) [87].

Обсяг валових страхових виплат/відшкодування у порівнянні з I півріччям 2016 року збільшився на 829,4 млн. грн. (21,0%), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 843,1 млн. грн. (22,4%). Зростання обсягів валових страхових виплат у I півріччі 2016 року мало місце у більшості основних системоутворюючих видах страхування. Найбільше збільшення валових страхових виплат відбулося з таких видів страхування: автострахування (збільшення валових страхових виплат на 586,8 млн. грн. (32,7%)), страхування фінансових ризиків (збільшення валових страхових виплат на 220,4 млн. грн. (42,1%)), медичне страхування збільшення валових страхових виплат на 183,8 млн. грн. (28,6%). Водночас, зменшилися валові страхові виплати зі страхування кредитів на 297,8 млн. грн. (79,1%) та страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ на 22,4 млн. грн. (58,9%) [87].

Рівень валових виплат у порівнянні з аналогічним періодом 2017 року зменшився на 1,7 в.п. та становив 22,5%. Рівень чистих страхових виплат станом на 30.06.2017 становив 34,2%, що більше на 5,1 в.п. у порівнянні з аналогічним періодом минулого року.

Високий рівень валових та чистих страхових виплат спостерігається з медичного страхування – 58,6% та 63,2%, за видами добровільного особистого страхування – 41,3% та 45,1%, за видами недержавного обов'язкового страхування – 34,7% та 35,2% (з обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів – 47,1% та 47,2%) відповідно.

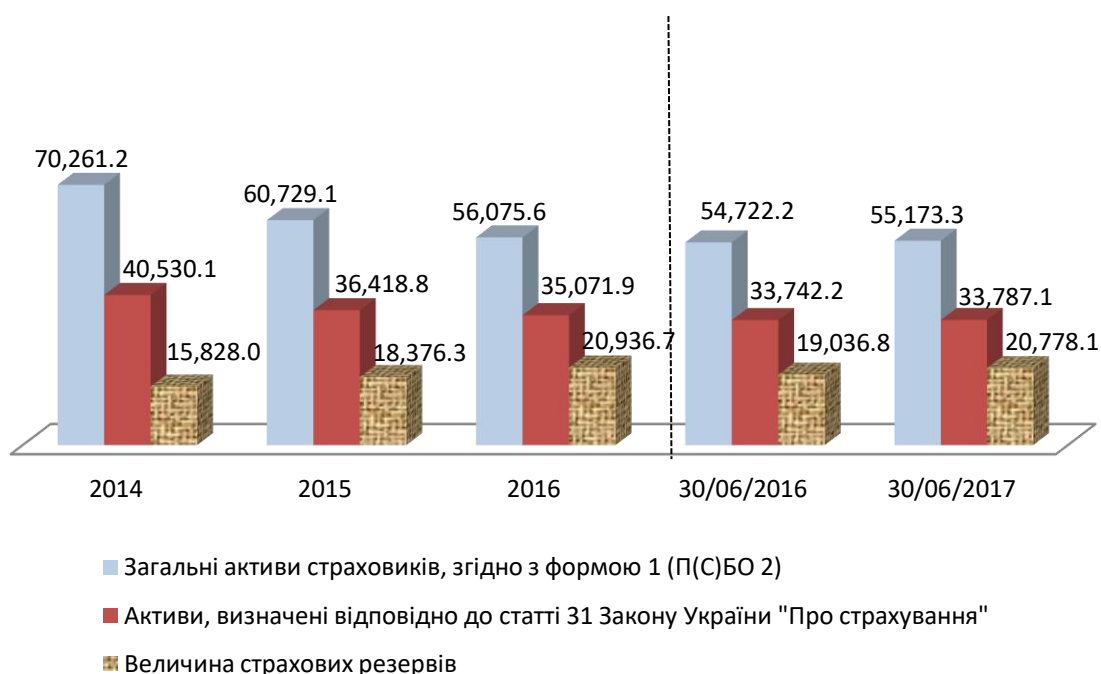
Операції вихідного перестрахування у I півріччі 2017 року у порівнянні з аналогічним періодом 2016 року збільшилися з 5 729,8 млн. грн. до 9 771,0 млн. грн. за рахунок збільшення на 4 368,3 млн. грн. (130,6%) перестрахування в середині країни. При цьому, операції з перестрахування із страховиками-нерезидентами зменшились на 327,1 млн. грн. (13,7%) [87].

Страхові резерви станом на 30.06.2017 зросли на 1 741,3 млн. грн. (9,1%) у порівнянні з аналогічною датою 2016 року, при цьому технічні резерви зросли на 5 831,9 млн. грн. (81,6%), а резерви зі страхування життя зменшились на 4 090,6 млн. грн. (34,4%).

У порівнянні з аналогічною датою 2016 року збільшилися такі показники, як загальні активи страховиків на 451,1 млн. грн. (0,8%); активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів – 44,9 млн. грн. (0,1%) та обсяг сплачених статутних капіталів – 223,6 млн. грн. (1,8%) [87].

Основні показники діяльності страхового ринку та його динаміка представлені в додатку Ж.

Динаміка активів та обсягів страхових резервів страховиків за 2014 – 2016 рр. та станом на 30.06.2017 р. зображена на рис. 2.5.

Рис.2.5. Динаміка активів та обсягів страхових резервів страховиків за 2014-2016 рр. та станом на 30.06.2017 р. (млн. грн.) [87]

Станом на 30.06.2017 обсяг загальних активів страховиків становив 55 173,3 млн. грн., що на 0,8% більше в порівнянні з відповідним показником минулого року.

Величина активів, визначених відповідно до статті 31 Закону України «Про страхування», збільшилась в порівнянні з відповідним показником станом на 30.06.2016 р. на 44,9 млн. грн. або на 0,1% та склала 61,2% загальних активів

страховиків (станом на 30.06.2016 активи, визначені по статті 31 Закону України «Про страхування» становили 33 742,2 млн. грн., станом на 30.06.2016 р.– 33 787,1 млн. грн.) [87].

Структура активів страхових компаній, визначених статтею 31 Закону України «Про страхування» для представлення страхових резервів, станом на 30.06.2017 р. у порівнянні з інформацією станом на 30.06.2016 мала такі зміни:

- на 270,5 млн. грн. (або на 2,5%) зменшився обсяг активів, дозволених для представлення банківськими вкладками (депозитами), і становив 10 684,2 млн. грн. (або 31,6% від загального обсягу активів). При цьому, обсяг активів, дозволених для представлення банківськими вкладками (депозитами) на поточних рахунках в іноземній валюті зменшився на 745,0 млн. грн. (або на 29,1%) і становив 1 811,0 млн. грн. проти 2 556,0 млн. грн. станом на 30.06.2016;

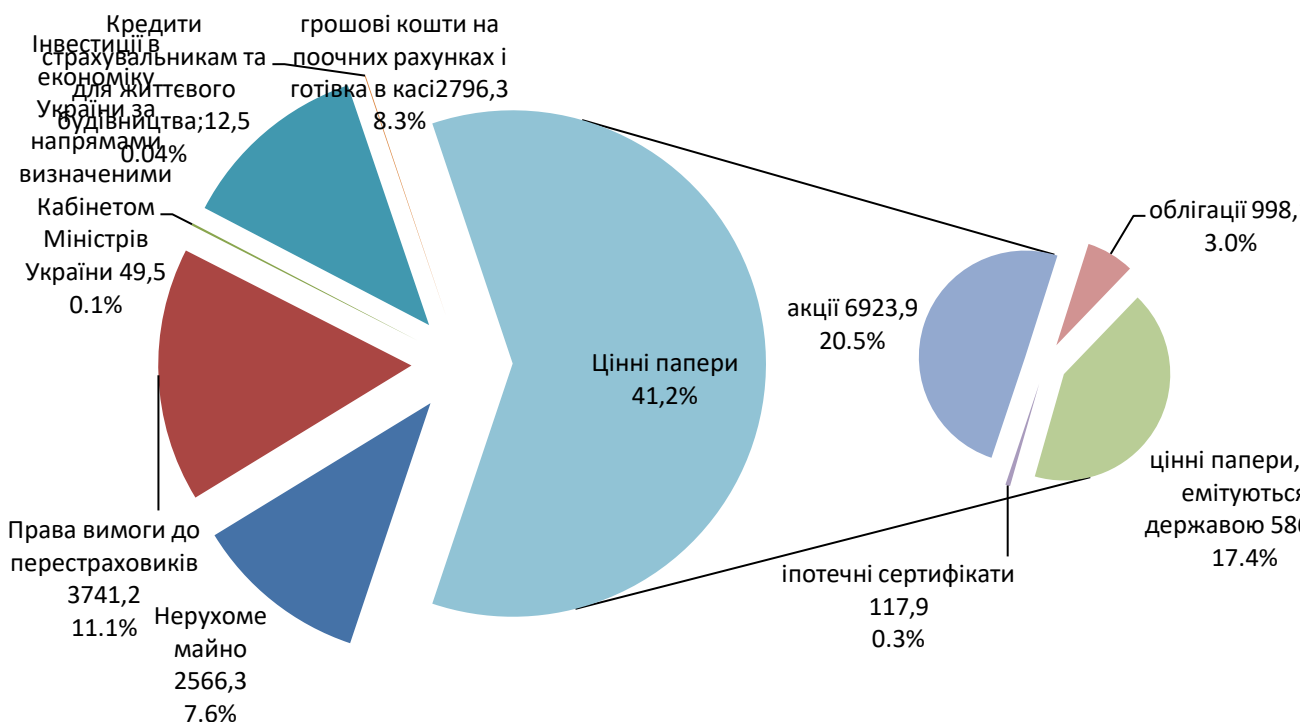
- на 1 945,4 млн. грн. (або на 21,9%) зменшився обсяг активів, дозволених для представлення акціями, і становив 6 923,9 млн. грн. (або 20,5% від загального обсягу активів);

- на 1 593,0 млн. грн. (або на 37,3%) збільшився обсяг активів, дозволених для представлення цінними паперами, що емітуються державою, і становив 5 862,4 млн. грн. (або 17,4% від загального обсягу активів);

- на 139,9 млн. грн. (або на 3,9%) збільшився обсяг активів, дозволених для представлення правами вимог до перестраховиків, і становив 3 741,2 млн. грн. (або 11,1% від загального обсягу активів);

- на 353,8 млн. грн. (або на 11,3%) зменшився обсяг активів, дозволених для представлення грошовими коштами на поточних рахунках, і склав 2 780,3 млн. грн. (або 8,2% від загального обсягу активів) [87].

На рис. 2.6. відображена структура загальних активів, дозволених для представлення коштів страхових резервів (ст.31 Закону України «Про страхування»).

Рис. 2.6. Структура активів, дозволених для представлення коштів страхових резервів станом на 30.06.2017 р. (млн. грн.) [87]

Активність страхових компаній на ринку нерухомості традиційно залишається невисокою. Питома вага інвестицій у загальній структурі активів протягом останніх 5 років коливається в межах 4–8 %. При цьому нерухомість, в яку інвестовано активи, фактично складає тільки об'єкти, необхідні компанії для здійснення операційної діяльності (офісні приміщення тощо). Страховики, таким чином, не розглядають цей ринок як перспективний з точки зору інвестування [70].

Вибір напрямів для інвестування вітчизняними страховиками дещо відрізняється від підходу їх іноземних колег. Зокрема, у світовій практиці активи інституційних інвесторів лише на 4–7 % формуються за рахунок банківських інструментів, тоді як основна частина коштів інвестується в акції (близько 60 %) та боргові цінні папери (близько 25 %) [81, с.109]. Така ситуація зумовлюється низькою доходністю банківських депозитів у розвинутих ринкових країнах та високою доходністю інструментів фондового ринку.

Водночас в Україні банківські депозити залишаються традиційно популярним напрямом здійснення інвестицій: порівняно з іншими

інструментами фінансового ринку вони давали досить високий гарантований доход. Крім того, робота з банками щодо розміщення коштів на депозитних рахунках характеризується низькими витратами [94, с.156]. Активна ж робота з таким фінансовим інструментом як цінні папери, особливо акції, потребує наявності в штаті страхової компанії спеціалістів з управління цінними паперами. Зазначена особливість роботи з фінансовими інструментами, а також той факт, що з розвитком вітчизняної банківської системи рівень доходності банківських депозитів знижуватиметься, підвищує важливість співпраці страхових компаній з компаніями з управління активів. Виділимо такі шляхи вирішення завдання підвищення ефективності управління страховими активами та резервами:

1. Довірче управління – сьогодні де-юре може здійснюватися тільки банківськими установами (догівір довірчого управління може містити умову залучення компаній з управління активів для управління активами) – не більше ніж 35 % від суми страхових резервів.

2. Розміщення коштів страхової компанії в цінні папери інститутів спільного інвестування (ІСІ), активами яких управляють компанії з управління активами, за умови, що інвестування страхових резервів у папери ІСІ не порушує чинне законодавство.

3. Створення страховою організацією власного інвестиційного фонду з переведенням страхових коштів до такого фонду та наступною передачею активів цього фонду в управління компаній з управління активами [100, с.238].

4. Створення правових передумов у Законі «Про страхування» для безпосереднього управління активами страхових компаній з боку компаній з управління активами без опосередкування цієї процедури іншими структурами Незважаючи на високі темпи зростання кількісних показників, інституційні та функціональні характеристики вітчизняного страхового ринку в цілому не відповідають реальним потребам держави та європейським стандартам [103, с.235].

Відставання якісних параметрів вітчизняного страхового ринку та гальмування інвестиційної активності страхових компаній зумовлені низкою хронічних, накопичених проблем, а саме:

- недосконалістю нормативно–правового регулювання у сфері страхування, недостатньою відповідністю чинного законодавства вимогам європейських стандартів;
- недостатністю ліквідних фінансових інструментів для проведення ефективної політики інвестування коштів (особливо гострою є проблема забезпечення довгострокових зобов'язань за договорами страхування життя);
- низьким рівнем капіталізації вітчизняних страховиків (недокапіталізованість страхових компаній унеможлиблює страхування масштабних ризиків в енергетичній, екологічній, фінансовій сферах, стримує розвиток аграрного і медичного страхування);
- зволіканням з упровадженням обов'язкового медичного страхування за участю страховиків, відсутність законодавчих засад для впровадження інвестиційного і пенсійного страхування;
  - непрозорим державним регулюванням;
  - непрозорістю фінансової звітності страхового сектору;
  - відсутністю якісної статистичної інформації в страховому секторі;
  - низьким рівнем послуг, що надаються окремими страховиками та наявністю випадків шахраювання;
- використання страхування як механізму оптимізації оподаткування та ухилянням від податків;
- вкрай низьким рівнем розвитку ринку страхування життя та інших видів особистого страхування;
- недотриманням законодавства з агрострахування, низьким рівнем розвитку сфери страхування екологічних та катастрофічних ризиків;
- недосконалим нормативно–правовим урегулюванням діяльності страхових посередників, актуаріїв та аварійних комісарів [105, с.179].

До зазначених проблем додалися негативні явища, зумовлені світовою фінансовою кризою.

На відміну від банківського сектору та фондового ринку, які одні з найперших постраждали від світової фінансової кризи, страховий сектор напряду не був сильно вражений наслідками кризи (про що свідчить позитивна динаміка у 2008 р.).

Проте загальний вплив фінансової кризи в середньо – та довгостроковому періоді матиме вкрай негативний вплив на вітчизняний страховий ринок [108, с.23].

Враховуючи, що в Україні вільні кошти страховиків, у силу специфіки вітчизняного законодавства та інституційних особливостей страхового ринку, не повною мірою трансформуються в інвестиційні ресурси, вирішення хронічних проблем перебуває у правовій площині. В рамках реформування страхового ринку, підвищення рівня якості послуг на страховому ринку, а також підвищення його інвестиційного потенціалу доцільно реалізувати наступні заходи нормативно – правового, організаційно – методологічного та інформаційного характеру:

- формування чіткої концепції реформування галузі, удосконалення державного регулювання ринку, зокрема у сегментах обов'язкового та медичного страхування; своєчасну та широку адаптацію українського страхового ринку до світових вимог фінансового регулювання та нагляду, активну співпрацю з європейськими та міжнародними організаціями;
- створення правових умов для повноцінного впровадження інвестиційного та пенсійного страхування;
- розробка моделі державної підтримки розвитку аграрного страхування, яка має передбачати прийняття спеціального закону та узгоджені дії страховиків і держави щодо покриття ризиків, які існують у аграрній сфері та не можуть бути покриті в інший спосіб на звичайних ринкових засадах;
- впровадження міжнародних стандартів ведення бухгалтерського обліку і аналітики діяльності страхових компаній;

- створення єдиної саморегулюючої організації, членами якої повинні бути всі страхові компанії, робота якої має зосереджуватися на захисті прав споживачів страхових послуг, забезпеченні добросовісної конкуренції на ринку, розвитку страхування на принципах транспарентності, уведенні норм етики між усіма учасниками ринку, а також створенні централізованої бази даних про шахрайство на страховому ринку, доступ до якої матимуть усі страховики;

- створення незалежного інституту експертизи договорів і страхових випадків, а також діючої системи контролю над фінансовим станом страхових компаній [108, с.24];

- забезпечення формування інвестиційних інструментів для розміщення довгострокових страхових резервів;

- створення так званої претензійної бази даних, через яку кожен страхувальник, який має одержати виплату, проходитиме перевірку щодо кількості та частоти страхових випадків, що сприятиме виявленню недобросовісних страхувальників та зможе своєчасно попередити масові незаконні виплати;

- удосконалення моніторингу діяльності страховиків та посилення контролю за дотриманням страховиками вимог щодо забезпечення платоспроможності, фінансової стійкості, розміру чистих активів, статутного капіталу та осіб, що володіють значною часткою капіталу страховиків;

- сприяння створенню фондів страхових гарантій, у тому числі за договорами страхування життя;

- розробка нормативної бази, що уможливило співпрацю страхових компаній та компаній з управління активами у сфері управління активами страхових компаній;

- упровадження нормативів достатності капіталу у спосіб, що утруднює псевдострахування;

- розробка та реалізація заохочень для страховиків, що добровільно дотримуються у своїй діяльності стандартів прозорості та підвищених вимог до

платоспроможності й впровадженні міжнародних стандартів фінансової звітності;

- розробка нормативно – правових актів, які б урегулювали порядок діяльності страхових агентів, консультантів, аварійних комісарів та увести їх реєстрацію;

- запровадження стимулюючої податкової політики для розвитку особистого страхування, довгострокового страхування життя, зокрема інвестиційного, участі страховиків у системі недержавного пенсійного забезпечення, обов'язкового медичного страхування шляхом використання частки внесків з цих видів страхування на валові витрати юридичних осіб та удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб.

Реалізація наведених рекомендацій має, на нашу думку, зберегти та, у середньостроковій перспективі, зміцнити фінансовий потенціал страхового ринку України, що створить сприятливе підґрунтя для активізації інвестиційної активності страхових компаній у період посткризового відновлення економіки.

2.3. Діяльність кредитних спілок в Україні

Кредитні спілки функціонують на грошовому ринку держави, який є особливим сектором ринку, на якому здійснюється купівля та продаж грошей як специфічного товару, формуються попит, пропозиція та ціна на цей товар.

Кредитні спілки є одним з різновидів кооперативних організацій. Від ступеня їх розвитку залежить весь процес відродження масового кооперативного руху в Україні, а отже і рівень продуктивності всієї діяльності населення із самозабезпечення необхідними товарами і послугами на засадах кооперування. В усіх країнах основною метою функціонування кооперативів є не отримання прибутків, а надання послуг своїм членам, які виступають водночас і власниками, і клієнтами. Кооперативна діяльність у такому розумінні - це, насамперед, самозабезпечення послугами [6, с.150].

Процес діяльності кредитної спілки вже на першому своєму етапі, при залученні капіталу, значно відмінний від банківського. Сам сенс кредитної

спілки полягає в організованому об'єднанні групи осіб, що передбачає можливість будь-якого громадянина, що бажає розмістити власні кошти, бути учасником цієї спілки (засновником чи акціонером).

Будучи громадською організацією, створеною групою фізичних осіб для надання позиково-ощадних послуг виключно членам цього об'єднання, кредитні спілки використовують різні види позичок, у тому числі такі як споживчі кредити, тобто позички на купівлю квартири, автомобіля, інших споживчих товарів, чи на будівництво будинку; комерційні кредити, які можуть використовуватися для розвитку підприємництва і призначені на купівлю обладнання чи формування обігових коштів.

Ключовим елементом діяльності кредитних спілок є акумуляція грошових коштів і формування з них ресурсів, які згодом використовуються для кредитування. Ресурсна сторона діяльності кредитних спілок визначає можливості їх фінансової діяльності [18, с.64].

Притягнені ресурси - сукупність грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні кредитних спілок і використовуваних ними для виконання кредитних операцій і для підтримки своєї ліквідності . Акумулюючи грошові накопичення, прибутки і заощадження юридичних і фізичних осіб, кредитні спілки перетворюють їх на позиковий капітал, тобто грошовий капітал, що надається в позику на умовах зворотності за плату у вигляді відсотка.

Діяльність кредитних спілок полягає в залученні грошових коштів і наданні їх в позику. Вони виступають посередниками між тими, хто має у розпорядженні тимчасово вільні грошові кошти, і тими, хто їх потребує. Метою і рушійним мотивом здійснення такого посередництва є отримання прибутку, виплати дивідендів пайовикам, що є джерелом, створення резервних фондів, базою підвищення добробуту членів кредитних спілок. Основним джерелом прибутків більшості кредитних спілок є відсотки, що стягуються з позичальників за користування кредитами.

Таким чином, пасивні операції відіграють важливу роль в діяльності кредитних спілок. Саме з їх допомогою кредитні спілки придбають кредитні ресурси на ринку [21, с.19].

Історично пасивні операції грали первинну роль, що визначає, по відношенню до активних, оскільки для здійснення активних операцій необхідною умовою являється достатність ресурсів. Депозитним операціям надається велике значення в підприємницькій діяльності компаній і фірм, кредитних спілок, приватних осіб, а також в економічній політиці держави.

Кількість кредитних спілок в Державному реєстрі фінансових установ України за станом на 30 вересня 2017 року скоротилася на 124 установи (23,8%), або в порівнянні з аналогічною датою 2016 року – до 397.

Найбільша кількість кредитних спілок знаходиться в Києві та Київській області (43, або 10,8% від загальної кількості), Луганській (37, або 9,3%), Донецькій (30, або 7,6%) і Харківській (24, або 6%) областях.

Згідно зі статистичними даними, загальний обсяг активів кредитних спілок країни до кінця III кварталу 2017 року скоротився на 1,3% в порівнянні з тією ж датою 2016 року – до 2,165 млрд. грн., загальний обсяг капіталу – на 8,5%, до 1 млрд. грн. Лідерами за розміром активів є спілки Києва і Київської області (395 млн. грн.), Харківської (216,6 млн. грн.), Херсонській (226,1 млн. грн.) і Львівській (190,7 млн. грн.) областей [83].

Кількість учасників кредитних спілок знизилася на 15% – до 576 300, кількість учасників з діючими кредитними договорами – на 8%, до 141 000, а кількість членів із внесками на депозитних рахунках зросла на 10,6% – до 22 000. За кількістю учасників лідирують Львівська область (75 700), Київ і Київська область (52 800), Івано-Франківська (60 200) та Закарпатська (46 900) області. При цьому, як і раніше, більшість кредитних спілок (171, або 57,8%) об'єднує незначна кількість учасників – до 1000, а більш ніж третина спілок (113, або 38,2%) об'єднує від 1000 до 10 000 учасників [83].

За результатами III кварталу 2017 року, як і раніше, більшість кредитних спілок 192 (58,4%) об'єднує невелику кількість членів – до 1,0 тис. осіб. Більше,

ніж третина кредитних спілок 125 (38,0%) об'єднує від 1,0 тис. до 10,0 тис. членів. Розподіл кредитних спілок за кількістю членів наведено в табл. 2.6

Таблиця 2.6

Розподіл кредитних спілок за кількістю членів [83]

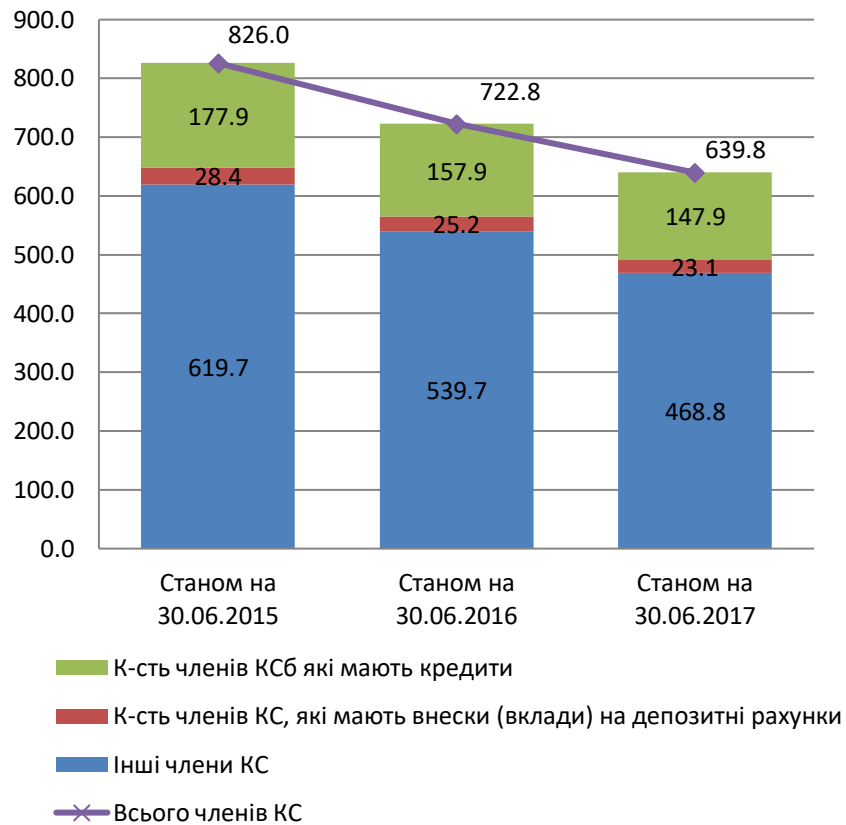
Показник	Станом на 30.06.2016 р.	Станом на 30.06.2017 р.
до 1 тис. осіб	236	192
від 1 тис. до 10 тис. осіб	139	125
від 10 тис. до 20 тис. осіб	8	10
більше 20 тис. осіб	4	6 2
Всього	387	329

Станом на 31.03.2017 кількість членів кредитних спілок становила 639,8 тис. осіб, що на 83,0 тис. осіб (11,5%) менше, ніж за відповідний період 2016 року. Також відбулося зменшення і в структурі членів кредитних спілок. Так, зменшилися частки членів кредитних спілок, які мають діючі кредитні договори, з 157,9 тис. осіб до 147,9 тис. осіб та членів кредитних спілок, які мають внески (вклади) на депозитних рахунках, з 25,2 тис. осіб до 23,1 тис. осіб. Крім того, відбулося зменшення частки інших осіб, які не користуються послугами кредитних спілок, але залишаються їх членами, з 539,7 тис. осіб до 468,8 тис. осіб (рис. 2.7).

Система кредитних спілок станом на 31.03.2017 порівняно з аналогічною датою 2016 року демонструє незначне збільшення активів та зменшення капіталу (дод. 3).

Загальний обсяг активів кредитних спілок становив 2 086,7 млн. грн. і збільшився на 7,5 млн. грн., або на 0,4% порівняно з відповідним періодом минулого року (станом на 31.03.2016 р. – 2 079,2 млн. грн.).

Загальний обсяг капіталу становив 1 072,1 млн. грн. та порівняно з 31.03.2016р. зменшився на 37,2 млн. грн., або на 3,4% [83].

Рис. 2.7. Динаміка кількості членів кредитних спілок [83]

Загальний капітал сформовано на:

- 42,2% (451,9 млн. грн.) за рахунок пайових внесків членів кредитних спілок;
- 44,4% (476,0 млн. грн.) за рахунок резервного капіталу;
- 4,0% (43,0 млн. грн.) за рахунок додаткового капіталу;
- 9,4% (101,2 млн. грн.) за рахунок нерозподіленого доходу [83].

Групування кредитних спілок за обсягом активів станом на 31.03.2017 наведено в табл. 2.7. Дані таблиці свідчать, що в загальному обсязі активів найбільшу частку (43,7%) становить група із 41 кредитної спілки (12,5% від кількості кредитних спілок, з обсягом активів від 10 до 50 млн. грн.

Обсяг кредитного портфеля перевищує обсяг залучених депозитних внесків (вкладів) у 2 рази.

Таблиця 2.7

Розподіл кредитних спілок за обсягом їх активів

станом на 30.06.2017 р. [83]

Групи кредитних спілок за обсягом активів	Обсяг активів групи кредитних спілок, млн.грн.	Кількість кредитних спілок, що належать до групи	Частка кредитних спілок, що належать до групи, %	Частка активів, що належать до групи, %
більше 100 млн. грн.	398,8	3	0,9	18,9
50 -100 млн. грн.	161,3	3	0,9	7,7
10 –50 млн. грн.	911,0	41	12,5	43,7
5 – 10 млн. грн.	219,6	31	9,4	10,5
1 – 5 млн. грн.	357,0	148	45,0	17,1
до 1 млн. грн	43,0	103	31,3	2,1
ВСЬОГО	2086,7	329	100%	100%

Станом на 31.03.2017 р. кредити, надані членам кредитних спілок, становлять 1 832,0 млн. грн. та порівняно з відповідним періодом 2016 року збільшилися на 2,7% (48,6 млн. грн.). Середній розмір одного кредиту на одного члена кредитної спілки, який має кредит, становить 12,4 тис. грн. (на 31.03.2015 р.– 11,1 тис. грн., на 31.03.2016 – 11,3 тис. грн.).

Станом на 31.03.2017 на депозитних рахунках членів кредитних спілок обліковувалось вкладів на загальну суму 858,5 млн. грн., що більше на 6,0% (48,9 млн. грн.), ніж за аналогічний період минулого року. Середня сума внесків на депозитні рахунки становить 37,2 тис. грн. (станом на 31.03.2015 р. – 34,1 тис. грн., станом на 31.03.2016 р.– 32,1 тис. грн.) [83].

Із загальної кількості кредитних спілок, які подали звітні дані за I квартал 2017 року, 319 кредитних спілок (97,0%) мали залишок кредитів, наданих членам кредитної спілки. У 178 кредитних спілок (55,8%) середній показник по

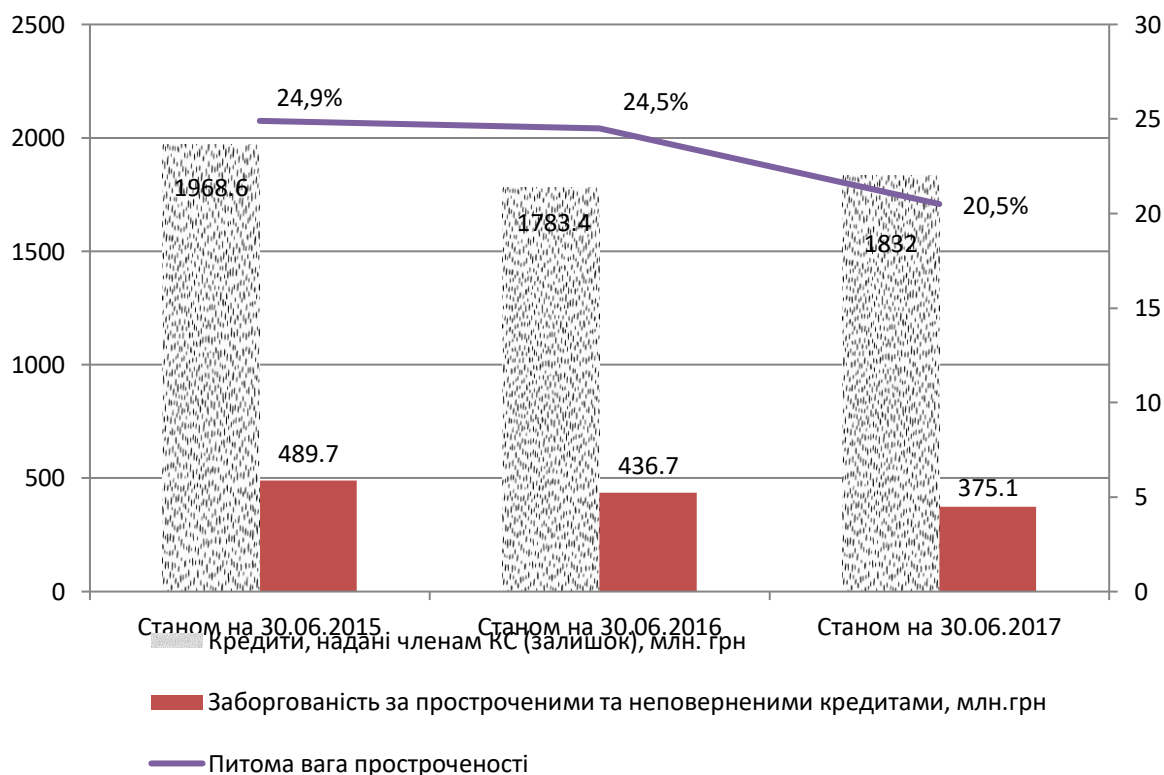

наданих кредитах на 1 позичальника менший 10,0 тис. грн. Питома вага активів таких кредитних спілок у загальному обсязі активів становить 39,6% (825,2 млн. грн.) [83].

У більш ніж третини кредитних спілок (95) показник середнього розміру кредиту на 1 позичальника від 10,0 до 30,0 тис. грн. Частка активів таких кредитних спілок у загальному обсязі активів становить 21,9% (457,3 млн. грн.).

У 4 кредитних спілок показник середнього розміру кредиту перевищує 500 тис. грн.

Структура заборгованості за простроченими та неповерненими кредитами представлена на рис. 2.8.

Рис.2.8. Питома вага прострочених кредитів у кредитному портфелі кредитних спілок [83]

Показник частки простроченої заборгованості у кредитному портфелі кредитних спілок станом на 31.03.2017 р. становить 20,5%, що на 4 в.п. менше, ніж станом на 31.03.2016 р.

Найбільш популярними на ринку є кредити, надані на споживчі потреби, частка яких становить 56,4% (1 036,4 млн. грн.). У складі споживчих кредитів кредити на придбання автотранспорту становлять 3,5% (36,6 млн. грн.); на придбання аудіотехніки, відео та побутової техніки 4,7% (48,1 млн. грн.) та на інші потреби – 91,8% (951,7 млн. грн.).

Друге місце посідають кредити, надані на придбання, будівництво та ремонт нерухомого майна – 20,6% (379,0 млн. грн.). Найменшу частку в загальному обсязі виданих кредитів 3,8% (69,0 млн. грн.), як і в попередні періоди, має кредитування ведення фермерських господарств [83].

Найбільш ризиковими кредитами з огляду на обсяги прострочення платежів є:

- комерційні кредити (станом на 31.03.2017 середній кредит становить 35,4 тис. грн.). Простроченість понад три місяці мають 27,2% (36,8 млн. грн.);

- кредити на придбання автотранспорту (середній кредит – 36,6 тис. грн.). Простроченість понад три місяці мають 32,8% (12,0 млн. грн.) [83].

Діапазон середньозважених відсоткових ставок за кредитами, які надані членам кредитних спілок, досить широкий. Найбільша кількість кредитних спілок – 110 (33,4%) – надають кредити за середньозваженою ставкою в межах від 40% до 50% річних (дод. И). Більше ніж половина кредитних спілок (54,7%) надають своїм членам кредити за відсотковою ставкою в межах від 30% до 50% річних.

У структурах кредитного та депозитного портфелів кредитних спілок значні частки припадають на кредити та депозити строком понад 12 місяців та строком від 3 до 12 місяців.

Станом на 30.06.2017 р. у кредитному портфелі – 50,5% (925,8 млн. грн.) – становлять кредити з терміном погашення від 3 до 12 місяців. Також, значну частку (47,3%) мають кредити з терміном погашення понад 12 місяців. Частка кредитів з терміном погашення до 3 місяців у загальному кредитному портфелі становить 2,2% (дод. К).

У структурі депозитного портфеля кредитних спілок найбільшу частку мають довгострокові внески (вклади) (понад 12 місяців) – 68,4% (587,3 млн. грн.), у тому числі внески понад 12 місяців з погашенням у поточному році становлять 278,8 млн. грн. (32,5%). Істотну частку – 26,2% (225,2 млн. грн.) – становлять середньострокові внески (вклади) на депозитні рахунки (від 3 до 12 місяців). Внески до запитання та внески (вклади) на депозитні рахунки на строк до 3 місяців становлять 1,7% та 3,7% відповідно (дод. Л).

Вклади членів кредитних спілок на депозитні рахунки залишаються основним джерелом коштів у кредитних спілках - членах НАКСУ. Від процентних ставок за цими вкладами залежать в основному процентні ставки за кредитами.

Наведені дані свідчать про початок відновлення діяльності у більшості кредитних спілок, у той же час у частини спілок простежується поглиблення кризових явищ.

Акумулятором кредитоспроможності позичальника та ліквідності кредитора (кредитної спілки), як правило, виступають ощадні рахунки. Ці кошти, вміщені у вклади, надаються членам під низьку ставку процента. Щороку після визначення величини поточних витрат і резервного фонду залишок коштів, зароблених кредитною спілкою, сплачується членам у формі дивідендів на заощадження або ж як часткове погашення позички. Гроші повертаються членові кредитної спілки тоді, коли вони забирають свій пай і вибувають з неї. Серед найпоширеніших типів ощадних рахунків, що використовуються у кредитних спілках, необхідно виділити:

1) прямі перерахування із заробітної плати. Член кредитної спілки дає згоду на регулярне здійснення прямих перерахунків із його зарплати або на перерахування всієї суми заробітку на свій рахунок у кредитній спілці;

2) дитячі рахунки. Діти (разом із родичами) вносять невеликі суми нагромаджених коштів;

3) строкові вклади. Цей вид вкладів заохочує до внесення великих сум у

заощадження на тривалий час. Робляться внески на один, п'ять та десять років із відповідними процентами;

4) поточні рахунки, які здебільшого не застосовуються при створенні фондів нагромадження, хоча існує тенденція і до їх використання [84, с.16].

Економічна діяльність кредитної спілки показує, що весь її капітал за своїм характером є позичковий. Основним джерелом капіталу є вільні грошові кошти приватних інвесторів. Крім них, засобами формування позичкового фонду можуть бути: заробітна плата, премії, гонорари; дивіденди за акціями, облігаціями, іншими цінними паперами; доходи, що отримуються в результаті випуску державних паперів; продаж майна, отримання спадщини, дарувань та ін.

У цілому, механізм економічної діяльності кредитної спілки будується на основі таких принципів:

1. Членський контроль. Суть цього принципу зводиться до того, що діяльність кредитної спілки контролюється всіма членами, кожен з яких має право лише одного голосу при вирішенні питань незалежно від його вкладу чи ступеня користування послугами кредитної спілки. Усі члени мають можливість брати участь у процесі обговорення питань та прийняття рішень на засадах принципу демократичного управління, який забезпечує врахування інтересів усіх членів спілки ще до того, як це рішення буде прийняте.

2. Отримання економії. Кредитні спілки створюються для задоволення спільних потреб членів і для покращення економічних результатів їх діяльності. У спілці має виникати економія грошових коштів, яка повинна повертатися членам пропорційно їх участі у фінансово-господарській діяльності кредитних спілок. До того ж, така економія може просто повертатися у грошовій формі і зараховуватись як внесок одного члена у позичковий фонд кредитної спілки. В останньому випадку забезпечуються джерела коштів для довгострокових капіталовкладень.

3. Обмеження величини дивідендів. Реалізація цього принципу сприяє функціонуванню кредитних спілок в інтересах їх членів, насамперед, як клієнтів, а не як вкладників чи акціонерів. Вигоди від членства у спілках мають залежати

від ступеня участі у господарській діяльності кредитної спілки (користування послугами), а не від величини грошового вкладу. Як правило, на кошти, вкладені у фонди спілки, дивіденди та проценти не нараховуються [93, с.19].

Не зважаючи на кризовий стан в економіці України, перспективи в розвитку кредитних спілок все-таки є, що пояснюється, насамперед, морально-етичними, християнськими засадами взаємодопомоги, на яких ґрунтується вся організація діяльності кредитних спілок.

В Україні кредитні спілки, незважаючи на те, що після їх відновлення минуло небагато часу, поступово завойовують свою нішу на ринку кредитів населенню. Останніми роками в розвитку таких спілок спостерігаються як позитивні, так і негативні тенденції.

Втім, позитивна динаміка розвитку кредитних спілок унаслідок кризи кредитної системи була зведена нанівець.

Основними негативами в розвитку кредитних спілок є:

- наявність "сірого" сектору, велике число "жевріючих" кредитних спілок, порушення кооперативних принципів у діяльності значної кількості кредитних спілок;

- недосконала структура кредитного портфеля, політика формування та управління активами й пасивами, відповідні процентні ставки, недостатнє впровадження нових видів послуг і ринкових інструментів, відсутність узгодженої довготермінової ринкової стратегії;

- недостатній доступ до дешевих і довгих ресурсів, неналежне сервісне супроводження, відсутність механізмів підтримання фінансової стабільності кредитних спілок та гарантування вкладів їх членів, низький рівень системної інтеграції кредитних спілок у режимі саморегулювання [104, с.87].

Функціонування кредитних спілок ускладнюється також через нерегульованість питань нагляду й контролю їх діяльності. Украй незначними наглядовими функціями наділений Національний банк України, а також Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг.

Як показує світовий досвід, регулюючим органом може бути державна, напівдержавна чи недержавна (об'єднання кредитних спілок) установа. В Україні, згідно із Законом "Про кредитні спілки", функції з регулювання й нагляду за діяльністю кредитних спілок покладено на спеціально вповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг [100, с.240].

У свою чергу, з огляду на зазначені проблеми доцільно зобов'язати контролюючий орган проводити на підставі звітності розрахунок показників, які характеризують фінансовий стан кредитних спілок і дотримання вимог щодо управління ризиками, та виносити рішення рекомендаційного характеру щодо усунення виявлених проблемних ситуацій. При цьому державний контролюючий орган повинен тісно співпрацювати з Національною асоціацією кредитних спілок України, яка давно працює в даному напрямку та має розроблену методику розрахунку фінансових показників.

Кредитні спілки є неприбутковими організаціями, що підтверджується і світовим досвідом. Адже законодавство більшості країн закріплює за ними статус неприбуткових кредитно-фінансових кооперативів, що цілком відповідає сутності цих установ, які виступають формою взаємодопомоги й самозахисту своїх членів шляхом надання їм фінансово-кредитних послуг [104, с.90].

Останнім часом у розвинутих країнах спостерігається тенденція до більшої універсалізації діяльності кредитних спілок. Зокрема, вони надають брокерські послуги по операціях із цінними паперами, випускають кредитні картки, надають консультації з інвестиційних питань і комерційної діяльності.

У більшості країн кредитні спілки мають право виконувати повний перелік банківських операцій. Наприклад, у США й Канаді кредитні спілки, крім залучення різних вкладів і видачі кредитів, вкладають кошти в державні та інші високонадійні цінні папери, здійснюють розрахункове обслуговування, виступають агентами з договорів страхування, займаються консультуванням з податкового й фінансового менеджменту, а також виконують безліч послуг нефінансового характеру для своїх членів. Такий широкий перелік послуг,

звичайно, сприятливо позначився на кількісному та якісному зростанні кредитних спілок у цих країнах [93, с.23].

Отож кредитні спілки становлять потужну конкуренцію іншим фінансово-кредитним установам. Світовий досвід свідчить, що великі кредитні спілки в конкурентній боротьбі мають переваги перед іншими учасниками грошового ринку.

Стосовно України доцільно зауважити, що тут головною проблемою є недосконалість законодавчо-нормативного середовища й закріплення кооперативної природи кредитних спілок. Оптимальним розв'язанням цієї проблеми є внесення до Цивільного кодексу змін, що стосуються основних засад організації кооперативних неприбуткових товариств, а також прийняття нормативної бази, яка регламентувала б окремі моменти діяльності кредитних спілок.

Процес зародження й розвитку кредитних спілок в Україні відбувався великою мірою стихійно. Виникаючи й функціонуючи абсолютно самостійно, кредитні спілки, з одного боку, проводили діяльність, яка не завжди відповідала кооперативним принципам і гарантувала безпеку залучених від членів коштів, а з другого - стикалися з рядом проблем, самостійне розв'язання яких є надто дорогим або взагалі неможливим [6, с.154].

Серед найважливіших сучасних проблем розвитку кредитних спілок варто назвати такі:

- недостатній для належного виконання їхніх зобов'язань перед членами рівень капіталізації;
- відсутність діючої інфраструктури фінансової й технічної підтримки ефективної діяльності кредитних спілок;
- відсутність ефективного механізму захисту прав членів кредитних спілок, у тому числі системи гарантування вкладів;
- існування значної кількості кредитних спілок, що у своїй діяльності не дотримуються основних принципів міжнародного кооперативного руху й вимог щодо захисту прав їх членів;

- низький рівень професійної діяльності й технічної оснащеності переважної більшості кредитних спілок [15, с.105].

Для комплексного вирішення питань, які гостро постали перед кредитними спілками, необхідно:

- запровадити на державному й регіональному рівнях системи стабілізації та фінансового оздоровлення кредитних спілок;

- створити систему страхування/гарантування вкладів від фінансових ризиків;

- ініціювати створення бюро кредитних історій для формування єдиної бази позичальників, що надасть можливість знизити частку прострочених і неповернених позик;

- прискорити процес формування потужних асоціацій, діяльність яких сприятиме розробці й запровадженню єдиних правил поведінки на ринку кооперативного кредитування, професійних і технологічних стандартів діяльності, піднесенню іміджу й довіри до кредитних спілок;

- визначити одним із пріоритетних напрямів розвитку організаційної інтеграції формування єдиної саморегульованої організації кредитних спілок у формі всеукраїнської асоціації спілок;

- запровадити жорсткішу систему нагляду й контролю дотримання й виконання основних показників діяльності кредитних спілок; у разі невиконання встановлених нормативів і небажання усунути недоліки запроваджувати санкції та відкривати процедуру поглинання потужнішими спілками, що приведе до природного укрупнення спілок та підвищення їх конкурентоспроможності в майбутньому;

- сформувати установи сервісної інфраструктури, які повинні надавати послуги кредитним спілкам і об'єднаним кредитним спілкам у сфері навчання, консультаційного супроводження, інформаційних технологій, організації доступу до кредитних історій позичальників, мінімізації фінансових ризиків, аудиту, управління ліквідністю [21, с.19].

Що стосується шляхів розв'язання окреслених проблем, то, на думку багатьох науковців, розбудову обслуговуючої інфраструктури кредитної кооперативної системи доцільно починати саме в межах обласних асоціацій, таким чином забезпечуючи її автономність, гнучкість і доступність для безпосередніх споживачів допоміжних послуг - кредитних спілок. Основними напрямками розбудови допоміжної інфраструктури є створення стабілізаційного фонду, бюро кредитних історій, агенції з роботи із проблемними кредитами, страхової компанії, аудиторського бюро й освітнього центру [104, с.91].

Науковці вважають, що всі запропоновані елементи обслуговуючої інфраструктури є важливими для нормального системного розвитку кредитної кооперації, і кредитних спілок зокрема. Принциповим моментом є доступність послуг допоміжних організацій і закладів для спілок за умови їх членства в обласній асоціації. Наявність серйозних стимулів приєднання спілок до єдиної системи має прискорювати її розвиток і в перспективі привести до входження переважної більшості кредитних спілок до загальнодержавної системи.

Першочерговим завданням у справі розвитку допоміжної структури кредитної кооперації є забезпечення можливості надання фінансової допомоги кредитним спілками шляхом створення стабілізаційного фонду. На даний час в Україні існує два стабілізаційних фонди, кожен із яких створено при загальнодержавній асоціації кредитних спілок: Програма захисту вкладів при ВАКС (Всеукраїнській асоціації кредитних спілок) та Стабілізаційний фонд НАКСУ (Національної асоціації кредитних спілок України). Обидві організації знаходяться в м. Києві та обслуговують, у тому числі, спілки, географічно від них віддалені, що значною мірою ускладнює ефективні взаємовідносини [84, с.14].

Створення регіональних (обласних) стабілізаційних фондів на основі об'єднаних кредитних спілок може значно спростити доступ спілок до фінансової допомоги, а консолідація обласних фондів на загальнодержавному рівні - сприяти ефективному управлінню їх ліквідністю.

Забезпечення населення споживчими, бізнесовими, аграрними та іншими кредитами стикається із проблемою несвоєчасного повернення або взагалі неповернення членами спілок узятих кредитів. Отже, існує потреба у створенні та впровадженні механізму захисту кредитних спілок від збитків, пов'язаних із несвоєчасним поверненням чи неповерненням кредитів. Розв'язання даної проблеми полягає у створенні регіональних, а згодом і загальнодержавної системи ведення кредитних історій позичальників - бюро кредитних історій.

Паралельно з розробкою запобіжних заходів із боротьби з неповерненням кредитів існує потреба у створенні механізмів боротьби з уже скоєними порушеннями щодо виплати позик недобросовісними позичальниками. Регулярно здійснюючи заходи з повернення проблемних кредитів, спілки змушені витратити чималі кошти на оплату послуг юристів, пошти, судових зборів тощо [67, с.126].

Ефективним способом для істотного скорочення зазначених витрат є делегування повноважень щодо роботи із проблемними кредитами єдиному спеціальному органу - Агенції по роботі із проблемними кредитами.

Ризик втрати наданих у кредит коштів, а також інші ризики, пов'язані з діяльністю кредитної спілки, доцільно мінімізувати шляхом страхування. На нинішньому етапі свого розвитку українські кредитні спілки майже не співпрацюють зі страховими компаніями через низку причин, а саме:

- непристосованість страхових продуктів існуючих компаній до потреб кредитних спілок;
- не вигідні умови співпраці, запропоновані кредитним спілкам страховими компаніями;
- некоректність роботи багатьох вітчизняних страхових компаній;
- необізнаність керівництва більшості кредитних спілок щодо вигід, які надає страхування ризиків [56, с.20].

Між тим страхування кредитними спілками своїх ризиків допомагає покрити збитки, а також збільшити довіру до спілки її дійсних членів та залучити нових.

З огляду на зарубіжний досвід розвиток національного руху кредитних спілок зазвичай характеризується централізованою організацією страхування на загальнодержавному рівні. Кредитна кооперативна система звертається до послуг зарубіжного чи вітчизняного комерційного страхувальника або утворює власну страхову компанію, що може мати форму як комерційної структури, так і кооперативу. На початковому етапі розвитку більш поширеним варіантом залучення страхових послуг є співпраця кредитної кооперативної системи з комерційними страхувальниками, які мають досвід роботи з кооперативними організаціями, готові враховувати специфіку страхування кредитних кооперативів, а також оплачувати послуги асоціації кредитних спілок як страхового агента. Доцільною є участь асоціації в капіталі страхувальника, що дасть змогу системі кредитної кооперації контролювати зсередини всі параметри договорів страхування, керувати розміщенням зібраних коштів страхових резервів, а страховій компанії - підвищити власну капіталізацію, а також глибше проникнути в даний сегмент ринку [24, с.15].

Як свідчить досвід польської системи ощадно-кредитних кас SKOK, логічним і найефективнішим шляхом задоволення потреби кредитних спілок у страхових послугах є створення власної спілки взаємного страхування (СВС) кредитної кооперативної системи України. Засновниками і власниками СВС мають стати кредитні спілки, представлені обласними асоціаціями, а також члени кредитних спілок - фізичні й (у майбутньому) юридичні особи.

Страхова установа може бути заснована асоціаціями кредитних спілок у формі як комерційної структури, так і кооперативу, членами якого були б кредитні спілки, їх асоціації, елементи допоміжної інфраструктури, а також окремі члени. Ексклюзивна робота СВС із системою кредитної кооперації характерна для таких країн, як США, Ірландія й Угорщина.

Кооперативна форма організації страхової установи кредитної кооперативної системи має істотні переваги, оскільки залучає кожен кредитну спілку до контролю й управління страхувальником, а також дає можливість

кредитним спілкам отримувати проценти за результатами фінансової діяльності страхувальника за рік [24, с.19].

Максимальне задоволення потреб кредитних спілок та їх членів у страхових послугах зумовлює розробку і впровадження спеціалізованих страхових продуктів, а саме: колективного страхування депозитних і додаткових пайових внесків; страхування кредитних спілок від збитків, пов'язаних із нечесною чи некомпетентною поведінкою їхніх працівників; страхування майна кредитних спілок від пожеж, затоплень, крадіжок, пограбувань тощо; страхування цивільної відповідальності кредитних спілок за можливі збитки, завдані членам спілки або іншим особам з вини працівників спілки; страхування кредитів.

Організацію перестрахування доцільно проводити на основі укладення довготермінової угоди з потужним національним чи зарубіжним перестраховальником. При цьому оптимальним рішенням є співпраця з компаніями, заснованими кредитними спілками інших країн. Так, американське товариство взаємного страхування надає послуги з перестрахування ризиків страховим компаніям кредитних спілок багатьох країн світу.

Можна стверджувати, що одним із основних пріоритетів розвитку кредитних спілок в Україні є збереження кооперативного принципу їх функціонування, забезпечення якісного обслуговування членів фінансових кооперативів та якнайшвидше усунення суперечливих моментів у нормативно-правових актах, які регулюють діяльність кредитних спілок.

У свою чергу, з огляду на загальносвітові тенденції розвитку кредитних спілок необхідно запровадити моніторинг їхньої діяльності з метою недопущення впровадження тіньових схем ухилення від оподаткування, що призводить до значних втрат бюджету.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

1. Діяльність недержавних пенсійних фондів, їх вплив на економічні процеси не можна оцінити однозначно. Періодичні кризи, що охоплюють окремі національні ринки і світову економіку в цілому, як правило, проявляються як диспропорції у розвитку фінансової системи та невіддільні від недоліків у діяльності недержавних пенсійних фондів. Зокрема, остання глобальна економічна криза вкотре засвідчила існування реальних загроз для економіки у випадку недостатньої ефективності діяльності недержавних пенсійних фондів та їх регулювання.

2. Серед основних причин зниження ефективності діяльності недержавних пенсійних фондів є недостатній державний нагляд за їх діяльністю, відсутність комплексного підходу до оцінки якості цієї діяльності

3. Страхові компанії виступають на фінансовому ринку як активні інституційні інвестори. Діяльність страхових компаній має особливість, пов'язану з відстроченням надання страхової послуги у часі від моменту отримання грошових коштів. Таким чином відбувається акумуляція значної маси грошових коштів, які набувають форми грошових резервів. Страхові резерви на деякий час стають вільними від зобов'язань і можуть бути ефективно використані шляхом розміщення на фінансовому ринку в частині формування інвестиційного портфеля.

4. Фінансова криза внесла корективи в інвестиційну політику страхових компаній в бік посилення консервативної стратегії в частині спрямування ще більшої частини коштів страхових резервів у більш ліквідні і надійні активи, а саме, банківські вклади і державні облігації, зі значним скороченням інвестицій в акції. Такий підхід притаманний як вітчизняним, так і світовим страховикам.

5. Серед негативних тенденцій варто відзначити зменшення кількості компаній зі страхування життя, які є важливими постачальниками довгострокових інвестиційних ресурсів у національну економіку, що в свою чергу є свідченням недостатньої розвиненості фінансового ринку в цілому і страхового ринку зокрема.

6. Головними ознаками, які характеризують економічну діяльність кредитних спілок і які є визначальними для оптимізації їх функціонування є:

- 1) ототожнювання власників та клієнтів кредитної спілки;
- 2) ведення господарської діяльності в інтересах усіх членів кредитної спілки, з метою отримання ними економії або окремих послуг;
- 3) наявність у кредитній спілці одночасно двох форм власності: приватної власності членів (паї, персоніфіковані фонди) та колективної власності спілки (не персоніфіковані, колективні фонди).

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ІНСТИТУТІВ НА РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

3.1. Шляхи удосконалення економіко-правового середовища функціонування небанківських фінансово-кредитних інститутів в Україні

Дослідження процесів розвитку небанківських фінансових посередників на сучасному етапі дають розуміння необхідності покращення нормативно-правового та інституційного середовища, яке безпосередньо впливає на них. Тому більш детального розгляду потребують питання вдосконалення базових умов для забезпечення їх ефективного функціонування. На сьогодні небанківські фінансові посередники знаходяться на початковому етапі становлення, однак прийняття окремих законів і створення контролюючого органу заклали передумови для їх подальшого розвитку.

Треба відмітити, що з поміж всіх видів фінансових посередників, які функціонують в Україні, лише певні з них мають покладені в основу їх діяльності закони, а крім того і регулюються нормативно-правовими актами контролюючих органів (НБУ, Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку).

Прогалини у вітчизняному законодавстві значно гальмують процес ефективного розвитку окремих небанківських фінансових посередників, серед таких можна відмітити відсутність законів у регулюванні ломбардів, факторингових компаній, довірчих товариств, фінансових компаній.

Незважаючи на те, що Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг постійно видає розпорядження щодо діяльності всіх небанківських фінансових посередників, відсутність визначення базових положень їх функціонування через закони може призводити до зловживань, як це було на перших двох етапах їх становлення [7, с.39].

Проте навіть прийняття законів не може повною мірою забезпечити стабільність нормативно-правового забезпечення.

Частота і велика кількість змін, що вносяться навіть до нових законів, призводить до нестабільності у регулюванні і самого небанківського фінансового сектора. З метою усунення даних недоліків необхідно вдосконалити і перебудувати систему нормативно-правового забезпечення фінансових установ, що входять до нього.

Як уже зазначалось раніше, вітчизняне законодавство, що регулює діяльність небанківських фінансових посередників, є недосконалим. Незважаючи на те, що вони функціонують на ринку фінансових послуг з початку набуття Україною незалежності, досі у законодавстві не існує єдиного визначення, що таке “небанківський фінансовий інститут” і взагалі яке з понять більш повно відображає сутність діяльності небанківських фінансових посередників [21, с.19].

Для створення стабільної і ефективно функціонуючої системи нормативно-правового забезпечення небанківських фінансових посередників необхідно здійснити такі заходи:

I. На рівні законодавчого забезпечення.

1. Прийняти єдиний законодавчий акт, чи внести зміни до Закону України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, з метою визначення переліку фінансових посередників, що входять до небанківського фінансового сектору. Існуючий з 2001 року Закон, в першу чергу, спрямований на визначення сутності небанківських фінансових посередників через сукупність послуг, що ними надаються, при цьому не наводяться ані фінансові установи, що можуть їх надавати, ані особливості, пов’язані з їх функціонуванням. Тому з цієї точки зору доцільним є прийняття єдиного законодавчого акту, який би визначав перелік всіх фінансових посередників, у тому числі і небанківських, що можуть функціонувати на території України, особливості їх регулювання та контролю, порядок їх створення за участі іноземного капіталу, відповідальність та інше.

2. Виходячи із першого, дослідити існуючі закони, що регулюють діяльність всіх небанківських фінансових посередників, які будуть виділені в

новому законі. Таким чином виокремити нерегульовані ділянки у сфері надання фінансових послуг [56, с.21].

3. Виокремити тих небанківських фінансових посередників, розвиток яких є найбільш пріоритетним через особливості вітчизняного ринку фінансових послуг, і створити умови для найбільш швидкого їх зростання через внесення відповідних змін до вже існуючих чи прийняття нових законодавчих актів.

4. Виходячи із даних табл. 3.1, наявним є відсутність законів щодо функціонування значної частини небанківських фінансових посередників. Тому прийняття законів “Про ломбарди та ломбардну діяльність”, “Про факторинг”, “Про фінансові компанії” створить умови для завершення процесу формування нормативно-правової бази небанківського фінансового сектору.

5. Виділити окремо небанківських фінансових посередників, які за суттю фінансових послуг, що ними надаються, регулюються різними державними органами (наприклад, недержавні пенсійні фонди і інститути спільного інвестування), і внести відповідні поправки до законодавчих актів з метою чіткого розмежування повноважень контролюючих органів.

6. Дослідити самі законодавчі акти, при цьому зосередивши увагу на слабких місцях, особливо тих, що пов’язанні із іншими законами. Так у законах, що регулюють небанківський фінансовий сектор, одним із слабких місць є процедура банкрутства. Це пов’язано із тим, що спеціалізовані закони практично не розглядають даний аспект, а здебільшого посилаються на Закон України “Про банкрутство”. Однак, незважаючи на велику кількість змін, внесених до відповідного закону та інших законодавчих актів, що регулюють дану сферу, за висновками міжнародних експертів ЄБРР якість вітчизняного законодавства щодо банкрутства фінансових установ є дуже низькою [59, с., с.84]. Тому виходячи із цього, на нашу думку, доцільним є виокремити особливості процедури банкрутства у законах, що регулюють діяльність небанківських фінансових посередників, з метою забезпечення першочергового права вкладників на одержання відшкодування при неплатоспроможності окремої фінансової установи.

7. Чітко регламентувати оподаткування небанківських фінансових посередників.

8. Для небанківських фінансових посередників, діяльність яких безпосередньо пов'язана з міжнародними фінансовими відносинами, необхідним є поступова адаптація вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів у відповідній сфері.

II. На рівні нормативного забезпечення, яке здійснює Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг.

1. Виділити за напрямками регулювання наявні нормативно-правові акти для окремих небанківських фінансових посередників, з метою уникнення дублювання положень у розпорядженнях.

2. Дослідити з позиції пріоритетності прийняття нормативних актів, що регулюють діяльність небанківських фінансових посередників. Необхідно виділити найбільш нагальні питання з метою їх якнайшвидшого вирішення, через прийняття відповідних нормативно-правових актів.

3. Щодо окремих небанківських фінансових посередників, що функціонують на ощадно-договірній основі, необхідним є прийняти нормативно-правові акти, які б додатково гарантували права вкладників. У цьому ж аспекті доцільним є запровадити вимоги щодо нормування як активних, так і пасивних операцій, які проводяться ощадно-договірними небанківськими фінансовими посередниками [66, с.226].

Нормативно-правове забезпечення також тісно пов'язане з регулюванням сфери небанківського фінансового посередництва. На сьогодні небанківський сектор починає активізувати діяльність, тому нагляд і контроль за дотриманням вимог є одним з пріоритетних напрямів.

Підвищення рівня нагляду за діяльністю небанківських фінансових посередників, особливо тих, що безпосередньо залучають кошти, є найбільш пріоритетним на сучасному етапі їх становлення. Нагляд не може нівелювати ймовірність банкрутства і повністю застрахувати від різного роду втрат окремих кредиторів та вкладників. Однак, він існує для обмеження ступеня різних видів

ризиків, що приймають на себе ці фінансові установи. Для обмеження рівня ризику їх діяльність регулюється шляхом видання відповідних законів, встановлення певних норм, що визначають різні аспекти їх функціонування, та контролю через державні органи.

З позиції вдосконалення діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг у сфері регулювання та контролю, пропонується вжити такі заходи:

1. На основі дослідження існуючих, забезпечити впровадження у практику нових методик нагляду у сфері регулювання небанківських фінансових посередників. Тобто необхідно розширити зміст аналітичної роботи, доповнюючи її не тільки загальними статистичними даними, але й дослідженням ризиків, що виникають у сфері їх функціонування. Другим аспектом даної задачі є розвиток системи раннього попередження можливих фінансових проблем небанківських фінансових посередників, що буде також включати аналіз звітності та інспекційні перевірки.

2. Вдосконалити порядок формування резервів на можливі втрати. Необхідним є розширити склад інструментів, по яким окремі небанківські фінансові установи мають формувати резерви на можливі втрати.

3. Удосконалити нормативно-правове забезпечення з питань пруденційного нагляду [79, с.20].

4. Поступово впроваджувати міжнародні стандарти регулювання та контролю за діяльністю небанківських фінансових посередників.

Необхідно зазначити, що досвід регуляторної діяльності вітчизняних фінансових посередників є досить обмежений. Так, регулювання і нагляд за діяльністю банків здійснює НБУ, а небанківських фінансових посередників – Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг.

На сьогодні пруденціальний нагляд за діяльністю небанківських фінансових посередників знаходиться на низькому рівні. Це пов'язано із незначним проміжком часу, який пройшов з моменту створення Державного регулятора (Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг була

створена в 2004 році). Однак, зростаючі обсяги активів небанківських фінансових посередників вимагають впровадження методик, що будуть забезпечувати їх стабільність. Однією з них може бути прийняття фінансових нормативів, обов'язковість виконання яких дозволить Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг створити систему пруденціального нагляду. Тому першочерговими задачами у даному напрямі, на нашу думку, мають бути:

1. дослідження існуючих нормативно-правових актів щодо фінансових нормативів небанківських фінансових посередників;
2. виходячи із першого, виокремлення за напрямками (видами) тих з них, щодо яких необхідне впровадження окремих фінансових нормативів;
3. надання рекомендацій щодо удосконалення груп існуючих фінансових нормативів [79, с.21].

Виходячи із регуляторної діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, вдосконалення потребує і моніторинг діяльності небанківських фінансових посередників. Для підвищення рівня моніторингу доцільно, на нашу думку, вжити такі заходи:

1. Вдосконалити вимоги, що пред'являються до небанківських фінансових посередників у сфері ліцензування. Особливу увагу треба приділити аналізу фінансового стану засновників фінансової установи і вивченню їх вірогідного впливу на її діяльність. Крім того, у законодавчому порядку має бути здійснене відокремлення ліцензії від документа, який надає право на здійснення діяльності у сфері надання фінансових послуг.

2. Вдосконалити нормативно-правові акти щодо звітності та виконання нормативів небанківських фінансових посередників, особливо тих, які залучають кошти (страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, фінансові компанії). Має бути здійснений перехід від формальної звітності до безпосереднього впровадження функцій звітності для регулювання та контролю за їх діяльністю.

3. Здійснити поступовий перехід від моніторингу фінансового стану у відповідності до звітів, що надаються окремими фінансовими установами, до впровадження системи оцінки ризиків, що впливають на їх діяльність.

4. Створити передумови для впровадження внутрішнього аудиту в фінансових установах – з метою підвищення внутрішньої фінансової стійкості. Це пов'язано з тим, що крім моніторингу, який здійснює Державний регулятор, фінансові установи мають бути зацікавлені у створення стабільної системи всередині, оскільки основною причиною банкрутства є переважно внутрішні фактори. Така система має бути спрямована на раннє попередження фінансової нестабільності [79, с.24].

Наявна система регулювання та контролю потребує подальшого вдосконалення, підвищення якості з метою забезпечення гарантій повернення коштів за вкладами ощадно-договірних небанківських фінансових посередників та фінансових компаній, що здійснюють залучення коштів фізичних та юридичних осіб. Вирішення даного питання є одним із найбільш пріоритетних на сьогодні, адже недостатня урегульованість у сфері гарантування не тільки створює ризики зловживань, але й значно впливає на втрату довіри до всієї небанківської фінансової системи в цілому. З метою забезпечення додаткових гарантій вкладників можуть бути запропоновані наступні дії:

1. Через вдосконалення контролюючих функцій Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, необхідно забезпечити дотримання обов'язкових вимог до обсягів статутного капіталу, визначених законодавством, для всіх існуючих небанківських фінансових установ. Такі дії не тільки мають створити рівність конкурентних позицій в самій небанківській фінансовій системі, але й призведуть до виходу з ринку тих з них, які не можуть виконувати відповідні вимоги, а отже і не забезпечують мінімальний рівень гарантування збереження залучених коштів у разі настання непередбачених подій.

2. Зазначені вимоги є мінімальними і не можуть покривати повністю всі можливі ризики втрат. Тому, для забезпечення постійно зростаючих обсягів залучених активів необхідним є перегляд як мінімальних рівнів статутного

капіталу ощадно-договірних небанківських фінансових посередників, так і запровадження зобов'язань щодо обсягів формування резервних фондів. Особливо це стосується діяльності страхових компаній, адже при виплаті по страхових полісах можливим є точний розрахунок термінів лише для довгострокового страхування життя, за іншими видами страхування ризику настання страхової події неможливо точно передбачити [80, с.53].

3. Незважаючи на досить швидкий ріст капіталів, в цілому капіталізація небанківських фінансових посередників залишається на невисокому рівні, що призводить до проблем із фінансовою стійкістю та, відповідно, і з захистом інтересів вкладників, знижує рівень інвестиційного потенціалу і конкурентоздатності [81, с. 107]. Виходячи з цього, однією з пріоритетних задач є поступове підвищення рівня капіталізація, але чітко у відповідності до зростання показників усього небанківського фінансового сектора і фінансового ринку. Невідповідне підвищення нормативів капіталу може призвести до банкрутства великої кількості фінансових установ, таким чином негативно вплинувши не тільки на стан усього фінансового ринку, але й призвести до втрати поступово відновлюваної довіри з боку користувачів фінансових послуг.

4. Доцільним є створення фонду гарантування вкладів небанківських фінансових посередників, що здійснюють залучення коштів, аналогічного до фонду гарантування банківських депозитів. Особливо актуальним це питання є для страхових компаній. Створення фонду гарантування вкладів є доцільним у таких сферах страхування як обов'язкові види страхування та довгострокове страхування життя. Однак, з метою уникнення нерівності у процесі можливого функціонування такого фонду, першочерговою умовою участі у ньому має бути дотримання раніше зазначених вимог до мінімального рівня статутного капіталу страхових компаній.

Окрім загальних для всіх небанківських фінансових посередників питань у нормативно-правовій та регуляторній сфері, пріоритетними залишаються різні аспекти діяльності окремих фінансових посередників.

Отже, із розглянутих недоліків нормативно-правового та економіко-інституційного забезпечення діяльності небанківських фінансових посередників можна зробити висновок, що тривалий період відсутності впорядкованих дій державного контролю та регулювання призвели до появи структурних прогалин у роботі більшості з них. Відсутність законів у певних сферах і на сьогодні гальмує їх розвиток.

Суттєвими залишаються і недоліки у вже існуючому законодавстві. Але, незважаючи на наявні проблеми, в цілому, зі створенням регулюючого органу – Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг істотно покращився як рівень регулювання і контролю, так і нормативно-правове та законодавче забезпечення небанківських фінансових посередників.

3.2. Напрямки удосконалення інституційних основ функціонування небанківського фінансового сектору в Україні

Незважаючи на значні зрушення, що відбулись у небанківському фінансовому секторі за останній час, в цілому його зростання є досить повільним. Це пов'язано з тим, що етап становлення, який полягав у створенні першочергових заходів щодо врегулювання практично відсутніх механізмів контролю і нагляду, завершений. Незважаючи на певні недоліки у нормативно-правовому та регуляторному напрямках, можна констатувати позитивні зміни у розбудові розгалуженої інфраструктури ринку фінансових послуг. Проте, зазначений етап виявив і недоліки у організаційному забезпеченні подальшого розвитку небанківських фінансових посередників.

Побудова ефективно функціонуючої небанківської фінансової системи, в першу чергу, залежить від здійснення ефективного контролю за діяльністю всіх фінансових установ, які до неї входять, а тому основним пріоритетом є створення відповідних умов через регуляторний державний орган – Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг. Як показав досвід попередніх років, відсутність державного регулятора практично призвела до занепаду і зловживань у небанківській сфері, тому на сучасному етапі основою будь-яких

подальших змін є вдосконалення діяльності самого регулятора. Тому, першочерговим є проведення аналізу внутрішніх і зовнішніх факторів, які впливають на нього [88, с.48].

Зовнішні фактори суттєво впливають на становлення ефективної системи регулювання та нагляду. Так у відповідності до звіту Світового банку “Розвиток небанківських фінансових установ в Україні: стратегія і план заходів з реформування політики сектору” основними перешкодами для розвитку фінансового ринку загалом і небанківського сектора зокрема у сфері регулювання є такі:

- органам регулювання бракує відповідної політичної (правової та інституційної) незалежності. Відбувається постійне політичне втручання (з боку уряду, парламенту і часто впливових фінансових установ) у процес прийняття рішень фінансовими регуляторними органами;

- регуляторні органи стикаються з проблемами недостатнього фінансування. Низькі зарплати (заробітна плата в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг на 50% менше, ніж заробітна плата штатних працівників НБУ і менше 20% від ринкових рівнів оплати праці) спричиняє високу плинності кадрів;

- існуюча технологічна підтримка регуляторних органів (ІТ/ІСУ, інше обладнання) не дозволяє своєчасно збирати та аналізувати дані (навіть обов’язкові регуляторні звіти), погіршуючи таким чином якість і своєчасність регуляторного аналізу та коригувальних дій;

- слабка спроможність регуляторних органів у сфері правозастосування призводить до непрозорості, слабкого корпоративного управління та нерівних правил гри на ринку тощо [65, с.10].

Одним з найнагальніших є питання недостатнього фінансування Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг. Фінансування має охоплювати всі статті бюджету, тобто витрати на утримання персоналу, на технічне обладнання, програмне забезпечення, приміщення тощо. Однак загальний рівень забезпечення за всіма статтями є низьким [51, с.53]. На

сьогодні Державною комісією розробляється програма впровадження практики зарубіжних країн, де витрати на утримання несуть фінансові установи, які в першу чергу зацікавлені у дієвому Державному регуляторі. Таким чином, фінансування регулятора за рахунок платежів нагляду дозволило б не тільки зменшити витрати на фінансування з бюджету, але й позитивно позначилось би на впровадженні новітніх технологій та підвищенні рівня самого нагляду, за рахунок залучення висококваліфікованих працівників [67, с.234].

Зовнішні чинники суттєво впливають на продовження процесів реформування небанківського фінансового сектору, але значної перебудови потребує і його внутрішня структура. Одним із основних елементів даного процесу є реформування самого регулятора – Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

На початковому етапі створення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг основною задачею було забезпечити передумови для функціонування небанківських фінансових посередників – через прийняття відповідних нормативно-правових актів, перереєстрацію існуючих фінансових установ, створення системи контролю і нагляду. Але організаційна побудова початково не враховувала подальший розвиток небанківських фінансових посередників.

Виходячи із специфіки розвитку небанківського фінансового сектору, при проведенні регуляторних функцій необхідним є врахування переважаючої ролі страхових компаній у ньому. Поряд з цим треба врахувати, що обсяги залучених коштів страховими компаніями постійно зростають, а тому дана сфера потребує більшого контролю з боку державного регулятора.

Треба відмітити, що основне місце в системі регулювання страхового ринку будь-якої країни займають органи страхового нагляду, що мають статус державних органів виконавчої влади. Здебільшого вони функціонально відособлені і здійснюють функції регулювання і контролю страхового ринку. У різних країнах органи страхового нагляду можуть підпорядковуватись або включатись у структуру різних відомств, однак при цьому вони мають достатній

ступінь самостійності в прийнятті рішень. У багатьох країнах Європи органи страхового нагляду інституційно відокремлені і цілком незалежні, у тому числі у Франції (Комісія страхового контролю), Німеччині (Федеральне відомство по нагляду за страховою діяльністю) і Швеції (Страховий інспекторат). Аналогічно відокремленим є і державний орган страхування у Китаї, який має назву “Комісія по контролю страхування у Китаї”. У США у всіх штатах діють відділи по нагляду за страховими операціями. У Великобританії ці функції покладені на Департамент торгівлі і промисловості, страховий відділ, що входить у його склад, веде практичну регулюючу діяльність. У Канаді, як і в Росії, регулювання страхового ринку здійснюється структурами, підвідомчими Міністерству фінансів [64, с.9].

Щодо вітчизняної практики, то відокремленого органу з регулювання страхового ринку в Україні не існує, а є лише окремо виділений у структурі Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг департамент страхового нагляду, який діє аналогічно до тих, що займаються регулюванням інших небанківських фінансових посередників. Однак, враховуючи переважачу частку страхових активів у небанківському секторі, доцільним є створити умови для різнобічного регулювання страхових компаній. Зростання обсягів страхових ресурсів, а також контроль за управлінням процесом ефективного інвестування залучених коштів є пріоритетними напрямками, які необхідно розвивати. Враховуючи зарубіжний досвід і вітчизняну практику регулювання, необхідним, на нашу думку, є не тільки поглиблення контролюючих та регуляторних функцій Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, але й створення методологічного підґрунтя страхової діяльності на базі Державного регулятора. З цієї позиції, на нашу думку, доцільним є створити Управління регулювання і нагляду страхового ринку до якого будуть входити Департаменти з розширеним спектром повноважень [70].

Розвиток небанківських фінансових посередників створює передумови підвищення ефективності у регулюванні даної сфери. Але, існуюча організаційна структура Державної комісії з регулювання ринків фінансових

послуг не може у повному обсязі забезпечити зростаючі потреби не тільки у регуляторній сфері, але й у методологічному забезпеченні. Це пов'язано із рядом факторів, серед яких основними є такі:

1. Виокремленні підрозділи (такі, як Департамент нагляду за кредитними установами та фінансовими компаніями) здійснюють діяльність з регулювання фінансово різномірних установ.

2. Функції Департаменту державного регулювання та розвитку ринків фінансових послуг значною мірою дублюються функціями інших департаментів, зокрема юридичним, та департаментами, що регулюють окремі фінансові установи.

3. Найбільш пріоритетні напрямки, а саме – гарантування повернення вкладів споживачів та захисту прав споживачів, практично не представлені.

4. Упорядкування потребує юридична складова забезпечення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, це пов'язано з тим, що функції розробки і реалізації існуючих нормативно-правових актів повторюються [80, с.69].

Оптимізація організаційної структури Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг може суттєво вплинути на нівелювання наведених вище недоліків у нормативно-правовому та регуляторному забезпеченні, а також підвищити рівень надійності фінансових послуг, що надаються небанківськими фінансовими посередниками.

Окрім дублювання окремими структурними підрозділами основних завдань, треба відмітити, що дублюються також і основні функції. При цьому забезпечення постійно зростаючих вимог розвитку небанківського фінансового сектору у покращенні нормативно-правового, методологічного і регуляторного забезпечення гальмується. При збереженні відповідних темпів зростання обсягів існуючих і розширення новостворених фінансових установ, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, за умови збереження нинішньої організаційної структури, не зможе ефективно здійснювати контроль та регулювання небанківських фінансових посередників. Тому внутрішня

перебудова є початковим етапом у подальшому забезпеченні реформування небанківського фінансового сектору [88, с.50].

Треба зазначити, що для перебудови організаційної структури не потрібні додаткові залучення коштів з бюджету. Структурні зміни, в першу чергу, базуються на нівелюванні дублювання функцій різними підрозділами, а відповідно вивільненні персоналу у інші сфери, для забезпечення розширення функцій інших департаментів.

Як зазначалось раніше, найбільш динамічно з поміж інших розвиваються страхові компанії. Постійно зростаючі обсяги залучених ними фінансових ресурсів, з одного боку, позитивно впливають на розвиток ринку фінансових послуг, але, з іншого, несуть значні ризики втрат при банкрутстві. Тому пріоритетним є посилити функції регулювання і нагляду Державного регулятора у сфері страхування, через створення окремих підрозділів у структурі Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, які б не тільки забезпечували процедури ліцензування і аналізу звітності страхових компаній, але й провадили регуляторну діяльність за окремими напрямками страхування.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

1. Розвиток небанківських фінансових посередників на сучасному етапі призвів до необхідності покращення нормативно-правового та інституційного середовища, яке безпосередньо впливає на них. З метою створення стабільної і ефективно функціонуючої системи нормативно-правового забезпечення запропоновано здійснити заходи щодо приведення у відповідність до реалій розвитку небанківських фінансових посередників окремі законодавчі та нормативно-правові акти, а також забезпечити прийняття законів щодо регулювання нерегульованих на сьогодні ділянок. Тому прийняття законів “Про ломбарди та ломбардну діяльність”, “Про факторинг”, “Про фінансові компанії” створить умови для завершення процесу формування нормативно-правової бази небанківського фінансового сектору.

2. Нормативно-правове забезпечення тісно пов'язане із іншими аспектами регулювання у сфері небанківського фінансового посередництва. На сьогодні небанківський сектор починає активізувати діяльність, тому нагляд і контроль за дотриманням відповідних вимог є одним з основних напрямків. З позиції вдосконалення діяльності Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг у сфері регулювання та контролю можуть бути вжиті такі заходи:

- на основі дослідження існуючих, забезпечити впровадження у практику нових методик нагляду у сфері регулювання небанківських фінансових посередників;
- вдосконалити порядок формування резервів на можливі втрати;
- вдосконалити нормативно-правове забезпечення з питань пруденційного нагляду;
- поступово впроваджувати міжнародні стандарти регулювання та контролю за діяльністю небанківських фінансових посередників.

Подальшого вдосконалення потребує і система моніторингу за діяльністю небанківських фінансових посередників. В цьому напрямку необхідним є підвищити вимоги до ліцензування діяльності небанківських фінансових

посередників, які залучають кошти фізичних та юридичних осіб, забезпечити більш оперативне звітування фінансовими установами, здійснити поступовий перехід від моніторингу фінансового стану у відповідності до звітів, до впровадження системи оцінки ризиків.

3. Вирішення питання гарантування вкладів ощадно-договірних небанківських фінансових посередників є одним із найбільш пріоритетних на сьогодні, адже недостатня урегульованість сфери гарантування не тільки створює ризики зловживань, але й значно впливає на втрату довіри до всієї небанківської фінансової системи в цілому. З метою забезпечення додаткових гарантій вкладників, запропоновано здійснити наступні дії:

- через вдосконалення контролюючих функцій Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг, необхідним є забезпечити дотримання обов'язкових вимог до обсягів статутного капіталу, визначених законодавством, всіма існуючими небанківськими фінансовими установами;

- для забезпечення постійно зростаючих обсягів залучених активів необхідним є перегляд як мінімальних рівнів статутного капіталу ощадно-договірних небанківських фінансових посередників, так і запровадження зобов'язань щодо вимог формування обсягів резервних фондів;

- однією з основних задач є поступове підвищення рівня капіталізації, але чітко у відповідності до зростання показників усього небанківського фінансового сектора і фінансового ринку;

- доцільним є створення фонду гарантування вкладів небанківських фінансових установ, що здійснюють залучення коштів, аналогічного до фонду гарантування вкладів банків.

4. Як показав досвід попередніх років, відсутність державного регулятора призвела до занепаду і зловживань у небанківській сфері, тому на сучасному етапі основою будь-яких подальших змін має бути вдосконалення діяльності самого регулятора. З цією метою запропоновано здійснити реформування внутрішньої організаційної структури Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

Нова організаційна структура, в першу чергу, має на меті нівелювати основні недоліки, пов'язанні із дублюванням функцій, а також забезпечити більш повне регулювання за всіма напрямками фінансових послуг, що надаються, створити надійнішу систему реєстрації, ліцензування та звітності з метою запобігання можливих зловживань.

ВИСНОВКИ

Дослідження діяльності небанківських фінансово-кредитних інститутів дозволило зробити ряд висновків науково-теоретичного та прикладного характеру:

1. Небанківські фінансово-кредитні інститути – це фінансові посередники, які акумулюють тимчасово вільні грошові кошти суб'єктів господарювання та фізичних осіб з метою надання фінансових послуг.

2. Небанківські фінансово-кредитні інститути відрізняються від банківських наявністю вузької спеціалізації запропонованих послуг. Основними видами небанківських фінансово-кредитних - установ є: інвестиційні компанії та фонди, лізингові компанії, факторингові компанії, брокерські та дилерські фірми, страхові компанії, пенсійні фонди, фінансові компанії, ломбарди, кредитні товариства, трастові компанії.

3. Світовий досвід свідчить про те, що на окремих ринках фінансових операцій діяльність небанківських фінансово-кредитних інститутів може виявитися більш ефективною, ніж діяльність банків. Адже концентрація діяльності з реалізації одного - двох видів фінансових послуг створює умови для підвищення їх якості та максимального наближення таких послуг до споживачів. Зосередження діяльності на реалізації широкого переліку фінансових послуг, що є характерним для банків, безумовно призводить до зниження ефекту від такої діяльності.

4. Небанківські фінансово-кредитні інститути почали виникати у ХХ столітті. Тривалий час вони відігравали незначну роль в економіці, проте поступово їх значення зростало. Місце та роль небанківських фінансово-кредитних інститутів у ринковій інфраструктурі, ступінь їх розвитку залежать від інституційних особливостей функціонування економічних систем конкретних країн, а також від загальних світових тенденцій у фінансовій індустрії – універсалізація фінансової діяльності, концентрація фінансово-промислового капіталу, інформатизації, глобалізації фінансових ринків тощо.

5. В Україні процес становлення небанківських фінансових установ ще не завершився, продовжується процес вдосконалення інституційної структури небанківського фінансового посередництва. Початковий етап розвитку зумовлює наявність певних недоліків і проблем у діяльності небанківських фінансових установ. Серед них:

а) низька питома вага активів небанківських фінансових установ у валовому внутрішньому продукті;

б) другорядна роль у фінансуванні національної економіки та у перерозподілі капіталів в порівнянні з банками;

в) відсутність завершеної законодавчої та нормативної бази щодо регулювання діяльності небанківських фінансових установ;

г) відсутність або недосконалий захист майнових прав клієнтів небанківських фінансових установ;

д) наявність недоліків в організаційно-економічних механізмах функціонування небанківських фінансових інститутів тощо.

6. Подолання проблем в діяльності небанківських фінансових установ та прискорення їх розвитку буде сприяти більш повному задоволенню потреб суб'єктів економічної діяльності у додаткових фінансових ресурсах, активізації інституційного інвестування, забезпеченню ефективної трансформації капіталу та реалізації широкого переліку якісних фінансових послуг.

Щодо окремих категорій небанківських фінансово-кредитних інститутів, то основними завданнями є:

7. Щодо страхових компаній це: створення умов для розширення спектру страхових послуг, сприяння концентрації страхового ринку, подальший розвиток нормативно-правової бази особистого страхування, обов'язкового страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів, довгострокового страхування життя, участі страховиків у системі недержавного пенсійного забезпечення, впровадження ефективного нагляду за діяльністю страховиків, та страхових посередників, удосконалення регулювання та нагляду на ринку перестраховування;

8. Щодо недержавних пенсійних фондів: розвиток інформаційної системи звітності недержавних пенсійних фондів та їх адміністраторів, впровадження ефективного нагляду в сфері недержавного пенсійного забезпечення, відпрацювання чітких механізмів взаємодії з Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку в процесі неперервного нагляду за діяльністю недержавних пенсійних фондів, адміністраторів недержавних пенсійних фондів, компаній з управління активами та зберігачів;

9. Щодо діяльності кредитних спілок: впровадження ефективного нагляду за діяльністю кредитних спілок та відпрацювання механізмів адміністрування програм їх фінансового оздоровлення, супроводження процесу консолідації системи кредитних спілок та створення в рамках такої системи фінансових механізмів забезпечення належного рівня прозорості та захисту прав споживачів на ринку.

10. Активізація діяльності небанківських фінансово-кредитних інститутів буде мати позитивний вплив і на підвищення добробуту населення та його соціальний захист, завдяки розвитку споживчого кредитування, посиленню страхового захисту громадян та розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення.

11. Загалом державне регулювання вітчизняного небанківського сектору повинно спрямовуватись насамперед на зміцнення фінансової стійкості небанківських фінансово-кредитних інститутів з метою захисту інтересів інвесторів та споживачів фінансових послуг, а також на забезпечення ефективності та прозорості діяльності цих інститутів із врахуванням оптимального співвідношення між державним та ринковим регулюванням небанківського фінансового сектору.

12. Для стимулювання подальшого розвитку небанківських фінансово-кредитних інститутів необхідно здійснити низку заходів, першочерговими серед них є створення цілісної нормативно-правової бази для всіх видів фінансових інститутів, розроблення й ухвалення на державному рівні інтегрованої цілісної довгострокової стратегії їх розвитку, створення міцнішої, ефективнішої

клієнтської бази, проведення податкової реформи для мінімізації негативного впливу податків тощо. Реалізація зазначених пропозицій позитивно вплине на розвиток фінансової інфраструктури в Україні, сприятиме підвищенню ефективності її використання, зміцненню позиції небанківських кредитно-фінансових установ на ринку та прискоренню входження вітчизняної економіки в світову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антологія економічної думки [Текст]: гроші, кредит і банки (огляд ліворадикальної політекономії) : метод. посіб. / [уклад. В. С. Стельмах]. – Львів : ЛБІ НБУ, 2016. – 109 с.
2. Арістова А.М. Аналіз діяльності небанківських фінансових установ [Текст] / А.М Арістова // Фінанси України. – № 12. – 2014. – С. 77–82.
3. Бала О. Фінансове посередництво в Україні: сутність та види [Текст]/ О. Бала, О. Цізда // Науковий вісник НЛТУ України. – 2016. – Вип. 20. – С. 169–174.
4. Баланюк Л. Поняття та місце небанківських установ у фінансовій системі України [Текст] /Л. Баланюк // Право України. – 2015. – №3. – С. 47–51.
5. Бахмач А. Недержавні пенсійні фонди: статистика, перспективи [Текст] / А. Бахмач// Вісник Пенсійного фонду України. – 2015. – № 9. – С. 14–15.
6. Банківська система України : становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів : монографія / О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Г. Р. Балянт [та ін.] ; за ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : Астон, 2012. – 358 с.
7. Биконя С. Інститути парабанківської системи в економічному зростанні [Текст] / С. Биконя //Актуальні проблеми економіки. – 2015. - № 9. – С.37-49.
8. Бланк И.А. Основи фінансового менеджмента [Текст]. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2013. – Т. 1. – 592 с.
9. Большой экономический словарь [Текст]/ [ред. А. Н. Азримияна]. – 4-е изд. доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 2011. – 1248 с.
10. Буднік М.М. Фінансовий ринок [Текст]: навч. посібн. / М.М. Буднік, Л.С. Мартюшева, Н.В. Сабліна. – К. : Вид-во "Центр навч. літ-ри", 2009. – 334 с.
11. Бунге М. : сучасний дискурс [Текст]/ [ред. В. Д. Базилевича]. – К.: Знання, 2015. – 697 с.
12. Василенко А., Тринчук В. Інвестиційна діяльність страхових компаній: стратегія та пріоритети [Електроний ресурс]. – Режим доступу : [//https://www.forinsurer.com/public/08/06/26/3515](https://www.forinsurer.com/public/08/06/26/3515).
13. Василик О. Д. Теорія фінансів[Текст]: [підруч.] / Василик О. Д. – К. :

НІОС, 2012. – 416 с.

14. Ватаманюк З. Г. Небанківські фінансові інститути у країнах Західної Європи [Текст]/ З. Ватаманюк, О. Дорош // Фінанси України. – 2013. – №12. – С. 98–106.

15. Версаль Н. І. Фінансове посередництво в Україні : теоретичні та практичні аспекти [Текст]/ Н. І. Версаль // Фінанси України. – 2015. – №9. – С. 99–107.

16. Вірченко В. В. Формування інституційної структури фінансового ринку в умовах транзитивної економіки [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.01 «Економічна теорія та історія економічної думки» / В. В. Вірченко. – Київ, 2007. – 18 с.

17. Вулфел Ч. Дж. Энциклопедия банковского дела и финансов [Текст]/ Ч. Дж. Вулфел; [пер. с. англ.]. – Самара : Корпорация “Федоров”, 2014. – 1583 с.

18. Гаркуша Ю. Теоретико-методологічний розвиток фінансового посередництва [Текст]/ Ю. Гаркуша // Управління у сфері фінансів, страхування та кредиту : тези доповіді всеукраїнської науково-практичної конференції, 8–10 листопада 2017 р. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2017. – С. 63–66.

19. Гладчук О. Парабанківська система як важлива складова фінансового сектора [Текст] /О. Гладчук // Вісник ТНЕУ. – 2014. – №1. – С. 40–49.

20. Господарський кодекс України / Кодекс від 16 січня 2003 р. № 436-IV (Редакція станом на 11.08.2013 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/control/main/uk/index>.

21. Гриневич Ю.М. Стан та перспективи розвитку спеціалізованих кредитно-фінансових установ в Україні [Текст]/ Ю.М. Гриневич, М.Ю. Мироненко // Інноваційна економіка. – 2016. - №2. – С.17-24.

22. Гроші та кредит [Текст]: підручник / за ред. проф. Б.С.Івасіва. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 510 с.

23. Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації і ефективності функціонування банківської

системи України: монографія / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 530 с.

24. Дзюблюк, О. В. Оптимізація управління активами і пасивами комерційного банку / О.В. Дзюблюк // Фінанси України. – 2002. – №5. – с. 129-137.

25. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг : Річні звіти Держфінпослуг [Електронний ресурс] / Матеріали офіційного сайту. — Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/742.html>.

26. Додонов В. Н. Финансовое и банковское право [Текст]: словарь-справочник / В. Н. Додонов, М. А. Крылова, А. В. Шестаков; под ред. д. ю. н. О. Н. Горбуновой. – М. : ИНФРА, 2012. – 277 с.

27. Долан Э. Дж. и др. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика [Текст]/ Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; под общ. ред. В. Лукашевича. – М., 1996. – 448 с.

28. Долбнева Д. В. Теоретико-практичні аспекти фінансового посередництва в Україні [Текст] / Д. В. Долбнева // Інноваційні економіка. – 2016. – № 6. – С. 270–274.

29. Дорош О. Становлення небанківських фінансових інститутів в економічній системі України [Текст]/ О. Дорош // Формування ринкової економіки в Україні. Наук.Зб. Вип.8.- Львів: Інтереко, 2016.- С.364-369.

30. Економічна енциклопедія [Текст]: у 3 т. / [редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред) та ін.]. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2000. – Т. 3. – 2000. – 864 с.

31. Економічна теорія : Політекономія [Текст]: підручник / [за ред. В.Д. Базилевича. – 3-тє вид. перероб. і доп.]. – К. : Знання–Прес, 2014. – 615 с.

32. Енциклопедія банківської справи України[Текст]/ [редкол. : В. С. Стельмах (голо-ва) та ін.]. – К. : Молодь, Ін Юре, 2011. – 680 с.

33. Енциклопедія банківської справи України [Текст]/ редкол. В. С. Стельмах (голова) [та ін.]. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.

34. Еш С. М. Формування фінансового посередництва на ринку фінансових послуг [Текст] / С. М.Еш // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова . – 2013. – Випуск 2. – С. 226-230.
35. Еш С.М. Фінансовий ринок [Текст]: [навч. посіб.] /Еш С.М. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 528 с.
36. Ємець В.В. Інститути небанківського фінансового сектора у системі забезпечення економічної безпеки України [Текст] / В.В. Ємець //Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 11. – С.11-19.
37. Загородній А.Г. Ринок фінансових послуг [Текст]: термінолог. словник / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – Львів : Вид-во "Бескід Біт", 2012. – 544 с.
38. Закон України Про банки і банківську діяльність : за станом на 27 берез. 2007 р. [Текст]/Верховна Рада України //Відомості Верховної Ради.- 2007.- №33.- С. 44- 59.
39. Закон України Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) : за станом на 15 груд. 2005 р. [Текст]/ Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради . – 2006.– №13. – С. 110 - 125.
40. Закон України Про кредитні спілки : за станом на 17 лист. 2005 р. [Текст]/ Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради . – 2006. – №1. – С. 18.
41. Закон України Про недержавне пенсійне забезпечення : за станом на 15 груд. 2005 р. [Текст]/ Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради . – 2006. – №13. – С. 110.
42. Закон України Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : за станом на 15 груд. 2005 р. [Текст] / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради. – 2006. – №13. – С. 110.
43. Зимовець В. В. Фінансове посередництво [Текст]: навч. посібник / В. В. Зимовець, С. П. Зубик. – К. : КНЕУ, 2012. – 288 с.
44. Зубарев В. Л. Банк і страхування : “за” і “проти”/ В. Л. Зубарев // Вісник НБУ. – 2014. – №11. – С. 32–34.

45. Иванов В.М. Финансовый рынок [Текст]: конспект лекций / В.М. Иванов. – К.: МАУП, 2015. – 112 с.
46. История экономических учений : (современный этап) : учебн. / [под общ. ред. А. Г. Худокормова]. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 733с.
47. Іваницька О.М. Фінансові ринки [Текст]: [навч. посіб.] / О.М. Іваницька. – К.: Вид-во УАДУ, 2011. – 96 с.
48. Інституційна інвестологія [Текст]: навч. посіб. / С.К. Реверчук, О.Д. Вовчак, С.І. Кубів та ін. – К.: Атіка, 2015. – 207 с.
49. Історія економічних учень [Текст]: підручник / [за ред. В. Д. Базилевича]. – у 2 ч. – Ч.1 – 2-ге вид., випр. – К. : Знання, 2012. – 567 с.
50. Каракулова І. С. Небанківські фінансові установи на ринку фінансових послуг України [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / І. С. Каракулова. – Київ, 2008. – 23 с.
51. Каракулова І. С. Передумови та перспективи становлення недержавних пенсійних фондів в Україні [Текст] / І. С. Каракулова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Сер. : Економіка. – 2009. – № 90. – С. 53–55.
52. Карпінський Б. А. Фінансова система [Текст]: [навч. посібн.] / Б. А. Карпінський, О. В. Герасименко. – Київ : “Центр навчальної літератури”, 2014. – 184 с.
53. Кащенко О. Л. Соціально-економічні основи страхування [Текст]: [навч. посібн.] / Кащенко О. Л., Борисова В. А. – Суми : Видавництво “Університетська книга”, 2015. – 252 с.
54. Квартальні та річні огляди ринку ІСІ [Електронний ресурс] / сайт Української асоціації інвестиційного бізнесу. – Режим доступу : http://www.uaib.com.ua/analituaib/publ_ici_quart.html.
55. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег [Текст] / Дж. М. Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.

56. Коваленко С.Б. Проблеми функціонування небанківських фінансово-кредитних інститутів в умовах фінансової кризи [Текст] / С.Коваленко // Банківські послуги. – 2017. - №9. – С. 17-21.
57. Колесова И. В. Деньги и кредит [Текст]: [учеб. пособ.] / И. В. Колесова, Е. А. Такмакова. – Севастополь : Изд-во СевГТУ, 2012. – 196 с.
58. Корнєєв В. В. Кредитні та інвестиційні потоки капіталу на фінансових ринках [Текст]: монографія/ В.В. Корнєєв. - Науково-дослідний фінансовий ін-т при Міністерстві фінансів України. – К. : НДФІ. 2013. – 376 с.
59. Корнєєв В. В. Модифікація форм фінансового посередництва в Україні [Текст]/ В. В. Корнєєв // Фінанси України. – 2014. – № 1. – С. 77–85.
60. Корнєєв В. В. Фінансові посередники як інститути розвитку [Текст]: монографія / В. В. Корнєєв. – К. : Основа, 2015. – 192 с.
61. Корнєєв В. Розвиток ринків фінансових послуг небанківських посередників [Текст] / В. Корнєєв // Економіка і прогнозування. – 2015. - № 3. – С.79-97.
62. Коцовська Р. Кредитна спілка – ефективна кооперативна установа парабанківської системи [Текст] / Р. Коцовська // Регіональна економіка. – 2014. – № 2. – С. 154-158.
63. Кредитна система України і банківські технології [Текст]: навч. посіб. : у 3 кн./ [В. С. Стельмах, А.В. Шаповалов, В.Л. Кротюк та ін.]; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. І. В. Сала. – Львів: ЛБІ НБУ, 2002. – Т. 1. – 2012. – 305 с.
64. Криклій А. С. Досвід функціонування небанківських фінансових інститутів у Західній Європі [Текст]/ А. С. Криклій, І. С. Каракулова // Економіка та держава. – 2016. – №4. – С. 8–10.
65. Криклій А. С. Небанківські фінансові інститути : досвід функціонування у фінансовій системі США [Текст]/ А. С. Криклій, І. С. Каракулова // Економіка та держава. – 2015. – №6. – С. 9–11.
66. Ксьондз С.М. Роль фінансового посередництва на ринку фінансових послуг України [Текст] /С.М.Ксьондз // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». – 2013. - Випуск 24. – С.224-229.

67. Левченко В. П. Розвиток ринку небанківських фінансових послуг: монографія [Текст]: монографія / В. П. Левченко – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 368 с.
68. Леонов Д. Тенденції розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні: наслідки фінансової кризи [Текст] / Д. Леонов // Ринок цінних паперів України. – 2016. – №11–12. – С. 59–763.
69. Литовских А. М. Финансы, денежное обращение и кредит [Текст]: учеб. пособ./А. М. Литовских, И. К. Шевченко. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2003. – 135 с.
70. Маслинская О. О. Финансовый кризи заставил страховщиков пересмотреть свою инвестиционную политику / О. О. Маслинская. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/10/11/24/4203>.
71. Маслова С. О. Фінансовий ринок [Текст]: навч. посібник для студ. вищих навч. закладів/С. О. Маслова, О. А. Опалов. – [2-ге вид., виправ.]. – К. : Каравела, 2013. – 344 с.
72. Мельник Т. Г. Сучасний стан та тенденції розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні [Текст] / Т. Г. Мельник // Збірник наукових праць НУДПСУ. – 2015. – №1. – С. 203–211.
73. Миллер Р. Л. Современные деньги и банковское дело [Текст]/ Р. Л. Миллер, Д. Д. Ван-Хуз ; [пер. с англ.]. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 856 с.
74. Миськів Г. В. Особливості недержавного пенсійного забезпечення в Україні [Текст] / Г. Миськів // Науковий вісник НЛТУ України. – 2016. – Вип. 21.7. – С. 225–230.
75. Мишкін С.Ф. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків [Текст]: пер. с англ./ С. Ф. Мишкін. – К. : Вид-во "Основи", 1998. – 963 с.
76. Моргун Д. Перспективи розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні [Текст] / Д. Моргун // Соціальна політика. – 2015. – № 1–2. – С. 35–36.
77. Мочерний С. В. Банківська система України [Текст]/ С. В. Мочерний, Л. С. Тришак. – Львів : Тріада плюс, 2011. – 304 с.

78. Мошенский С. З. Рынок ценных бумаг: трансформационные процессы [Текст] / С. З. Мошенский.- Москва: «Экономика», 2010. – 240 с.
79. Науменкова С. В. Зарубіжний досвід організації системи регулювання й нагляду за діяльністю фінансових установ [Текст] / С. В. Науменкова // Фінанси України. – 2014. – №12. –С. 20–27.
80. Науменкова С.В. Інституційний розвиток фінансового сектору України [Текст]/ С.В. Науменкова, С.В. Міщенко // Фінанси України. – 2015. – № 7. – С. 53–71.
81. Ніколаєв Є.Б. Підвищення ролі небанківських фінансово-кредитних установ [Текст] /Є.Б. Ніколаєв //Фінанси України. – 2013. – № 12. – С. 107-113.
82. Овчаренко Т. Інвестиційні стратегії страхових компаній та перспективи їх впровадження [Текст]/Т. Овчаренко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – № 121–122. – С. 25-36.
83. Огляд ринків фінансових послуг та підсумки діяльності небанківських фінансових установ, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснюється Держфінпослуг, за 2017 рік // [Електронний ресурс].– Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/742.html>.
84. Оленчик А. Небанківський фінансовий сектор в Україні: стан та пріоритети подальшого розвитку [Текст] / А. Оленчик // Банківські послуги. – 2014. - № 6. – С. 14-19.
85. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія) [Текст]: навч. посіб. / В.М. Опарін. — 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2011. – 240 с.
86. Орлюк О. П. Фінансова енциклопедія [Текст] / О. П. Орлюк, Л. К. Воронова, І. Б. Заверуха [та ін.]; за заг. ред.О. П. Орляк. – К. : Хрінком Інтер, 2008. – 472 с.
87. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/65.html>.

88. Партин Г. Роль небанківських фінансових посередників у фінансуванні інноваційного розвитку [Текст]/ Г. Партин, О. Тивончук // Вісник НБУ. – 2013. – № 5. – С. 46-51.
89. Пилипенко І. І. Фінанси [Текст]: [навч. посіб. / Пилипенко І. І., Жук О. П. – К. : ІВЦ Держкомстату України. – 2014. – 266 с.
90. Підсумки роботи Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/smi/>
91. Підсумки розвитку ринків небанківських фінансових послуг України за 9 місяців 2017 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua/929.html>
92. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення за 2017 рік [Електронний ресурс] // Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України: [сайт]. – Режим доступу: [http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/ Inform_NPF_2007.pdf](http://www.dfp.gov.ua/fileadmin/downloads/Inform_NPF_2007.pdf).
93. Пожар А. Формування сервісної інфраструктури системи кредитної кооперації на регіональному рівні [Текст] / А.Пожар // Світ фінансів. – 2013. – Вип. 3 (12). – С.13-25.
94. Ринок фінансових послуг [Текст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ І. Б. Хома, І. В. Алексеєв, Л. С. Тревого, Н. І. Андрушко. – Л. : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2015. – 247 с.
95. Румянцева Е. Е. Новая экономическая энциклопедия [Текст]/ Е. Е. Румянцева. – М. : ИНФРА-М, 2005. – VI, 724 с.
96. Сальников Т. Пенсійне забезпечення: світовий досвід [Текст] /Т. Сальникова // Вісник пенсійного фонду України. – 2015. – №7. – С. 2–26.
97. Сальникова Т. Недержавна пенсія: головне – надійність [Текст] / Т.Сальникова // Вісник пенсійного фонду України. – 2016. – № 6. – С. 20–21.
98. Свердел М. О. Небанківські фінансові установи на фінансовому ринку України [Текст] /М. О. Свердел // Фінанси України. – 2013. – № 2. – С. 145-147.

99. Сич Є. М. Ринок фінансових послуг [Текст] : навч. посібник / Є. М. Сич, В. П. Ільчук, Н. І. Гавриленко. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 428 с.
100. Сідельник О.П. Позиціонування небанківських фінансових установ на ринку фінансових послуг як фактор підвищення їх конкурентоспроможності [Текст] /О.П. Сідельник// Вісник Університету банківської справи Національного банку України. –2014. -№ 2 (11). – С. 237-241.
101. Сіржук Р. Досвід діяльності суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення [Текст] / Сіржук Р. // Цінні папери України. – 2012. – №10. – С. 28–29.
102. Стратегія реформування системи захисту прав споживачів на ринках фінансових послуг на 2015-2020 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2014 р. № 867 – р [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/867> - 2014 - D1%80/conv
103. Страховий та інвестиційний менеджмент [Текст]: підруч. / [В. Г. Федоренко, В. Б. Захожай, О. Г. Чувардинський та ін.] ; під. керівн. і наук. ред. В. Г. Федоренка – К. : МАУП, 2012. – 344 с.
104. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності : монографія / О. В. Дзюблюк, М. Д. Алексеєнко, В. В. Корнеєв [та ін.] ; за ред. О. В. Дзюблюка. - Тернопіль : Осадца Ю. В., 2017. - 298 с.
105. Тропіна В. Б. Фінансові посередники: основні тенденції розвитку в Україні [Текст]/ В. Б. Тропіна, Л. В. Лисяк // Економічний простір. – 2014. – № 50. – С. 178–184.
106. Туган-Барановский М. И. Избранные сочинения : в 2-х т. [Текст] / науч. редактор и автор вступительной статьи Л. И. Дмитриченко. – Донецк : ДонГУЕТ, 2004. – Т.2. Основы политической экономии. – 686 с.
107. Фінансові послуги України [Текст]: енциклопедичний довідник: [у 6 т.]. / І. О. Мітюков, В. Т. Александров, О. І. Ворона, С. М. Надбаєва. – Київ : Укрбанковидав, 2011 – Т. 1. – 758 с.
108. Фурман В.М. Основні напрямки стратегії розвитку ринку страхування в

- Україні [Текст] / В.М. Фурман // Науковий вісник Нац. академії держ. под. служби України (економіка, право). – 2014. – №1(28). – С.22-30.
109. Ходаківська В.П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика [Текст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів/В. П. Ходаківська, В. В. Беляєв. – Київ: ЦУЛ, 2012. – 616 с.
110. Цивільний кодекс України [Текст]: Постанова ВРУ № 435-IV від 16.01.2013 р. з наступними змінами і доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 2013 – № 40-44 –356 с.
111. Черкасова С. В. Ринок фінансових послуг [Текст]: навч. посіб. / С. В. Черкасова. – Львів : «Магнолія 2006», 2015. – 496 с.
112. Черкасова С. В. Роль небанківських фінансових інститутів в інвестиційних процесах [Електронний ресурс] / С. В. Черкасова // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України : електр. наук. фах. видання. – 2014. – № 1. – С. 293-300. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/znpnudps/2010_1/pdf/10csviip.pdf.
113. Шелестак Г.Т. Сутність і значення діяльності небанківських фінансових інститутів у розвитку фінансового посередництва [Текст] / Г.Т. Шелестак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2016. – Вип. 22. – С.336– 342.
114. Шелудько В. М. Фінансовий ринок [Текст]: навч. посіб./ В. М. Шелудько – К. : Знання-Прес, 2012. – 535 с.
115. Шульга І. П. Фінансове посередництво: сутність, функції та механізм здійснення [Текст]/ І. П. Шульга // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. – 2013. – № 2 (4). – С. 78–90.
116. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) [Текст]/ Й. Шумпетер ; [пер. с нем. В. Автономова, М. Любского, А. Чепуренко]. – М. : Издательство Прогресс, 2002. – 455 с.
117. Щетинін А.І. Гроші та кредит [Текст]: підручник / А.І. Щетинін.– Видання 3-тє, перероблене та доповнене. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 432 с.
118. Юхименко П. І. Історія економічних учень [Текст]: навч. посіб./ П. І.